

บทที่ 2

แนวความคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อจำเลยระหว่างพิจารณาคดี

สำหรับเนื้อหาในบทนี้ จะได้ศึกษาถึงพัฒนาการของการปฏิบัติต่อจำเลยระหว่างการพิจารณาคดีในห้องพิจารณา โดยจะศึกษาเป็นลำดับความคิดในด้านกฎหมายประกอบกับแนวทางปฏิบัติ ซึ่งจะมีเนื้อหาอยู่ 3 ส่วนใหญ่ๆ กล่าวคือ ในส่วนแรก เริ่มต้นจากวิธีการปฏิบัติต่อจำเลยในชั้นพิจารณาคดีควบคู่กับสิทธิในการต่อสู้คดีของจำเลยในชั้นพิจารณาคดีของศาล อีกทั้ง บทบาทของศาลในการพิจารณาคดี ตลอดจนหลักการคุ้มครองจำเลยจากมาตรการบังคับทางอาญา เพื่อให้ทราบถึงวิธีการปฏิบัติต่อจำเลยในระหว่างการพิจารณาคดี และบทบาทหน้าที่ของศาลในการดำเนินกระบวนการพิจารณาต่อจำเลยในห้องพิจารณา ส่วนที่สองกล่าวถึงหลักกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้โช้ตรวนต่อจำเลย และอำนาจหน้าที่ของผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในการปฏิบัติดังกล่าวย่อมส่งผลต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชนของจำเลย และมาตรฐานสากลขององค์การสหประชาชาติที่นานาชาติให้การยอมรับ รวมถึงประเทศไทยด้วย ซึ่งถือว่ามิอิทธิพลต่อกฎหมายและแนวทางปฏิบัติของประเทศไทยในปัจจุบันอย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องการใช้โช้ตรวนต่อจำเลยและการคุ้มครองสิทธิของจำเลย ส่วนที่สาม จะกล่าวถึงการมีอิสระในการต่อสู้คดีของจำเลย ควบคู่ไปกับการความปลอดภัยในการพิจารณาคดีในศาล ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักในเบื้องต้นแรกต่อการทำความเข้าใจกับวิธีการปฏิบัติต่อจำเลยระหว่างพิจารณาคดี นำมาซึ่งความเกี่ยวพันกับสภาพปัญหาของการใช้โช้ตรวนต่อจำเลยในห้องพิจารณาต่อไป

2.1 พัฒนาการของวิธีการปฏิบัติต่อจำเลยระหว่างพิจารณาคดี

ระบบการดำเนินคดีอาญามีวิวัฒนาการจากระบบการดำเนินคดีอาญาที่การดำเนินคดีเป็นการดำเนินการ โดยไม่คำนึงถึงสิทธิมนุษยชน ไปสู่ระบบการดำเนินคดีอาญาที่การดำเนินคดีเป็นการดำเนินการ โดยคำนึงถึงสิทธิมนุษยชน ทั้งนี้ ตามแนวความคิดของพวกเสรีนิยม ทำให้เกิดหลักเกณฑ์วิธีพิจารณาความอาญาในการดำเนินคดีอาญาสมัยใหม่ขึ้นหลายประการ

ในกฎหมายเก่ามีการตรวจสอบค้นหาความจริงจากผู้ถูกกล่าวหาโดยการทรมานร่างกายได้ด้วย เช่น การพิจารณาจารีตนครบาล กล่าวคือ กฎหมายเก่าอนุญาตให้ผู้พิพากษาใช้อาญาด้วย

เครื่องเขียน เพื่อให้ผู้ต้องหารับสารภาพได้¹ ดังนั้น ตามกฎหมายแก่ผู้ถูกกล่าวหาจึงเป็น “กรรมในคดี” (Object) มีสภาพไม่ต่างอะไรกับวัตถุชิ้นหนึ่ง เพราะผู้ถูกกล่าวหาแทบจะไม่มีสิทธิใดๆ เลย แต่ในปัจจุบันกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของนานาอารยประเทศรวมทั้งของประเทศไทยเราด้วย ได้ให้สิทธิต่างๆ แก่ผู้ถูกกล่าวหาในอันที่จะให้ผู้ถูกกล่าวหาสามารถต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ และในขณะที่เดียวกันก็มีบทบัญญัติห้ามการตรวจสอบค้นหาความจริงในลักษณะที่มิชอบ² เพื่อให้สอดคล้องกับพัฒนาการด้านสิทธิมนุษยชน ดังนั้น ตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในปัจจุบัน “ผู้ถูกกล่าวหา” เป็น “ประธานในคดี” (Subject) ที่มีสิทธิต่างๆ ในอันที่จะต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่

กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาสมัยใหม่แยกการดำเนินคดีอาญาของเจ้าพนักงานและการดำเนินคดีอาญาของศาลออกจากกัน ทั้งนี้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ของการดำเนินคดีอาญาใน “ระบบกล่าวหา” กล่าวคือ ในการดำเนินคดีอาญาในระบบกล่าวหานั้น เจ้าพนักงานมีอำนาจหน้าที่ดำเนินคดีได้โดยอิสระจากศาล

“ระบบกล่าวหา” คือ ระบบการดำเนินคดีอาญาที่มีการแยก “หน้าที่สอบสวนฟ้องร้อง” และ “หน้าที่พิจารณาพิพากษาคดี” ออกจากกัน ให้องค์กรในการดำเนินคดีอาญาที่ต่างหากจากกัน เป็นผู้ทำหน้าที่ทั้งสองนั้น และยกฐานะของผู้ถูกกล่าวหา (ผู้ต้องหาและจำเลย) จากการเป็น “กรรมในคดี” (Prozess-Objekt) ขึ้นเป็น “ประธานในคดี” (Prozess-Subjekt)³

2.1.1 วิธีปฏิบัติในชั้นพิจารณาคดี

มนุษย์ทุกคนมีเกียรติ เกียรตินี้เป็นส่วนหนึ่งหรือรูปการณ์อันหนึ่งของเกียรติภูมิของมนุษยชาติ (Human Dignity) ที่มนุษย์ทุกคนมีอยู่เนื่องจากความเป็นมนุษย์⁴ เกียรติของมนุษย์ได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายอาญาด้วย⁵ ถึงแม้ว่ามนุษย์บางคนจะบังเอิญต้องตกเป็นผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญาแต่เขาก็ยังเป็นผู้ทรงเกียรติอยู่นั่นเอง มิใช่ว่าจะตกเป็นผู้ที่ปราศจากเกียรติเพราะเหตุถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้กระทำความผิดอาญา ฉะนั้นการกระทำใดต่อเขาที่เป็นการกระทบต่อเกียรติของเขา

¹ พระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีตนครบาล รัตน โกสินทร์ศก 115 ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 13 วันที่ 4 มีนาคม รัตน โกสินทร์ศก 115. หน้า 573.

² รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, มาตรา 40 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 134/4 วรรคสาม มาตรา 135 มาตรา 226.

³ คณิต ณ นคร ก เล่มเดิม. หน้า 57.

⁴ คณิต ณ นคร ข (2527). กฎหมายอาญาภาคความผิด (สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พิมพ์ครั้งที่ 2). หน้า 88.

⁵ ประมวลกฎหมายอาญา, มาตรา 326 และ 393.

หรือเป็นการกระทำที่ไม่คำนึงถึงเกียรติภูมิของมนุษยชาติ การกระทำนั้นย่อมจะไม่สอดคล้องกับหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาสมัยใหม่และอาจเป็นความผิดอาญาต่อเกียรติได้ด้วย⁶

ผู้ต้องหา หมายความว่าบุคคลผู้ถูกกล่าวหาว่าได้กระทำความผิดแต่ยังมีได้ถูกฟ้องต่อศาล⁷ ตามนิยามนี้ ผู้ต้องหาจึงเป็นผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญาอย่างเห็นได้ชัดแจ้ง ส่วนจำนวนนั้น กฎหมายให้นิยามว่า หมายความว่า บุคคลซึ่งถูกฟ้องยังศาลแล้วโดยข้อหาว่าได้กระทำความผิด⁸ การฟ้องบุคคลยังศาลว่าได้กระทำความผิดก็เป็นการกล่าวหาเขาเช่นเดียวกัน เพราะแม้ว่าฟ้องจะหมายถึงการยื่นข้อกล่าวหาแต่กรณีก็ยังคงต้องมีการพิสูจน์กันต่อไปอีกว่า จำเลยได้กระทำความผิดจริงตามฟ้องนั้นหรือไม่ ฉะนั้น จำเลยจึงยังคงอยู่ในสภาพเป็นผู้ถูกกล่าวหา เช่นเดียวกับผู้ต้องหา เหตุนี้จึงสรุปได้ว่าทั้งผู้ต้องหาและจำเลยต่างเป็นผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญา⁹

บุคคลที่ถูกฟ้องเป็นจำเลยในคดีอาญาต่อศาลยุติธรรมนั้น แบ่งออกได้เป็นสองกรณี กล่าวคือ

กรณีแรก เมื่อพนักงานสอบสวนส่งสำนวนสอบสวนและความเห็นไปยังอัยการ และพนักงานอัยการได้ยื่นฟ้องผู้ต้องหาเป็นจำเลยต่อศาลอาญาแล้ว¹⁰ ฐานะของ “ผู้ต้องหา” ที่ถูกพนักงานอัยการฟ้องคดีต่อศาลจะเปลี่ยนเป็น “จำเลย” ทันที¹¹

กรณีที่สอง ในกรณีที่ผู้เสียหายยื่นฟ้องบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นจำเลยในคดีอาญาเอง ซึ่งกฎหมายกำหนดให้ศาลต้องทำการไต่สวนมูลฟ้องก่อน เมื่อไต่สวนมูลฟ้องแล้วเห็นว่าคดีมีมูลก็จะรับไว้พิจารณาโดยสั่งประทับฟ้อง¹² และหมายเรียกให้บุคคลที่ตกเป็นจำเลยนั้น มายื่นคำให้การแก้ข้อกล่าวหาต่อศาลและเปิดโอกาสให้ยื่นคำร้องขอประกันตัว หรือปล่อยชั่วคราวได้

อย่างไรก็ตาม กรณีที่ผู้ถูกกล่าวหา มาปรากฏตัวต่อหน้าศาลในห้องพิจารณานั้น ไม่ว่าจะอยู่ในขั้นตอนใดของกระบวนการพิจารณาคดี รวมเรียกว่า “จำเลย” ทั้งสิ้น

สำหรับจำเลยที่ขอประกันตัวในระหว่างการขอฝากขังต่อศาลและระหว่างการพิจารณาของศาล ถ้าศาลสั่งไม่อนุญาตให้ปล่อยชั่วคราวหรือให้ประกันตัวไป จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเอา

⁶ คณิต ฌ นคร ก (2529, มิถุนายน). “ฐานะของผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญา.” *บทบัญญัติ*, 42, 2. หน้า 12.

⁷ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 2 (2).

⁸ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 2 (3).

⁹ คณิต ฌ นคร ง (2547). *กฎหมายอาญาภาคทั่วไป*. หน้า 10.

¹⁰ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 120.

¹¹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 165 วรรค 1.

¹² ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 165 วรรค 3 ตอนท้าย.

ตัวจำเลยไว้ในอำนาจรัฐ โดยการใช้มาตรการบังคับ (compulsory measures) ซึ่งเป็นเครื่องมือในการดำเนินคดีอาญาของรัฐกับจำเลยหรือผู้ถูกกล่าวหา อันเป็นการควบคุมในระหว่างการสอบสวนของเจ้าพนักงานหรือการขังโดยศาลเป็นผู้สั่ง ซึ่งเรียกกระบวนการตรงนี้ว่า “การควบคุมตัวระหว่างคดี”¹³ มาตรการบังคับในการดำเนินคดีโดยปกติต้องมีหมาย กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ หมาย เป็นเครื่องแสดงอำนาจถึงการใช้มาตรการบังคับ ซึ่งนอกเหนือจากการบังคับโทษอาญาโดยการจำคุกแล้ว ในส่วนของมาตรการบังคับที่มีผลต่อกฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษและเป็นเครื่องมือทางกฎหมาย ที่ใช้กับผู้ถูกกล่าวหาหรือจำเลยโดยตรง ก็คือ การขัง¹⁴ โดยที่การขังนั้นเป็นการควบคุมตัวจำเลยไว้ระหว่างคดีโดยอาศัยอำนาจของศาล และในการที่ศาลจะขังจำเลย ก็จำเป็นที่จะต้องออกหมายขังเสียก่อน เมื่อมีการออกหมายขังโดยศาล ก็จะต้องส่งตัวผู้ถูกกล่าวหาหรือจำเลยไปยังเรือนจำในเขตอำนาจของศาลที่พิจารณาคดีนั้น ในระหว่างนั้นการที่จะปฏิบัติต่อบุคคลดังกล่าวก็ต้องเป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษ ประกอบกับการดำเนินการทางคดีตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

โดยจำเลยในคดีอาญาส่วนใหญ่เมื่อไม่ได้รับอนุญาตให้ปล่อยชั่วคราวหรือให้ประกันตัวไป ก็ต้องถูกควบคุมตัวระหว่างคดีอยู่ในเรือนจำ ซึ่งถือว่าเป็นผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาตามกฎหมายราชทัณฑ์ การปฏิบัติต่อจำเลยนั้น เมื่อต้องเดินทางมาที่ศาลเพื่อทำการพิจารณาคดีของตนในแต่ละครั้งมักจะต้องถูกใส่โซ่ตรวนก่อนออกมาจากเรือนจำ และใส่ตลอดระยะเวลาที่อยู่ในรถขนย้ายนักโทษระหว่างเดินทางมายังศาล โดยมีเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ควบคุมอยู่ด้วย จนกระทั่งมาถึงศาล และเข้าไปที่ห้องควบคุมตัวผู้ต้องขังของศาลเพื่อรอเวลาเข้าสู่ห้องพิจารณาคดีของตน ในการนำตัวจำเลยเดินทางไปห้องพิจารณาคดีนั้น จะมีเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ (พัศดีหรือผู้คุม) และเจ้าหน้าที่ตำรวจประจำศาล นำตัวจำเลยเดินทางช่องทางเฉพาะเพื่อเข้าสู่ห้องพิจารณาคดี เมื่อเข้ามาในห้องพิจารณาคดีแล้ว ก็ต้องนั่งในบริเวณที่จัดไว้สำหรับจำเลย โดยมีเจ้าหน้าที่ตำรวจประจำศาลควบคุมตัวอยู่ด้วยตลอดระยะเวลาที่อยู่ในห้องพิจารณานั้น ในระหว่างการพิจารณาคดีของโจทก์กับจำเลยในห้องพิจารณานั้น จำเลยในคดีอาญาส่วนใหญ่เมื่อต้องมาปรากฏตัวต่อหน้าศาลมักจะอยู่ในสภาพที่ต้องใส่โซ่ตรวนอยู่ตลอดเวลาจนเสร็จสิ้นกระบวนการพิจารณาในคราวนั้นจนกระทั่งเดินทางกลับไปยังเรือนจำ

¹³ คณิต ฌ นคร ก เล่มเดิม. หน้า 337-338.

¹⁴ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 2 (22) “ขัง” หมายความว่าถึง การกักขังจำเลย หรือผู้ต้องหาโดยศาล.

การพิจารณาและสืบพยานในศาลนั้น¹⁵ โดยหลักแล้วจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้¹⁶

- 1) ต้องทำโดยเปิดเผย
- 2) ต้องทำต่อหน้าจำเลย

การกระทำโดยเปิดเผย มีความหมายว่า สาธารณชนผู้สนใจในกระบวนการพิจารณามีสิทธิที่จะเข้าไปร่วมฟังการพิจารณาได้โดยไม่ถูกปิดกั้น แต่ทั้งนี้ต้องหลีกเลี่ยงการพิจารณาโดยเปิดเผยที่จะเป็นการป่าวประกาศอันเป็นการกระทบต่อชื่อเสียงของจำเลย หรือเป็นการพิจารณาที่เป็นการโฆษณาเกินไป เพราะจำเลยยังมีข้อสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ในคดีอาญาอยู่จนกว่าศาลจะพิพากษาถึงที่สุดว่าเป็นผู้กระทำความผิด

การพิจารณาโดยเปิดเผยนี้ หากเป็นชั้นศาลอุทธรณ์ หรือศาลฎีกา เมื่อมีการเปิดการพิจารณาก็ต้องทำโดยเปิดเผยด้วยเช่นกัน¹⁷ ทั้งนี้ เพื่อเปิดโอกาสให้จำเลยได้ต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่

การทำต่อหน้าจำเลย เป็นไปตามหลัก (Confrontation Principle) มีความหมายว่า จำเลยต้องมีส่วนรับรู้การดำเนินการทั้งหลายในศาล เพราะเป็นกระบวนการพิสูจน์ข้อเท็จจริงเพื่อให้จำเลยมีโอกาสต่อสู้คดีได้อย่างถูกต้อง หากไม่ได้ทำต่อหน้าก็จะใช้มายันจำเลยไม่ได้

ก่อนเริ่มทำการพิจารณาคดีครั้งแรก เมื่อโจทก์หรือทนายโจทก์และจำเลยมาศาลแล้ว ถ้าศาลเชื่อว่าเป็นจำเลยจริง ศาลจะต้องดำเนินการดังนี้¹⁸

- 1) อ่าน และอธิบายฟ้องให้จำเลยฟัง
- 2) ถามคำให้การของจำเลย

แต่ทั้งนี้ ฝ่ายจำเลยจะไม่ให้การก็ได้ เพราะเป็นหน้าที่ของฝ่ายโจทก์จะต้องพิสูจน์ความผิดของจำเลย โดยที่จำเลยเป็นประธานในคดี ฉะนั้น จำเลยจึงมีสิทธิที่จะให้การหรือไม่ให้การก็ได้ กล่าวคือ จำเลยมีเสรีภาพในการตัดสินใจโดยบริบูรณ์ ซึ่งสิทธิที่จะไม่ให้การของจำเลยนี้จะได้กล่าวต่อไป

ระหว่างการดำเนินคดี ไม่ว่าจะในชั้นสอบสวน ไล่สวนมูลฟ้อง หรือพิจารณาคดี หากพบว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นคนวิกลจริต และไม่สามารถต่อสู้คดีได้ ก็ให้งดการดำเนินคดีไว้ก่อน¹⁹

¹⁵ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 172 วรรคแรก.

¹⁶ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล ข (2553). *ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ฉบับอ้างอิง*. หน้า 302-305.

¹⁷ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 203, มาตรา 215, มาตรา 225.

¹⁸ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 172 วรรค 2.

¹⁹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 14.

โดยหากเป็นการดำเนินคดีอาญาชั้นใต้สวนมูลฟ้อง หรือพิจารณาคดี ศาลก็สามารถจำหน่ายคดีชั้นศาลได้ ซึ่งเป็นบทบังคับศาล เพราะการที่ผู้ถูกดำเนินคดีวิกลจริต จะทำให้ไม่สามารถสู้คดีได้อย่างเต็มที่ หากศาลไม่ปฏิบัติตาม อาจมีการดำเนินกระบวนการพิจารณาใหม่ได้ ดังนั้น ความสามารถในการต่อสู้คดีในกรณีที่น่าจะเป็นผู้วิกลจริตในระหว่างการพิจารณา ศาลมีหน้าที่ต้องดูแล²⁰ ซึ่งเป็นหลักทั่วไปว่า การดำเนินคดีอาญาจะต้องเป็นไปด้วยความเป็นธรรม²¹

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้การพิจารณา และสืบพยานในศาลเป็นไปโดยไม่ชักช้า ศาลสามารถทำลับหลังจำเลยได้ 3 กรณี ดังต่อไปนี้²²

กรณีแรก เมื่อจำเลยขอ ในกรณีจำเลยมีทนาย และขออนุญาตศาลไม่มาฟังการพิจารณา และสืบพยาน ถ้าคดีนั้นระวางโทษจำคุกไม่เกิน 10 ปี ไม่ว่าจะมิโทษปรับด้วยหรือไม่ก็ตาม และในคดีที่มีโทษปรับสถานเดียว กรณีเช่นนี้ย่อมมิได้อยู่เสมอในกรณีบุคคลที่มีงานประจำไม่ว่าในหน้าที่ราชการหรือธุรกิจส่วนตัวที่ไม่อาจหาเวลามาฟังการพิจารณาคดีของศาลได้ อาจจะได้ใช้สิทธิขออนุญาตต่อศาลที่จะไม่มาฟังการพิจารณาคดีก็ได้

กรณีที่สอง เมื่อ โจทก์ขอกรณีมีจำเลยหลายคน และการสืบพยานของโจทก์จะไม่เกี่ยวกับจำเลยอื่นๆ หากโจทก์แถลงขอสืบพยานลับหลังคนอื่น ไม่ว่าจะมิอัตราโทษเท่าใด เช่น ในกรณีที่จำเลยถูกฟ้องหาว่าร่วมกันทุจริตต่อหน้าที่ราชการ โดยมีจำเลยหลายคน พยานโจทก์บางปาก จะไม่ให้การพาดพิงถึงจำเลยคนใดคนหนึ่ง ศาลอาจจะให้พิจารณาลับหลังจำเลยที่ไม่มีพยานพาดพิงก็ได้

กรณีที่สาม เมื่อศาลเห็นสมควรเองที่จะสืบพยาน หรือพิจารณาลับหลังจำเลยคนใด กรณีเช่นนี้มักจะมีเสมอ เมื่อจำเลยถูกฟ้องหลายคน และการสืบพยานของจำเลยคนใดคนหนึ่งซึ่งจะไม่มีข้อความที่เกี่ยวข้องหรือพาดพิงถึงจำเลยคนอื่น ศาลอาจจะอนุญาตให้สืบพยานจำเลยที่มีได้ถูกพยานให้การพาดพิงถึงก็ยอมกระทำได้

เป็นที่น่าสังเกตว่ากฎหมายได้กำหนดไว้ว่า ห้ามมิให้ศาลรับฟังการพิจารณาและสั่งสืบพยานที่จะทำลับหลังนั้นเป็นผลเสียหายแก่จำเลยผู้ที่ไม่ได้นั่งฟังการพิจารณาด้วย นอกจากนี้ การ

²⁰ ฎีกาที่ 3248/2532 (หน้า 2082): ระหว่างการพิจารณาคดีของศาลชั้นต้น จำเลยเป็นผู้วิกลจริตและไม่สามารถต่อสู้คดีได้ แต่ศาลชั้นต้นและศาลอุทธรณ์พิจารณาและพิพากษาลงโทษจำเลยมาโดยมิได้ปฏิบัติตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 เสียก่อน จึงเป็นการดำเนินกระบวนการที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ศาลฎีกามีอำนาจตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 208 (2), 225 ในอันที่จะสั่งให้ศาลชั้นต้นดำเนินกระบวนการใหม่ให้ถูกต้องและเหมาะสมต่อไป.

²¹ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล ข เล่มเดิม. หน้า 14-15.

²² ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 172 ทวิ.

พิจารณาและสืบพยานลับหลังจำเลย อาจมีในกรณีที่จำเลยขัดขวางการพิจารณาของศาล²³ กรณีส่งประเด็นไปสืบ หรือเดินเผชิญสืบโดยจำเลยไม่ตั้งใจตามประเด็น²⁴

การสืบพยานในคดีอาญานั้น ในบางกรณีก็จะเป็นการพิจารณาเป็นการลับ โดยศาลเองเห็นว่าสมควรจะกระทำเช่นนั้น หรือโดยคำร้องของกลุ่มความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ได้ แต่ต้องเพื่อประโยชน์แห่งความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อป้องกันความลับอันเกี่ยวกับความปลอดภัยของประเทศไม่ให้ล่วงรู้โดยทั่วไป ในทางปฏิบัติจะมีการพิจารณาลับน้อยมาก เท่าที่ปรากฏในประวัติศาสตร์มักจะเป็นคดีที่เกี่ยวกับการดูหมิ่นหรือหมิ่นประมาทสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

ในการพิจารณาลับนั้น มีบุคคลที่มีสิทธิอยู่ในห้องพิจารณาได้ 7 ประเภทด้วยกัน คือ²⁵

(1) โจทก์และทนาย

(2) จำเลยและทนาย

(3) ผู้ควบคุมตัวจำเลย

(4) พยานและผู้ชำนาญการพิเศษ

(5) ล่าม

(6) บุคคลผู้มีประโยชน์เกี่ยวข้องและได้รับอนุญาตจากศาล เช่น เป็นสามี ภริยา บิดามารดา ของจำเลย เป็นต้น

(7) พนักงานศาลและเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยแก่ศาลตามแต่จะเห็นสมควร เจ้าหน้าที่ศาลนั้นน่าจะหมายถึงพนักงานศาลที่อยู่หน้าบัลลังก์ของศาลที่จะเป็นผู้ดำเนินการตามหน้าที่ที่จะให้พยานเบิกความต้องสาบานตัวก่อน และอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติหน้าที่ทางธุรการเพื่อให้การพิจารณาคดีดำเนินไปตามลำดับ

อย่างไรก็ตาม การต่อสู้คดีของจำเลยในชั้นพิจารณาของศาลนั้น จำเลยไม่ควรที่จะต่อสู้ด้วยตนเอง ควรต้องตั้งทนายความผู้มีความรู้ทางกฎหมายที่จะเป็นผู้ดำเนินการแก้ต่างให้

ส่วนจำเลยอื่นที่ไม่สามารถจะหาทนายความด้วยตนเองได้ก็ย่อมมีสิทธิที่จะให้ศาลจัดหาให้²⁶ เมื่อศาลได้สืบพยานโจทก์ โจทก์ร่วม (ถ้ามี) พยานฝ่ายจำเลย จนหมดกระบวนการความและเปิดโอกาสให้คู่ความยื่นคำแถลงเป็นลายลักษณ์อักษรปิดคดี เพื่อที่จะแสดงเหตุผลในข้อกฎหมายและข้อเท็จจริงต่อศาลว่าฝ่ายตนควรที่จะชนะคดีได้อย่างไร ล้วนเป็นเรื่องของอัยการและ

²³ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 180.

²⁴ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 230 วรรค 3.

²⁵ มารุต บุญนาค. (2550). สิทธิพื้นฐานในคดีอาญา. หน้า 85-86.

²⁶ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 173.

ทนายความเป็นผู้ดำเนินการทั้งสิ้น เมื่อการดำเนินกระบวนการพิจารณาได้เสร็จสิ้นแล้ว ศาลจะอ่านคำพิพากษาในวันนั้น หรือ จะกำหนดวันนัดฟังคำพิพากษาต่อไปในระยะเวลาอันสมควร

ในการอ่านคำพิพากษานั้นศาลจะกระทำโดยเปิดเผย โดยในวันพิพากษาโจทก์ซึ่งจะเป็นอัยการหรือเป็นผู้เสียหายที่เป็น โจทก์ฟ้องตัวเองจะไม่มาศาลก็ได้ แต่กฎหมายได้กำหนดให้ศาลต้องอ่านคำพิพากษาต่อหน้าจำเลย เมื่อศาลชั้นต้นได้อ่านคำพิพากษาแล้ว แต่ผลของคำพิพากษานั้นเป็นโทษแก่จำเลย เช่น ถูกจำคุกหรือปรับ หากจำเลยไม่เห็นด้วยก็ดี หรือกรณีศาลอุทธรณ์ได้พิพากษาคดีหลังจากที่คู่ความได้อุทธรณ์แล้วก็ตาม หากผลของคำพิพากษาของศาลอุทธรณ์ไม่เป็นที่พอใจของจำเลย ก็มีสิทธิที่จะฎีกาต่อไปได้ตามสิทธิที่กฎหมายกำหนดไว้ซึ่งเป็นหน้าที่ของทนายความที่จะต้องดำเนินการให้กับจำเลยซึ่งเป็นลูกความต่อไป จนกว่าคดีจะถึงที่สุดเท่าที่กฎหมายจะเปิดช่องให้กระทำได้²⁷

2.1.2 บทบาทของศาลในการพิจารณาคดีอาญา

ภายใต้การดำเนินคดีอาญาสมัยใหม่ที่แยกภารกิจ การสอบสวนและการฟ้องร้องออกจากกระบวนการพิจารณาคดีนั้น ศาลจะมีหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีโดยมีบทบาทที่แตกต่างในสองระบบการพิจารณาใหญ่ ๆ กล่าวคือ ระบบไต่สวน (Inquisitorial System) หมายถึง ระบบการค้นหาความจริงที่ศาลเป็นองค์กรที่มีหน้าที่หลัก ในการสืบพยาน ศาลมีอำนาจเต็มที่ในการเรียกพยานมาสืบ ศาลจึงมีบทบาทเชิงรุก (Active Role) ในการค้นหาข้อเท็จจริง ศาลต้องกระตือรือร้นในการแสวงหาพยานหลักฐาน การพิจารณาคดีจะมีลักษณะเป็นการดำเนินการระหว่างศาลกับจำเลย ส่วนโจทก์มีหน้าที่ ช่วยเหลือศาลในการนำเสนอพยานหลักฐานต่อศาลเพื่อให้ศาลทำหน้าที่ได้อย่างถูกต้องและสมบูรณ์ การดำเนินกระบวนการพิจารณาระหว่างคู่ความไม่มีลักษณะของการต่อสู้ คู่ความจึงมีบทบาทวางเฉย (Passive Role) ในการค้นหาข้อเท็จจริง ส่วนระบบกล่าวหา (Accusatorial System) หมายถึง ระบบการค้นหาความจริงที่คู่ความมีหน้าที่หลักในการนำข้อเท็จจริงมาเสนอต่อศาลและตรวจสอบความน่าเชื่อถือของพยานอีกฝ่ายหนึ่งเพื่อให้ศาลชี้ขาด การพิจารณาคดีอาญา ในระบบนี้มีลักษณะของการต่อสู้ระหว่างคู่ความ บทบาทของคู่ความจึงเป็นบทบาทเชิงรุกในการค้นหาข้อเท็จจริง ส่วนศาลมีบทบาทเพียงควบคุมความถูกต้องของกระบวนการพิจารณาและวินิจฉัยความน่าเชื่อถือของพยานหลักฐานหลังจากที่โจทก์และจำเลยได้นำเสนอพยานหลักฐานครบถ้วนแล้ว ศาลไม่มีหน้าที่สืบพยานและจะไม่เรียกพยานมาสืบเพิ่มเติม เว้นแต่เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมศาลในระบบนี้จึงมีบทบาทวางเฉยในการค้นหาข้อเท็จจริง

บทบาทของศาลในการพิจารณาคดีอาญาไม่ว่าจะเป็นศาลในระบบใด ไม่ว่าศาลจะมีบทบาทเชิงรุกหรือวางเฉยในการค้นหาข้อเท็จจริง ศาลก็อยู่ในฐานะที่เป็นกลาง (Neutral) ปราศจาก

²⁷ มาร์ต บุณนาค. (2550). เล่มเดิม. หน้า 88.

อคติ (unbiased) อย่างเคร่งครัด ซึ่งเป็นหลักกฎหมายสากลเพราะบทบาทของศาลในการพิจารณาคดีอาญาเกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ถ้าศาลไม่มีความเป็นกลางก็จะไม่มีหลักประกันว่าประชาชนจะได้รับความเป็นธรรมจากการดำเนินคดีอย่างแท้จริง และต้องเป็นไปเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในการคุ้มครองป้องกันสังคมจากอาชญากรรมและอำนวยความยุติธรรมแก่ประชาชน อีกทั้งเป็นการตรวจสอบถ่วงดุล (Check and Balance) ในระบบการดำเนินคดีในทุกองค์กร ไม่ว่าจะเป็นตำรวจ อัยการหรือศาลซึ่งอาจไม่สมบูรณ์ ไม่ชอบด้วยกฎหมาย อันจะทำให้ผู้เสียหาย ผู้ต้องหา หรือจำเลยไม่ได้รับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพตามกฎหมาย มีกรณีตัวอย่างเช่น การลงโทษผู้บริสุทธิ์ในคดี “เชอริ แอน ดันแคน”²⁸ เป็นต้น

สำหรับบทบาทของศาลไทยในการพิจารณาคดีอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้บัญญัติให้อำนาจศาลค้นหาความจริงอย่างกว้างขวาง ได้แก่ กำหนดให้ศาลเป็นผู้สืบพยานซักถามโจทก์ จำเลยหรือพยานคนใดก็ได้ ศาลมีอำนาจนำพยานเข้าสืบหรือสืบพยานเพิ่มเติมได้ในระหว่างพิจารณา และหากศาลเห็นว่าไม่จำเป็นต้องสืบพยานก็มีอำนาจงดพยานนั้นได้ อันเป็นบทบาทของศาลในระบบไต่สวน อย่างไรก็ตาม ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาก็มีบทบัญญัติที่เป็นรากฐานของระบบกล่าวหาอยู่ด้วย ได้แก่ การพิจารณาคดีโดยเปิดเผย การเปิดเผยพยานหลักฐานก่อนการสืบพยาน ในทางปฏิบัติ การพิจารณาคดีอาญาใช้วิธีถามค้าน (Cross - Examination) ในการค้นหาความจริง โดยคู่ความสองฝ่ายมีบทบาทในการนำข้อเท็จจริงมาเสนอต่อศาลและตรวจสอบความน่าเชื่อถือของพยานอีกฝ่ายหนึ่งเพื่อให้ศาลชี้ขาดด้วยการถามค้าน กล่าวคือเป็นหน้าที่ของคู่ความในการซักถาม (Examination in Chief) การถามค้าน (Cross - Examination) และการถามติง (Re - Examination) ส่วนศาลมีบทบาทวางเฉยในการค้นหาข้อเท็จจริง เว้นแต่เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม

เห็นได้ว่าบทบาทของศาลไทยในการพิจารณาคดีอาญา มีความโน้มเอียงไปในทางระบบกล่าวหา ที่กำหนดให้เป็นหน้าที่ของโจทก์ ในการนำสืบพยานหลักฐานเพื่อชี้ให้เห็นว่าจำเลยเป็นผู้กระทำความผิด แล้วศาลเป็นผู้ใช้ดุลพินิจในการรับฟังพยานหลักฐานเพื่อชี้ว่าหนักความน่าเชื่อถือของพยานหลักฐานนั้น ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 227 ซึ่งสอดคล้องกับหลักการพิสูจน์พยานหลักฐานในคดีอาญาของระบบกล่าวหา กล่าวคือ พยานหลักฐานที่จะลงโทษจำเลยได้ ต้องเป็นพยานหลักฐานของโจทก์ ถ้าพยานหลักฐานของโจทก์ไม่พอฟังลงโทษจำเลยได้ ศาลก็สามารถยกฟ้องโดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาพยานหลักฐานของจำเลย ซึ่งศาลฎีกาได้ยึดหลักกฎหมายนี้มาตลอด ทำให้เกิดความเข้าใจว่า บทบาทของศาลไทยในการสืบพยานเป็น

²⁸ สถาบันกฎหมายอาญา. (มีนาคม 2539) “รายงานการเสวนาทางวิชาการเรื่อง “คดีเชอริ แอน ดันแคน” กระบวนการยุติธรรมจะคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพของผู้บริสุทธิ์ได้อย่างไร?” *บทบัญญัติ*, 52 ตอน 1. หน้า 76-83.

บทบาทของศาลในระบบกล่าวหา มีผลให้ทางปฏิบัติศาลจะใช้บทบาทที่กฎหมายกำหนดให้ศาลเป็นผู้สืบพยาน หรือใช้ดุลพินิจให้สืบพยานเพิ่มเติมน้อยมากแต่จะวางเฉยให้คู่ความต่อสู้กันเอง โดยศาลจะใช้อำนาจดังกล่าวเป็นข้อยกเว้นเท่านั้น โดยเฉพาะในศาลชั้นต้น ในขณะที่อาชญากรรมมีความซับซ้อนมากขึ้นและความสามารถในการดำเนินคดีอาญาของโจทก์ จำเลยที่ไม่เท่ากัน กล่าวคือ บางกรณีพนักงานอัยการหรือ ทนายโจทก์มีความสามารถแต่ทนายจำเลยอ่อนประสบการณ์ หรือ พนักงานอัยการหรือ ทนายโจทก์อ่อนประสบการณ์แต่ทนายจำเลยมีความเชี่ยวชาญ ก็จะเกิดความไม่เท่าเทียมกัน ในการดำเนินคดีอาญาซึ่งอาจมีผลทำให้ผู้กระทำความผิดลอยนวลหรือเกิดความผิดพลาดทำให้ ผู้บริสุทธิ์ได้รับการลงโทษได้ ศาลจึงเป็นองค์กรในกระบวนการยุติธรรมที่มีบทบาทอย่างสูงในการอำนวยความยุติธรรมแก่คู่กรณีทั้งสองฝ่าย

อนึ่ง บทบาทของศาลในการพิจารณาคดีอาญา เป็นการค้นหาความจริงแห่งคดีซึ่งจะต้องมีความสมดุลระหว่างการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของทั้งผู้เสียหายและจำเลย อีกทั้งต้องให้สอดคล้องกับหลักการสากล และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยในการดำเนินคดีอาญาที่ให้ความสำคัญแก่ผู้ต้องหาหรือจำเลย โดยถือว่าบุคคลทุกคนที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดทางอาญา ย่อมมีสิทธิได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ากระทำความผิดตามกฎหมาย²⁹ และ จะได้รับการพิจารณาอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม โดยเปิดเผยในศาลที่มีอำนาจอิสระและเป็นกลาง บทบาทของศาลในชั้นพิจารณา เช่น กรณีการตั้งทนายให้จำเลยโดยศาล³⁰ หรือกรณีการปล่อยชั่วคราว³¹ เป็นต้น

หากศาล “เพิ่มบทบาทเชิงรุก” ตามที่กฎหมายให้อำนาจโดยคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของจำเลยควบคู่กันไป ศาลจึงควรให้ความสำคัญต่อการใช้ดุลพินิจในการสั่งให้ใช้หรือไม่ใช้โซ่ตรวนต่อจำเลยในห้องพิจารณาคดีด้วย การค้นหาความจริงและการตรวจสอบถ่วงดุลในคดีอาญาจะสามารถอำนวยความยุติธรรมแก่ผู้เกี่ยวข้องรวมถึงการคุ้มครองป้องกันสังคมจากอาชญากรรมได้ สอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า “ศาลเป็นที่พึ่งสุดท้ายของประชาชน” ได้อย่างแท้จริง เพราะความยุติธรรมที่ได้จากการค้นหาความจริง และการใช้ดุลพินิจในการรับฟังพยานหลักฐานทั้งปวงของศาลอย่างมีเหตุผล โดยละเอียดทุกแง่มุมทำให้ความยุติธรรมตามคำพิพากษาของศาลสอดคล้องกับความยุติธรรมตามความเป็นจริง อันเป็นสิ่งที่ทุกคนพึงปรารถนาสมกับที่ศาลเป็นเจ้าพนักงานในการยุติธรรมที่ได้รับมอบหมายความไว้วางใจจากรัฐ³²

²⁹ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550, มาตรา 39 วรรคสองและวรรคสาม.

³⁰ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 173.

³¹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 119 ทวิ.

³² วิภา ปิ่นวีระ. (2550). *บทบาทของศาลในการพิจารณาคดีอาญา*. หน้า 1-2.

2.2 หลักการคุ้มครองจำเลยจากมาตรการบังคับทางอาญา

ในระบบการดำเนินคดีอาญานั้น มีความจำเป็นที่รัฐต้องเอาตัวบุคคลผู้กระทำความผิดไว้ในอำนาจรัฐ แม้ตัวผู้กระทำความผิดซึ่งเป็นผู้ถูกกล่าวหาจะเป็นประชาชนในคดี แต่การใช้มาตรการบังคับ (compulsory measures) ซึ่งเป็นเครื่องมือในการดำเนินคดีอาญาของรัฐกับผู้ถูกกล่าวหา ก็ยังมีความจำเป็น เพราะหากรัฐไม่อาจใช้มาตรการบังคับกับผู้ถูกกล่าวหาได้เลยแล้ว การดำเนินคดีอาญาของรัฐก็ย่อมไม่อาจกระทำได้ หรือยากต่อการที่รัฐจะดำเนินคดีกับผู้ถูกกล่าวหา นั้น ความจำเป็นที่ว่า อาจเป็นการสอบปากคำผู้ต้องหา การมีตัวผู้ต้องหามาศาล หรือการพิจารณาคดีของศาลโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย³³ โดยเป็นการควบคุมในระหว่างการสอบสวนของเจ้าพนักงานหรือการขังโดยศาลเป็นผู้สั่ง จึงเรียกกระบวนการตรงนี้ว่า “การควบคุมตัวระหว่างคดี”³⁴

2.2.1 มาตรการบังคับทางอาญาที่ใช้กับจำเลย

มาตรการบังคับในการดำเนินคดีมีอยู่หลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการเรียก การจับ การควบคุม การขัง และการนำตัว ซึ่งเหล่านี้โดยปกติต้องมีหมาย กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ หมาย เป็นเครื่องแสดงอำนาจถึงการใช้มาตรการบังคับ ซึ่งนอกเหนือจากการบังคับโทษอาญาโดยการจำคุกแล้ว ในส่วนของมาตรการบังคับที่มีผลต่อกฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษและเป็นเครื่องมือทางกฎหมาย ที่ใช้กับผู้ถูกกล่าวหาหรือจำเลยโดยตรง ก็คือ การขัง³⁵ เพราะเมื่อมีการออกหมายขังโดยศาล และส่งตัวผู้ถูกกล่าวหาหรือจำเลยไปเรือนจำ ในระหว่างนั้นการที่จะปฏิบัติต่อบุคคลดังกล่าวก็ต้องเป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษ ประกอบกับการดำเนินการทางคดีตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา โดยที่การขังนั้นเป็นการควบคุมตัวผู้ถูกกล่าวหาหรือจำเลยไว้ระหว่างคดีโดยอาศัยอำนาจของศาล และในการที่ศาลจะขังผู้ถูกกล่าวหา หรือจำเลย ก็จำเป็นที่จะต้องออกหมายขังเสียก่อน ซึ่งอาจจะทำได้ 3 ระยะ³⁶ คือ ระหว่างการสอบสวน ระหว่างการไต่สวนมูลฟ้อง และระหว่างการพิจารณาคดีของศาล อาจกล่าวโดยสรุปว่า การควบคุมตัวระหว่างคดีโดยการขังมีความจำเป็นเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย 3 ประการ คือ

1) เพื่อให้การสอบสวนดำเนินไปได้โดยเรียบร้อย ซึ่งในการสอบสวนดำเนินคดีอาญากับผู้ต้องหาคนใดคนหนึ่งนั้น ถ้ามีความจำเป็นเพื่อให้การสอบสวนดำเนินไปได้โดยเรียบร้อย รัฐอาจจำต้องควบคุมตัวผู้ต้องหาคนนั้นเอาไว้ก่อนเพื่อประโยชน์ในการสอบสวน เพราะหากไม่มีการ

³³ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 120, 165 และ 172.

³⁴ คณิต ฅ นคร ก เล่มเดิม. หน้า 337-338.

³⁵ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 2 (22) “ขัง” หมายความว่าถึง การกักขังจำเลย หรือผู้ต้องหาโดยศาล.

³⁶ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 71.

สอบสวนหรือการสอบสวนไม่อาจกระทำล่วงไปได้ การฟ้องผู้ต้องหาในกรณีที่พนักงานอัยการเห็นสมควรให้สั่งฟ้องก็ไม่อาจจะทำได้ โดยเหตุจำเป็นที่จะต้องควบคุมตัวผู้ต้องหาเอาไว้ก็เพื่อการมีตัวสำหรับทำการสอบสวน หรือเมื่อได้มีการสอบสวนผู้ต้องหาแล้วก็อาจมีความจำเป็นต้องควบคุมตัวผู้ต้องหาไว้ต่อไปอีก เพราะผู้ต้องหาอาจจะไปยุ่งเหยิงกับพยานหลักฐานหรือก่อเหตุร้ายประการอื่น เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงการถูกลงโทษ ทำให้เกิดความเสียหายแก่การสอบสวนคดีเพราะข้อเท็จจริงได้ถูกบิดเบือนไป

2) เพื่อประกันการมีตัวของผู้ต้องหาหรือจำเลย ซึ่งในการพิจารณาคดีอาญานั้น โดยหลักแล้ว จำเป็นที่จะต้องกระทำโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย³⁷ เพื่อเปิดโอกาสให้จำเลยสามารถที่จะต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ อันเป็นหลักประกัน “สิทธิที่จะอยู่ร่วมในการดำเนินคดีอาญา” ของจำเลย ซึ่งทำให้จำเลยที่จะต้องมิตัวจำเลยไว้อยู่ตลอดเวลาที่พิจารณาคดีของศาล เพราะฉะนั้นหากศาลเห็นเหตุว่ามีความจำเป็น ถ้าไม่ควบคุมตัวจำเลยไว้ จำเลยอาจหลบหนีไประหว่างการพิจารณาคดี ศาลก็จำเป็นที่จะต้องขังจำเลยเอาไว้ระหว่างการพิจารณาคดีของศาลได้

3) เพื่อประกันการบังคับโทษ ซึ่งในกรณีที่ศาลพิพากษาขังจำเลยไว้ระหว่างที่คดียังไม่ถึงที่สุดได้ เนื่องจากโจทก์ยังสามารถที่จะอุทธรณ์หรือฎีกาต่อไปได้ตามเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนด เพื่อป้องกันความบกพร่องในการวินิจฉัยและสั่งคดีของศาล ซึ่งก็มีความเป็นไปได้ว่า ศาลสูงอาจกลับคำพิพากษาของศาลล่างและพิพากษาลงโทษจำเลย ดังนั้นถ้าเหตุอันควรเชื่อว่า หากปล่อยตัวจำเลยไป จำเลยจะหลบหนีไปเสีย เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกบังคับโทษ ประกอบกับตามหลักกฎหมายอาญาของไทยนั้นยังคงยอมรับให้มีอายุความลงโทษ ทำให้จำเลยมีทางเลือกที่จะหลบหนีไปจนกว่าจะพ้นอายุความลงโทษในความคิดนั้นเสีย ศาลก็อาจจะขังจำเลยเพื่อประกันการบังคับโทษได้และการขังจำเลยในชั้นตอนนี้ถือว่ามีประโยชน์ต่อสังคมมุ่งหมายของการบังคับโทษ ก็จะเห็นได้จากการดำเนินคดีในระดับศาลสูงนั้น ในทางปฏิบัติไม่มีการสืบพยานเพิ่มเติม จึงไม่มีความจำเป็นต้องกระทำต่อหน้าจำเลย การควบคุมตัวจำเลยไว้ในกรณีที่ศาลพิพากษาขังจำเลยนี้ จึงเป็นกรณีของการควบคุมเพื่อประกันการบังคับโทษนั่นเอง

ดังนั้นในการที่รัฐจะเอาตัวผู้ถูกกล่าวหาไว้ในอำนาจรัฐโดยใช้วิธีการขังนั้น จะสามารถทำได้ต่อเมื่อมีความจำเป็นเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมาย 3 ประการนี้เท่านั้น การเรียกและการจับหาใช้เหตุที่ก่อให้เกิดอำนาจควบคุมตัวระหว่างคดีแก่เจ้าพนักงานหรือศาลโดยอัตโนมัติไม่ การควบคุมตัวระหว่างคดี จะต้องเกิดจากความจำเป็นในแง่ที่ว่า หากไม่ควบคุมตัวหรือขังผู้ถูกกล่าวหาไว้จะทำให้การดำเนินคดีอาญาของเจ้าพนักงานหรือศาลจะไม่อาจกระทำได้นั้น มิใช่ว่าเจ้าพนักงานหรือศาล

³⁷ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 172.

จะอ้างเหตุใดๆ ก็ได้เพื่อจำกัดสิทธิเสรีภาพของบุคคล เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นการใช้มาตรการบังคับก็จะกลายเป็นว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์หรือให้ความสะดวกของฝ่ายรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียวโดยมิได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นแก่ประชาชนในระหว่างที่ถูกดำเนินคดีอาญา ดังนั้นการควบคุมตัวระหว่างคดีนั้น แท้จริงแล้วจึงเป็นเรื่องของข้อยกเว้นที่กฎหมายให้อำนาจในอันที่จะจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชน ซึ่งโดยหลักการพื้นฐานที่ยอมรับกันทั่วไปแล้ว เหตุจำเป็นในการเอาตัวบุคคลไว้ในอำนาจรัฐโดยการขังก็ต้องมาจากสาเหตุ คือ เพื่อป้องกันมิให้เขาหลบหนีหรือป้องกันมิให้ยุ่งเหยิงกับพยานหลักฐาน และมีเหตุอันควรเชื่อว่าผู้นั้นจะไปก่อเหตุอันตรายประการอื่น ถ้ามีเหตุอันควรสงสัยหรือเชื่อได้ว่า ผู้ถูกกล่าวหาจะมีพฤติกรรมเช่นว่านี้ อันจะส่งผลกระทบต่อจุดมุ่งหมาย 3 ประการที่กล่าวมาในข้างต้น รัฐก็อาจจะควบคุมตัวผู้ถูกกล่าวหาไว้ก็ได้

กระบวนการยุติธรรมทางอาญาเป็นกระบวนการที่รัฐสร้างขึ้นมากเพื่อค้นหาความจริง ที่เกี่ยวกับการกระทำต่างๆ ที่กฎหมายบัญญัติไว้ว่าเป็นความผิด โดยมุ่งหมายเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม ซึ่งรวมไปถึงการวินิจฉัยชี้ขาดความผิดที่ได้มีการกล่าวหาด้วย และหากมีการชี้ขาดว่าได้มีการกระทำความผิดเกิดขึ้นจริง ก็ยังเป็นกระบวนการในการนำตัวผู้กระทำความผิดนั้นมาดำเนินการพิจารณาและลงโทษตามที่กฎหมายบัญญัติไว้อีกด้วย ดังนั้นกระบวนการยุติธรรมจึงเป็นกระบวนการที่ทำให้กฎหมายอาญาอันเป็นกฎหมายที่กำหนดข้อห้ามต่างๆ เอาไว้เพื่อจำกัดสิทธิของบุคคลไว้บางส่วน เพื่อประโยชน์ของสังคมส่วนรวมและมีการกำหนดโทษผู้ฝ่าฝืนมีผลบังคับได้จริงและบังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยในการที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวจำเป็นต้องมีการสร้างมาตรการบังคับต่างๆ ขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการร้องทุกข์ การจับ การค้น การควบคุมผู้ถูกจับ การสอบสวน การฟ้องคดีต่อศาล การพิจารณาและพิพากษาคดี โดยมาตรการบังคับเหล่านี้บัญญัติขึ้นมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้อำนาจหน้าที่แก่เจ้าพนักงานของรัฐในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในการที่จะดำเนินการให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของกระบวนการยุติธรรม

กฎหมายที่ใช้เป็นหลักเพื่อให้กระบวนการยุติธรรมทางอาญาสามารถที่จะดำเนินไปได้ นั้น ก็คือ “กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา” ซึ่งเป็นกฎหมายวิธีสบัญญัติ เพราะเป็นกฎหมายที่กำหนดหลักเกณฑ์การบังคับใช้กฎหมายอาญาสารบัญญัติหรือกฎหมายอาญา³⁸ โดยวางหลักเกณฑ์และให้อำนาจแก่หน่วยงานของรัฐในการดำเนินคดีอาญาในทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นการสอบสวน ฟ้องร้อง พิพากษาพิพากษา หรือการลงโทษ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ โดยกำหนดมาตรการบังคับต่างๆ ไว้ ตั้งแต่การจับ การค้น การขัง ตลอดไปจนถึง การพิจารณาคดีในศาลและการบังคับคดี ดังนั้นกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาจึงเป็นกฎหมายที่วางหลักเกณฑ์และวิธีการเพื่อจะให้มีการบังคับใช้กฎหมายอาญาได้ผลและมีประสิทธิภาพนั่นเอง

³⁸ คณิต ฌ นคร ก เล่มเดิม. หน้า 39.

อย่างไรก็ตาม แม้มาตรการบังคับต่างๆ ที่มีบัญญัติไว้ในกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา โดยเฉพาะการขังจะมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษอันเป็นการรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคม แต่ในขณะที่เดียวกันมาตรการบังคับดังกล่าวก็ส่งผลกระทบต่อสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ในหลายๆ ด้าน โดยสิทธิขั้นพื้นฐานที่กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาก่อผลกระทบต่อมากที่สุดก็อาจจำแนกได้ 3 ประการ คือ 1. สิทธิในชีวิตร่างกาย 2. สิทธิในเคหสถาน 3. สิทธิส่วนตัวในเอกสารหรือเครื่องใช้ส่วนตัว ซึ่งถ้าใช้อำนาจจนกระทบสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนจนเกินพอดี สังคมก็ย่อมที่จะไม่สงบเช่นกัน

2.2.2 หลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ (presumption of innocence)

เมื่อพิจารณาถึงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและการดำเนินคดีอาญา ในระบบกล่าวหาที่ใช้อยู่ในปัจจุบันแล้ว จะพบว่าวัตถุประสงค์ที่สำคัญของการดำเนินคดีอาญา ก็คือการหาตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษเพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายมีประสิทธิภาพขึ้น ซึ่งถือเป็นวัตถุประสงค์ประการแรก เนื่องจากพัฒนาการทางการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพต่างๆ มีมากขึ้น การพิจารณาคดีอาญาก็มีการคุ้มครองผู้ถูกกล่าวหามากขึ้นเช่นกัน ดังนั้นวัตถุประสงค์ของการพิจารณาคดีอาญาจึงเพิ่มมากขึ้นจากเดิมที่ให้ค้นหาตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษอย่างเดียว จึงต้องมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการคุ้มครองผู้ถูกกล่าวหาในคดีด้วย³⁹ ซึ่งกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่ดีจึงต้องพยายามรักษาความสมดุลระหว่างอำนาจรัฐในการนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษและหลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชน ตลอดจนการควบคุมการใช้อำนาจต่างๆ ให้เหมาะสมด้วย

จากวัตถุประสงค์เพื่อการคุ้มครองผู้ถูกกล่าวหาในการดำเนินคดีอาญาระบบกล่าวหาดังกล่าว เมื่อตกเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลยหรือแม้แต่การเป็นผู้ต้องขังในเรือนจำซึ่งคดียังไม่ถึงที่สุดนั้น ย่อมถือเป็นความทุกข์และเดือดร้อนที่ไม่มีประชาชนคนใดประสงค์จะตกอยู่ในฐานะเช่นนั้น โดยในบางกรณีผู้บริสุทธิ์อาจถูกกล่าวหาโดยมิชอบซึ่งเท่ากับถูกให้ร้ายโดยไม่เป็นธรรม ขณะเดียวกันผู้ที่แม้กระทำความผิดจริงก็ยังคงอยู่ในฐานะเป็นมนุษย์อันพึงได้รับการปฏิบัติอย่างคำนึงถึงความเป็นมนุษย์ หรือ บุคคลผู้มีสิทธิในสังคม การปฏิบัติต่อจำเลยในคดีอาญาให้ได้รับความทุกข์และเดือดร้อนจนเกินสมควรกว่าความจำเป็นแก่การดำเนินคดีตามกฎหมายนั้น ย่อมเป็นการปฏิบัติที่เกินกว่าเหตุและไม่ชอบธรรม อีกทั้งยังเป็นการสะท้อนถึงความไร้อารยธรรมของสังคมอันกระทบต่อความเชื่อถือของคนในสังคมนั้นๆ และสังคมอื่นด้วย จึงจำเป็นที่ต้องมีมาตรการที่ชัดเจนและเป็นธรรมสำหรับคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของจำเลยในคดีอาญานั้น และยังเป็นการกำหนดกรอบแนวทางการใช้อำนาจหน้าที่ของเจ้าพนักงานให้ได้มาตรฐานที่เป็นระบบและแน่นอน ซึ่งหลักประกันขั้นพื้นฐานของกฎหมายที่สำคัญอย่างยิ่งประการหนึ่ง ที่เกี่ยวข้องกับจำเลย ก็คือ การกำหนดข้อ

³⁹ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล ก เล่มเดิม. หน้า 530.

สันนิษฐานว่า บุคคลทุกคนเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าได้มีคำพิพากษาถึงที่สุดแสดงว่าผู้นั้นเป็นผู้กระทำความผิด หรือ “หลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์” (presumption of innocence)⁴⁰

หลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ถือเป็นหัวใจประการหนึ่งในการดำเนินคดีอาญาของทุกประเทศที่ให้ความเคารพในสิทธิมนุษยชน อันสืบเนื่องมาจากหลักการดำเนินคดีอาญาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อนำตัวผู้กระทำความผิดที่แท้จริงมาลงโทษตามกฎหมายควบคู่กัน ไปด้วยกับการคุ้มครองสิทธิของผู้บริสุทธิ์ โดยจำเลยจะต้องได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์เพื่อแสดงเจตนาธรรมที่จะรับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลซึ่งตกเป็นจำเลยในคดีอาญา ส่งผลให้การตั้งข้อหาหรือการสั่งฟ้องผู้ถูกกล่าวหาไม่ได้เป็นเครื่องพิสูจน์ว่าเขาเป็นผู้กระทำความผิด แต่จะต้องถือว่าเขาเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะได้มีการพิสูจน์ความผิดของเขาในการพิจารณาคดีที่กระทำโดยศาล

ในต่างประเทศ หลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ ได้รับการยอมรับอย่างมาก ถือเป็นสิทธิที่บุคคลทุกคนพึงมีและเป็นหลักประกันในการดำเนินคดีอาญา โดยที่ตามกฎหมายอังกฤษถือว่าหลักการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบุคคลทุกคนเป็นผู้บริสุทธิ์ เป็นหลักการพื้นฐานของสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา และถือเป็นมูลฐานของสิทธิเสรีภาพและหลักนิติธรรม⁴¹ ส่วนตามกฎหมายอเมริกันอธิบายว่า ตามหลักนิติธรรมแล้ว หลักประกันสำคัญในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาจะประกอบด้วยหลักการอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ สิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ (right to presumption of innocence) สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาโดยชอบธรรม (right to a fair trial) และสิทธิที่จะได้รับความช่วยเหลือทางคดี (right to assistance of counsel)⁴² อีกทั้งกฎหมายของประเทศฝรั่งเศส ในปฏิญญาเกี่ยวกับสิทธิของพลเมืองฝรั่งเศส (The Declaration of the Rights of Man and of the Citizen) ก็ได้บัญญัติหลักการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ไว้เช่นกัน โดยบัญญัติไว้ใน Article 9 “Every man is supposed innocent until having been declared guilty”⁴³

⁴⁰ ซาดิ ชัยเดชสุริยะ. (2549). *มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา*. หน้า 61. และสุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล. *แหล่งเดิม*. หน้าเดิม.

⁴¹ Andrew Sanders and Richard Young. (2000). *Criminal Justice*. pp. 245-246.

⁴² Cherif M. Bassiouni. (1993). “Human Rights in the Context of Criminal Justice: Identify Procedural Protections in National Constitutions.” *Duke Journal of Comparative Law*, 3. p. 235.

⁴³ ธรรมฤทธิ์ สีตะปะดล. (2549). *การขังจำเลยไว้ภายหลังที่ศาลชั้นต้นมีคำพิพากษายกฟ้อง*. หน้า 17.

ส่วนประเทศต่างๆ ในภาคพื้นยุโรปได้ยอมรับหลักการนี้โดยแจ้งชัดปรากฏตามอนุสัญญาของสภายุโรปเพื่อการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน (European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) ข้อ 6 (2) ซึ่งบัญญัติไว้โดยสรุปความได้ว่า “บุคคลทุกคนที่ถูกดำเนินคดีว่ากระทำความผิดทางอาญา พึงได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะพิสูจน์ตามกฎหมายได้ว่า ผู้นั้นได้กระทำความผิดจริง”⁴⁴

อีกทั้งยังกล่าวได้ว่า หลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ดังกล่าวนี้ ถือเป็นหลักสากลที่ประเทศต่างๆ ได้ยอมรับและนำไปปฏิบัติ ซึ่งพิจารณาได้จากการบัญญัติรับรองไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติ ข้อ 11 ซึ่งกำหนดว่า “ทุกคนที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดทางอาญา มีสิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ามีความผิดตามกฎหมาย ในการพิจารณาเปิดเผย ซึ่งตนได้รับหลักประกันบรรดาที่จำเป็นในการต่อสู้คดี” และตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ข้อ 14 ตลอดจนมาตรฐานขององค์การสหประชาชาติฉบับต่างๆ ที่เกี่ยวข้องก็ระบุหลักเกณฑ์นี้ไว้เช่นเดียวกัน เช่น กฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษ เป็นต้น ซึ่งเหล่านี้ก็นำไปสู่หลักเกณฑ์ที่สืบเนื่องกันมาก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้ ซึ่งตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุด ก็คือ การใช้ไซตรวนต่อจำเลยขณะพิจารณาคดีในห้องพิจารณาของศาลนั่นเอง ซึ่งข้อกำหนดในปฏิญญาสากลและมาตรฐานสากล จะได้กล่าวโดยละเอียดต่อไป

ในประเทศไทยนั้น จากการที่ได้มีการวางหลักประกันสิทธิของประชาชนในกระบวนการยุติธรรมไว้มากมายในรัฐธรรมนูญ⁴⁵ ทำให้ต้องมีการปรับปรุงแก้ไขกระบวนการยุติธรรมของไทย เพื่อให้มีความสอดคล้องกับหลักในรัฐธรรมนูญ อันสืบเนื่องมาจากสถานะความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญ ส่งผลให้การดำเนินคดีอาญาในปัจจุบันจำเป็นต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลที่เข้ามาอยู่ในกระบวนการยุติธรรม การจำกัดสิทธิของบุคคลจะกระทำได้อต่อเมื่อมีกฎหมายให้อำนาจเอาไว้ และกฎหมายก็จะต้องให้ความเท่าเทียมแก่ทุกคน และการลงโทษโดยกฎหมายจะมีได้เฉพาะในกรณีที่ยังจำเป็นและจะไม่เป็นการลงโทษแบบทารุณโหดร้าย การปฏิบัติใดๆ จะต้องให้ความคุ้มครองจำเลยด้วย

⁴⁴ ซาดิ ซัยเดชสุริยะ. เล่มเดิม. หน้า 62.

⁴⁵ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้บัญญัติหลักประกันสิทธิของประชาชนไว้ในหลายมาตรา อาทิ มาตรา 4, 26, 28, 32, 39, 40 เป็นต้น.

ดังนั้น ในทุกขั้นตอนของกระบวนการทางอาญา สิทธิของผู้ถูกกล่าวหาจะต้องได้รับการคุ้มครองอย่างจริงจัง จำเลยจะต้องได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะได้อ้าง พิพาทของศาลว่าเป็นผู้กระทำความผิด การใช้มาตรการบังคับในการดำเนินคดีอาญาต่อเขา จำเป็นต้องกระทำโดยรัดกุมและอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติของกฎหมายที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด นอกจากนี้การออกมาตรการบังคับจะต้องมีพื้นฐานมาจากความจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการดำเนินคดีอาญา จะมีการใช้โซ่ตรวนต่อจำเลยในการพิจารณาในห้องพิจารณาที่มีลักษณะเป็นการลงโทษจำเลยก่อนที่เขาจะต้องคำพิพากษาให้ลงโทษไม่ได้ และถึงแม้ในท้ายที่สุดเขาจะต้องคำพิพากษาของศาลว่าเป็นผู้กระทำความผิดแล้ว การปฏิบัติและการลงโทษต่อผู้ถูกลงโทษก็จะใช้วิธีการอันโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือหยาบกระด้างความเป็นมนุษย์ของเขามีได้⁴⁶

หลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ในกฎหมายของประเทศไทย หากพิจารณาจากรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 ก็มีการบัญญัติรับรองไว้ด้วย ในฐานะเป็นหลักประกันสิทธิของประชาชนและแสดงถึงเจตนารมณ์ที่จะรับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคล ซึ่งตกเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา กล่าวคือ ในมาตรา 39 วรรคสองและวรรคสาม บัญญัติว่า “ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด ก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิดจะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้”

หลักเกณฑ์ดังกล่าวเป็นเรื่องที่ตรงข้ามกันกับระบบไต่สวนของยุโรปในสมัยโบราณ และระบบจารีตนครบาลของไทยในอดีตที่สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องสงสัยได้กระทำความผิดจริง จนกว่าผู้นั้นจะพิสูจน์ตนเองได้ว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ ซึ่งนำไปสู่การใช้วิธีกระทำทรมานในแบบต่างๆ เพื่อให้ผู้นั้นรับสารภาพ อย่างไรก็ตาม การควบคุมตัวผู้ต้องหาหรือจำเลยไว้ในระหว่างสอบสวนหรือขังไว้ระหว่างพิจารณาที่เป็นไปตามกฎหมายและกระทำเพียงเท่าที่จำเป็น ไม่ถือว่าขัดต่อหลักการนี้ หากแต่เป็นมาตรการเพื่อประโยชน์ต่อการดำเนินคดีและพิจารณาคดีตามความจำเป็นโดยสภาพ⁴⁷ ซึ่งกรณีของการกระทำที่จะถือว่าเป็นการขัดต่อหลักการนี้ อาจได้แก่ การใช้โซ่ตรวนต่อจำเลยในห้องพิจารณาคดีของศาล หรือการนำตัวผู้ต้องหาไปประจานต่อสาธารณชนหรือสื่อมวลชน เป็นต้น

การยอมรับหลักการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์อันเป็นหลักการคุ้มครองเสรีภาพของบุคคลในกระบวนการยุติธรรมของประเทศไทยดังกล่าว ส่งผลต่อรูปแบบในการดำเนินคดีอาญาที่จะต้องตรวจสอบให้ได้ความจริงในคดีอย่างแท้จริงเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้บริสุทธิ์ จำเลยจะต้องได้รับหลักประกันในอันที่จะได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมในการดำเนินการตามกระบวนการ

⁴⁶ Presumption of innocence. Retrieved August 11, 2011, from http://en.wikipedia.org/wiki/Presumption_of_innocence

⁴⁷ ชาติ ชัยเดชสุริยะ. เล่มเดิม. หน้า 63.

ยุติธรรม ซึ่งก็รวมไปถึงสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาคดีโดยเปิดเผยและเป็นกลางโดยผู้พิพากษาที่มีความสามารถและไม่มีความเอนเอียงนอกจากนั้นยังต้องเปิดโอกาสให้จำเลยสามารถต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่โดยให้สิทธิต่างๆ ในการต่อสู้คดีแก่เขาเพื่อให้เกิดความสมดุลขึ้นในกระบวนการยุติธรรม สิทธิที่จำเลยสามารถที่จะต่อสู้คดีที่ตนถูกกล่าวหาได้อย่างเต็มที่และเป็นธรรมนั้น จึงเป็นสิทธิที่ได้รับต่อเนื่องมาจากสิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ เพราะจนกว่าที่ศาลจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าเขาเป็นผู้กระทำความผิด จำเลยจะได้รับการปฏิบัติเสมือนตนถูกลงโทษแล้วมิได้ จำเลยจะต้องได้รับการคุ้มครองโดยกฎหมายจากการดำเนินคดีอาญาของรัฐในอันที่จะต้องกระทำเท่าที่จำเป็นเท่านั้นและไม่เป็นการกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของเขาเกินสมควร ซึ่งก็รวมไปถึงการที่จะต้องเปิดโอกาสให้เขาสามารถที่จะกระทำการต่างๆ เพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนได้อย่างเต็มที่ ซึ่งหลักการนี้รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 ก็ได้บัญญัติรับรองไว้เช่นกัน โดยเฉพาะที่กล่าวว่า “ในคดีอาญา จำเลยย่อมมีสิทธิที่จะให้คดีของตนได้รับการพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็ว ต่อเนื่อง และเป็นธรรม”⁴⁸

ซึ่งสิทธิดังกล่าว ได้มีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับก่อนๆ เช่นกัน แต่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มีคำว่า “ต่อเนื่อง” ไว้ด้วย สิทธิประการนี้เป็นสิทธิที่มาจากหลักการดำเนินกระบวนการยุติธรรม โดยรวดเร็ว อันเนื่องมาจากในคดีอาญาผู้ถูกกล่าวหาย่อมมีสิทธิที่จะเรียกร้องให้มีการดำเนินคดีที่เขาถูกกล่าวหาให้เสร็จสิ้นภายในเวลาอันสั้น เพราะว่าการทำให้บุคคลใดต้องอยู่ในกระบวนการยุติธรรมนานเกินไป ย่อมถือเป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพของเขาเกินสมควร เป็นหลักที่คุ้มครองความยุติธรรมในการดำเนินกระบวนการยุติธรรมให้เสร็จสิ้นไปโดยปราศจากความล่าช้า การให้ความยุติธรรมที่ล่าช้า คือ การปฏิเสธความยุติธรรม โดยการดำเนินคดีอาญานอกจากจะต้องกระทำโดยรวดเร็วและต่อเนื่องแล้ว การดำเนินคดีที่เป็นธรรมก็เป็นสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญรวมกันไปด้วย เพราะถ้าเราให้ความสำคัญกับความรวดเร็วมากเกินไปจนลืมมองถึงความเหมาะสมในการดำเนินคดี ผลที่ได้ก็คือเสียความสมดุลในกระบวนการยุติธรรมอันเป็นการกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของบุคคลเกินสมควร หลักการดังกล่าวจึงเป็นสิ่งยืนยันจุดมุ่งหมายของกระบวนการยุติธรรมปัจจุบันที่ให้ความสำคัญกับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ซึ่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาก็ได้มีการปรับปรุงแก้ไขเพื่อรองรับหลักการดังกล่าวไว้แล้วในมาตรา 8 และ มาตรา 134⁴⁹

⁴⁸ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550, มาตรา 40 (3), (4), (7).

⁴⁹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 8 “นับแต่เวลาที่ยื่นฟ้องแล้ว จำเลยมีสิทธิดังต่อไปนี้

(1) ได้รับการพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็ว ต่อเนื่อง และเป็นธรรม...

(3) ปรีกษาทนายความหรือผู้ซึ่งจะเป็นทนายความเป็นการเฉพาะตัว...”.

2.2.3 หลักยกประโยชน์แห่งความสงสัย (in dubio pro reo)

การดำเนินคดีอาญาภายใต้หลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ นอกจากจะทำให้รัฐต้องวางหลักประกันต่างๆ แก่จำเลยไว้ในกฎหมายเพื่อเป็นการคุ้มครองเขาแล้ว ยังส่งผลต่อรูปแบบในการพิจารณาเพื่อพิสูจน์ความผิดของจำเลยอีกด้วย ทำให้หลักในการดำเนินคดีอาญา โจทก์มีภาระที่จะต้องนำสืบการกระทำของจำเลยให้ครบทุกองค์ประกอบแห่งความผิดตามที่กฎหมายบัญญัติไว้จนเพียงพอโดยปราศจากเหตุอันควรสงสัยว่าจำเลยได้กระทำความผิดตามที่ฟ้องจริงหรือไม่ มิเช่นนั้นศาลก็จะไม่อาจที่จะพิพากษาลงโทษจำเลยได้ โดยในส่วนของจำเลยนั้น ไม่มีหน้าที่หลักที่จะต้องนำพยานหลักฐานมาแสดงเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเอง และตราบใดที่ยังไม่มีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าเขาได้กระทำความผิดจริงตามที่ฟ้อง เขาจะต้องได้รับความคุ้มครองจากข้อสันนิษฐานนี้ตลอดไป และถ้าฝ่ายโจทก์ไม่สามารถที่จะพิสูจน์ให้เห็นถึงความผิดของจำเลยในจุดที่ปราศจากข้อสงสัย ศาลก็ต้องยกประโยชน์แห่งความสงสัยนั้นให้จำเลย อันเป็นที่มาของ “หลักยกประโยชน์แห่งความสงสัย” (in dubio pro reo)⁵⁰ โดยหมายความว่า ในกรณีใดก็ตามที่ยังมีความสงสัยตามควรในข้อเท็จจริงในคดี กรณีนั้นต้องยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้เป็นผลดีกับผู้กระทำความผิด โดยความสงสัยที่จะต้องยกประโยชน์ให้จำเลยนั้น ต้องเป็นเรื่องความสงสัยในข้อเท็จจริงเท่านั้น ความสงสัยในข้อกฎหมาย จะใช้หลักการนี้ไม่ได้ ซึ่งในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาก็ได้บัญญัติรับรองหลักการนี้ไว้ในมาตรา 227 วรรคสอง บัญญัติว่า “เมื่อมีความสงสัยตามสมควรว่าจำเลยได้กระทำความผิดหรือไม่ ให้ยกประโยชน์แห่งความสงสัยนั้นให้จำเลย”

หลักยกประโยชน์แห่งความสงสัยดังกล่าวนี้ เป็นหลักนิติรัฐที่สำคัญและสอดคล้องกับหลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ โดยเป็นการแสดงให้เห็นถึงความคิดพื้นฐานของการคุ้มครองสิทธิของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาดูด้วยว่า กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามุ่งถึงการยกฟ้องผู้บริสุทธิ์มากกว่าการลงโทษผู้ผิด หรือที่มักจะกล่าวกันเสมอว่า “ปล่อยคนผิดไปสิบคน ดีกว่าลงโทษคนบริสุทธิ์เพียงคนเดียว”⁵¹

โดยสรุป การถือว่าบุคคลทุกคนเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าบุคคลนั้นกระทำความผิดหรือหลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ ตลอดจนหลักยกประโยชน์แห่งความสงสัย ดังที่ได้กล่าวมานี้ ถือเป็นหลักการสำคัญที่ให้ความคุ้มครองจำเลยจากมาตรการบังคับทางอาญา และกระบวนการพิจารณาคดี หลักการดังกล่าวจะไม่มีผลความหมายเลย หากจำเลยถูกปฏิบัติอย่างคนที่ต้องคำพิพากษาถึงที่สุดแล้วว่ากระทำความผิด เพราะจะทำให้การคุ้มครองสิทธิต่างๆ ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้รับผลกระทบอย่างมาก อันเนื่องมาจากผู้ที่เกี่ยวข้องไป

⁵⁰ คณิต ฒ นคร ก เล่มเดิม. หน้า 72-74.

⁵¹ แหล่งเดิม.

ตัดสินล่วงหน้าแล้วว่า จำเลยเป็นผู้กระทำความผิดโดยที่ยังไม่มีการพิสูจน์ อีกทั้งทำให้ผู้นั้นได้รับผลร้ายเสมือนถูกลงโทษไปก่อนแล้ว ทั้งๆ ที่ความเป็นจริงอาจไม่ได้กระทำความผิด สิทธิที่จะได้รับความเป็นธรรมในชั้นพิจารณาคดีที่ย่อมไม่เกิดขึ้น แม้มีความจำเป็นที่รัฐต้องเอาตัวจำเลยไว้ในอำนาจรัฐ แต่การป้องกันผลร้ายโดยการวางข้อสันนิษฐานที่เป็นคุณแก่จำเลยไว้ก่อนถือว่ามีความจำเป็นยิ่งกว่า ซึ่งก็ไม่ได้เป็นการขัดขวางการดำเนินคดีภายใต้กฎหมายที่มีอยู่ แต่ในขณะเดียวกันกฎหมายก็ต้องวางหลักประกันเพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน จากการใช้อำนาจของรัฐเหล่านี้ไว้ได้อย่างเพียงพอด้วย

2.3 มาตรการทางกฎหมายของประเทศไทยเกี่ยวกับการใช้ไซ้ตรวจ

สำหรับในหัวข้อนี้ หลักกฎหมายไทยที่เกี่ยวกับการใช้ไซ้ตรวจซึ่งเป็นเครื่องพันนาการประเภทหนึ่งจะบัญญัติอยู่ในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 และกฎกระทรวงมหาดไทย ออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 ส่วนในเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิของจำเลย มีบัญญัติอยู่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

2.3.1 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ไม่ได้บัญญัติเกี่ยวกับเรื่องการใช้ไซ้ตรวจไว้โดยตรง แต่ได้บัญญัติในเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทยเอาไว้ และในเมื่อรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศจึงสมควรที่จะต้องยกขึ้นอ้างเพื่อนำมาพิจารณาต่อการใช้ไซ้ตรวจต่อจำเลยในการพิจารณาในห้องพิจารณาคดีด้วย บทบัญญัติสำคัญที่เกี่ยวข้อง มีดังนี้

มาตรา 4 ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง

มาตรา 26 การใช้อำนาจโดยองค์การของรัฐทุกองค์กร ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้

มาตรา 27 สิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้โดยชัดแจ้ง โดยปริยาย หรือโดยคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ย่อมได้รับความคุ้มครองและผูกพันรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญ และหน่วยงานของรัฐโดยตรงในการตรากฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย และการตีความกฎหมายทั้งปวง

มาตรา 28 บุคคลย่อมอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญ หรือไม่ขัดต่อ

ศีลธรรมอันดีของประชาชน บุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้ สามารถยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้เพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้คดีในศาลได้

มาตรา 29 การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อการที่รัฐธรรมนูญนี้กำหนดให้อำนาจไว้และเท่าที่จำเป็น และจะกระทบกระเทือนสาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพนั้นมิได้

มาตรา 32 บุคคลย่อมมีสิทธิเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย การทรมาน ทารุณกรรม หรือการลงโทษด้วยวิธีการโหดร้ายหรือไร้มนุษยธรรม จะกระทำมิได้ แต่การลงโทษประหารชีวิต ตามที่กฎหมายบัญญัติ ไม่ถือเป็นการลงโทษด้วยวิธีการทารุณโหดร้าย หรือไร้มนุษยธรรม

มาตรา 32 วรรคท้าย ในกรณีที่มีการกระทำซึ่งกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพตามวรรคหนึ่ง ผู้เสียหาย พนักงานอัยการ หรือบุคคลอื่นใดเพื่อประโยชน์ของผู้เสียหาย มีสิทธิร้องต่อศาล เพื่อให้สั่งระงับหรือเพิกถอนการกระทำเช่นนั้น รวมทั้งจะกำหนดวิธีการตามสมควรหรือการเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นด้วยก็ได้

มาตรา 39 วรรคแรก บุคคลจะไม่ต้องรับโทษทางอาญา เว้นแต่จะได้กระทำการอันกฎหมาย ที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่บุคคลนั้น จะหนักกว่าโทษที่กำหนดไว้ในกฎหมาย ที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำผิดมิได้

มาตรา 39 วรรคสองและวรรคท้าย ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด ก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้

มาตรา 40 บุคคลย่อมมีสิทธิในกระบวนการยุติธรรม ดังต่อไปนี้

(3) บุคคลย่อมมีสิทธิที่จะให้คดีของตนได้รับการพิจารณาอย่างถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม

(4) ผู้เสียหาย ผู้ต้องหา โจทก์ จำเลย คู่กรณี ผู้มีส่วนได้เสีย หรือพยานในคดีมีสิทธิได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมในการดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม รวมทั้งสิทธิในการได้รับการสอบสวนอย่างถูกต้อง รวดเร็ว เป็นธรรม และการไม่ให้ถ้อยคำที่เป็นปฏิปักษ์ต่อตนเอง

(7) ในคดีอาญา ผู้ต้องหาหรือจำเลยมีสิทธิได้รับการสอบสวนหรือการพิจารณาคดีที่ถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม โอกาสในการต่อสู้คดีอย่างเพียงพอ การตรวจสอบหรือได้รับทราบพยานหลักฐานตามสมควร การได้รับความช่วยเหลือในทางคดีจากทนายความ และการได้รับการปล่อยชั่วคราว

บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนั้นถือเป็นหลักสำคัญในการรับรองและคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของจำเลยในการดำเนินกระบวนการพิจารณา

คดีอาญา เพราะจำเลยยังได้รับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพอย่างเช่นคนปกติทั่วไป ในฐานะเช่นนั้นเขาอาจเป็นผู้กระทำผิดหรือไม่ก็ได้ ในทางอาญานั้นถือว่าเพียงแต่มีมูลเท่านั้น จำเลยมีโอกาสต่อสู้คดีจนกว่าคดีจะถึงที่สุด โดยการปฏิบัติต่อจำเลยในระหว่างพิจารณาคดีจะต้องคำนึงถึงสิทธิมนุษยชน และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของจำเลยที่รัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองและคุ้มครองไว้ด้วย กล่าวได้ว่าในขณะนั้น เขายังเป็นผู้บริสุทธิ์อยู่ ซึ่งหลักการนี้เป็นการรับรองหลักการขั้นพื้นฐานของกฎหมายอาญาของนานาประเทศ อันเป็นการรับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลซึ่งเป็นผู้ต้องหา หรือจำเลยในคดีอาญาทั่วไป ดังนั้นการใช้โซ่ตรวนต่อจำเลย ก็ถือเป็นการจำกัดสิทธิเสรีภาพ และทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่มีอยู่ในตัวของจำเลย ทั้งที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยให้ความคุ้มครองอยู่

2.3.2 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ไม่ได้บัญญัติเกี่ยวกับเรื่องการใช้โซ่ตรวนไว้โดยตรง แต่ได้บัญญัติในเรื่องสิทธิของจำเลยเอาไว้ และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญานั้นเป็นกฎหมายที่ใช้ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีอาญาต่อจำเลยโดยตรง จึงสมควรที่จะต้องยกขึ้นอ้างเพื่อนำมาพิจารณาต่อการใช้โซ่ตรวนต่อจำเลยในการพิจารณาในห้องพิจารณาคดีด้วย บทบัญญัติสำคัญที่เกี่ยวข้อง มีดังนี้

มาตรา 8 บัญญัติว่า “นับแต่เวลาที่ยื่นฟ้องแล้ว จำเลยมีสิทธิดังต่อไปนี้

(1) ได้รับการพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็ว ต่อเนื่อง และเป็นธรรม...”

มาตรา 172 บัญญัติว่า “การพิจารณาและสืบพยานในศาล ให้ทำโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย เว้นแต่บัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น...”

สิทธิของจำเลยตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญานี้ เพื่อเป็นการรับรองสิทธิของจำเลย ว่าเป็นประธานในคดีอาญา ทำให้การพิจารณาคดีอาญาต้องกระทำโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย และจำเลยย่อมมีสิทธิได้รับการพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็ว ต่อเนื่อง และเป็นธรรม ซึ่งเป็นการรับรองสิทธิให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันที่ได้บัญญัติรับรองไว้ด้วยเช่นกัน

2.3.3 พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 และกฎกระทรวงมหาดไทย ออกตามความ ในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479

ข้อบ่งใช้เครื่องพันธนาการนั้น ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 มาตรา 14 บัญญัติว่า “ห้ามมิให้ใช้เครื่องพันธนาการแก่ผู้ต้องขัง เว้นแต่

- (1) เป็นบุคคลที่น่าจะทำอันตรายต่อชีวิต หรือร่างกายของตนเองหรือผู้อื่น
- (2) เป็นบุคคลวิกลจริต หรือจิตไม่สมประกอบ อันอาจเป็นภัยอันตรายต่อผู้อื่น
- (3) เป็นบุคคลที่น่าจะพยายามหลบหนีการควบคุม

(4) เมื่อถูกคุมตัวไปนอกเรือนจำ เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ควบคุมเห็นเป็นการสมควรที่จะต้องใช้เครื่องพันธนาการ

(5) เมื่อรัฐมนตรีสั่งว่าเป็นการจำเป็นจะต้องใช้เครื่องพันธนาการ เนื่องแต่สภาพของเรือนจำ หรือสภาพการณ์ของท้องถิ่น

ภายใต้บังคับอนุมาตรา (4) และ (5) แห่งมาตรานี้ ให้พัศดีเป็นเจ้าหน้าที่มีอำนาจที่จะสั่งให้ใช้เครื่องพันธนาการแก่ผู้ต้องขังและที่จะเพิกถอนคำสั่งนั้น”

และมีการอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับ โซ่ตรวนและข้อบ่งใช้ไว้ในกฎกระทรวงมหาดไทย ออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์พ.ศ. 2479⁵² หมวด 3 ข้อ 25 ข้อ 26 ข้อ 28 ข้อ 29 และข้อ 30 ดังต่อไปนี้

ข้อ 25 “เครื่องพันธนาการที่จะใช้แก่ผู้ต้องขังนั้น มี 4 ประเภท คือ

- (1) ตรวน
- (2) กุญแจมือ
- (3) กุญแจเท้า
- (4) โซ่ล่าม”

ข้อ 26 “ตรวนมี 3 ขนาด คือ

- (1) ขนาดที่ 1 วัดผ่าศูนย์กลางเหล็กวงแหวน 10 มิลลิเมตร
- (2) ขนาดที่ 2 วัดผ่าศูนย์กลางเหล็กวงแหวน 12 มิลลิเมตร
- (3) ขนาดที่ 3 วัดผ่าศูนย์กลางเหล็กวงแหวน 17 มิลลิเมตร

โซ่ระหว่างวงแหวนของตรวนขนาดที่ 1 และขนาดที่ 3 ให้มีความยาว ไม่น้อยกว่า 50 เซนติเมตร และไม่เกิน 75 เซนติเมตร กับให้มีขนาดของลูกโซ่ซึ่งวัดผ่าศูนย์กลางเหล็ก สำหรับขนาดที่ 1 ไม่เกิน 10 มิลลิเมตร และสำหรับขนาดที่ 3 ไม่เกิน 17 มิลลิเมตร ส่วนโซ่ระหว่างวงแหวนของตรวนขนาดที่ 2 ให้มีความยาวไม่น้อยกว่า 50 เซนติเมตร และไม่เกิน 70 เซนติเมตร กับให้มีขนาดของลูกโซ่ซึ่งวัดผ่าศูนย์กลางเหล็กไม่เกิน 4.75 มิลลิเมตร”

ข้อ 28 “การใช้เครื่องพันธนาการกับผู้ต้องขังนั้น โดยปกติให้ใช้ตรวนขนาดที่ 1 หรือขนาดที่ 2 หรือกุญแจเท้า เว้นแต่เห็นว่ามิเหตุจำเป็นหรือศาลได้มีคำพิพากษาให้ลงโทษจำคุกผู้ต้องขังนั้นตั้งแต่สามปีขึ้นไป หรือเป็นผู้ต้องขังในคดีอุกฉกรรจ์ จะใช้ตรวนขนาดที่ 3 ก็ได้ เมื่อมีเหตุที่น่าเชื่อว่าผู้ต้องขังจะทำอันตรายต่อชีวิตหรือร่างกายผู้อื่น และเห็นว่าไม่มีทางอื่นที่จะป้องกันได้ดีกว่า ให้ใช้กุญแจมือหรือโซ่ล่ามเพิ่มขึ้นนอกจากตรวน หรือกุญแจเท้าได้

⁵² แก้ไขเพิ่มเติมโดย กฎกระทรวง ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2541) ออกตามความในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479.

ในกรณีที่ต้องนำตัวคนต้องขังหรือคนฝากไปนอกเรือนจำ ถ้าจะใช้เครื่องพันธนาการให้ใช้กุญแจมือ เว้นแต่คนต้องขังในคดีอุกฉกรรจ์จะใช้ตรวนหรือกุญแจเท้าก็ได้”

ข้อ 29 “เครื่องพันธนาการซึ่งกำหนดไว้ในกฎนี้ มิให้ใช้แก่ผู้ต้องขังอายุเกิน 60 ปี หรือผู้ต้องขังหญิง เว้นแต่เป็นคนคร่ำคร่าหรือเสียวจริต ซึ่งจำเป็นต้องป้องกันมิให้ก่อภัยอันตราย หรือ เป็นผู้ต้องขังชายซึ่งดำเนินตามความในข้อก่อน”

ข้อ 30 “ห้ามมิให้ใช้เครื่องพันธนาการอย่างอื่น นอกจากที่กำหนดไว้ในกฎนี้ เว้นแต่ในกรณีที่ทำเป็นผู้บัญชาการเรือนจำจะอนุญาตให้ใช้เครื่องพันธนาการอย่างอื่น ซึ่งเห็นว่าเบากว่าที่กำหนดไว้ในกฎนี้ก็ได้”

จากหลักกฎหมายดังกล่าวทั้งในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์และกฎกระทรวงฯ จะเห็นว่ากรณีของการใช้โซ่ตรวนซึ่งตามกฎหมายกระทรวงข้อที่ 25 กำหนดว่าเป็นเครื่องพันธนาการประเภทหนึ่งนั้น กฎหมายบัญญัติไว้ชัดเจนเป็นหลักไว้เลยว่า ห้ามใช้ นอกจากจะเข้าข้อยกเว้น สำหรับกรณีของจำเลยซึ่งเป็นผู้สูงอายุและจำเลยหญิงคงไม่มีปัญหาในทางปฏิบัติมากนักเพราะกฎกระทรวงฯ บัญญัติห้ามมิให้ใช้ แต่ที่มีปัญหา คือ จำเลยชายที่เป็นผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี เพราะในกฎกระทรวงฯ บัญญัติให้ใช้โซ่ตรวนต่อเขาเฉพาะในกรณีที่ต้องนำตัวออกไปนอกเรือนจำเท่านั้น

2.3.4 ลักษณะการใช้โซ่ตรวนต่อจำเลย

การใช้เครื่องพันธนาการต่อจำเลยในอดีต ไม่ว่าจะเป็นประเทศใดก็ตาม จะมีวัตถุประสงค์ในการกระทำให้ทรมานและลงโทษให้สาสมกับความผิด แต่เนื่องจากในปัจจุบันประเทศต่างๆ ได้เล็งเห็นถึงการกระทำที่เป็นการทรมาน ทารุณโหดร้าย ว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หลายประเทศจึงได้ลงนามในปฏิญญาฉบับต่างๆ ของสหประชาชาติเพื่อต่อต้านการกระทำทรมาน ทารุณโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม และไม่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่เล็งเห็นความสำคัญดังกล่าว

ดังนั้น จึงสมควรที่จะลงรายละเอียดของลักษณะและการใช้เครื่องพันธนาการในประเทศไทย เพื่อพิจารณาว่า กฎหมายและทางปฏิบัติในเรื่องดังกล่าว เป็นการกระทำทรมานต่อจำเลยหรือไม่ และสมควรบัญญัติให้ใช้เครื่องพันธนาการที่มีลักษณะเป็นการทรมานทารุณจำเลยหรือไม่ ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

ลักษณะของการใช้เครื่องพันธนาการในปัจจุบันมีการคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนของจำเลยมากขึ้น แต่เครื่องพันธนาการก็ยังมีกรนำมาใช้โดยปรับเปลี่ยนลักษณะและพัฒนารูปแบบการใช้งานไปในลักษณะสากล และมีการบัญญัติกฎหมายเป็นรูปธรรมชัดเจนมากขึ้นกว่าในอดีต สำหรับประเทศไทยระบบเรือนจำเริ่มมีการพัฒนาขึ้นเรื่อยๆ และมีการนำระบบต่างๆ มาทดลองใช้อยู่โดย

ตลอด แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการใช้เครื่องพันขนากการ โดยเฉพาะ โซ่ตรวนและกุญแจมือก็ยังคงมีความจำเป็นอยู่

จากการที่นานาอารยประเทศได้พัฒนารูปแบบของเครื่องพันขนากการให้มีประสิทธิภาพในการใช้งานสูงกว่าเดิม โดยไม่เป็นการไปทรมานต่อจำเลยหรือละเมิดสิทธิจำเลย อีกทั้งมีการประเมินผลทางด้านการใช้งานในหลายด้าน เช่น ทางด้านการแพทย์ต่อเนื้อตัวร่างกายหรือทางด้านจิตใจจำเลย เป็นต้น ประเทศไทยก็ได้เห็นถึงความสำคัญดังกล่าว จึงได้กำหนดลักษณะของเครื่องพันขนากการที่จะใช้กับจำเลยไว้ในกฎหมาย และได้ยกเลิกการใช้เครื่องพันขนากการที่มีลักษณะเป็นการทรมานและทารุณเหมือนเช่นในอดีตไปเกือบจะทั้งหมด คงเหลือไว้แต่ที่มีลักษณะจำเป็นต่อการควบคุมตัวจำเลยเท่านั้น

ปัจจุบันเครื่องพันขนากการที่มักจะนิยมใช้ในการควบคุมตัวจำเลยเพื่อนำตัวมาพิจารณาคดีที่ศาล ตามกฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษของไทย คือ ตรวน หรือกุญแจมือ⁵³ โดยกฎหมายของไทยได้มีการกำหนดประเภทของเครื่องพันขนากการชนิดต่างๆ ไว้ รวมทั้งกำหนดลักษณะ ขนาด และวิธีการใช้ เพื่อให้เจ้าพนักงานสามารถเลือกใช้ให้เหมาะสมกับสภาพของจำเลย ซึ่งจะได้กล่าวดังต่อไปนี้

ตรวน เป็นเครื่องพันขนากการชนิดหนึ่งทำด้วยโลหะเหล็ก ซึ่งในปัจจุบันจะใช้ในเรือนจำหรือทัณฑสถานโดยส่วนใหญ่ เป็นแบบเหล็กไร้สนิม สามัญชนทั่วไปมักเรียกว่า “โซ่” โดยที่ปลายตรวนทั้งสองข้างจะมีวงแหวนติดอยู่ เพื่อให้สวมข้อเท้าของผู้ต้องขัง ระยะห่างจากวงแหวนข้างหนึ่งถึงวงแหวนอีกข้างหนึ่งยาวที่สุด 75 เซนติเมตร (ซม.) ส่วนเส้นผ่าศูนย์กลางของตรวนและลูกโซ่ ระหว่างวงแหวนมีแตกต่างกันหลายขนาด

ในปัจจุบันกฎหมายกำหนดให้ตรวนมี 3 ขนาด คือ

ขนาดที่ 1 วัดผ่าศูนย์กลาง เหล็กวงแหวน 10 มิลลิเมตร

ขนาดที่ 2 วัดผ่าศูนย์กลางเหล็กวงแหวน 12 มิลลิเมตร และ

ขนาดที่ 3 วัดผ่าศูนย์กลางเหล็กวงแหวน 17 มิลลิเมตร

โดยที่โซ่ระหว่างวงแหวนของตรวนขนาดที่ 1 และ ขนาดที่ 3 ให้มีความยาวไม่น้อยกว่า 50 เซนติเมตรและไม่เกิน 75 เซนติเมตรกับให้มีขนาดของลูกโซ่ ซึ่งวัดผ่าศูนย์กลางเหล็กสำหรับขนาดที่ 1 ไม่เกิน 10 มิลลิเมตร และสำหรับขนาดที่ 3 ไม่เกิน 17 มิลลิเมตร ส่วนโซ่ระหว่างวงแหวนของตรวนขนาดที่ 2 ให้มีความยาวไม่น้อยกว่า 50 เซนติเมตร และไม่เกิน 70 เซนติเมตร กับให้มีขนาดของลูกโซ่ซึ่งวัดผ่าศูนย์กลางเหล็กไม่เกิน 4.75 มิลลิเมตร สำหรับขนาดของตรวนนั้นจะใช้

⁵³ กฎกระทรวงมหาดไทย ออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2541) ข้อ 25.

ขนาดที่ 1 และขนาดที่ 2 เว้นแต่ผู้ต้องขังนั้นถูกศาลพิพากษาให้ลงโทษ จำคุกตั้งแต่สามปีขึ้นไป หรือเป็นผู้ต้องขังคดีอุกฉกรรจ์ อาจใช้ขนาดที่ 3 ก็ได้⁵⁴

โดยส่วนใหญ่การใช้ตรวนจะใช้เพื่อจำกัดการเคลื่อนไหวของขาทั้งสองข้าง ป้องกันมิให้จำเลยหลบหนีขณะนำตัวจำเลยเดินทางไปพิจารณาคดีที่ศาล แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับดุลพินิจของผู้มีอำนาจสั่งให้ใช้ว่าจะใช้หรือไม่ใช้ก็ได้ เพราะหลักกฎหมายห้ามมิให้ใช้ อีกทั้งถ้าหากจะใช้ก็ใช้ได้เพียงในระยะเวลาที่จำกัดและเท่าที่จำเป็นอย่างยิ่งเท่านั้น⁵⁵ สำหรับกรณีจำเลยคดีอุกฉกรรจ์ เมื่อนำตัวออกไปนอกเรือนจำ จะใช้ตรวนกับจำเลยดังกล่าวก็ได้⁵⁶

กุญแจมือ เป็นเครื่องพันธนาการที่มีลักษณะเป็นโลหะคล้ายวงแหวน เปิดออกได้ โดยมีกลไกในลักษณะล็อกข้อมือ และเปิดออกโดยใช้กุญแจไข ระหว่างวงแหวนที่ใช้ล็อกข้อมือ อาจจะมีโซ่หรือเป็นกลองค่านิรภัยยึดติดวงแหวนเข้าด้วยกัน ทั้งนี้แบบและขนาดขึ้นอยู่กับกรมราชทัณฑ์กำหนด⁵⁷ กุญแจมือในปัจจุบันใช้สำหรับจำกัดการเคลื่อนไหวของมือและแขนของจำเลย ข้อดีก็คือสะดวกในการใช้ควบคุมจำเลย ในสมัยโบราณก็มีการใช้กุญแจมือ แต่มีลักษณะไม่เหมือนในปัจจุบัน เพราะใช้ได้ทั้งมือและเท้า โดยสามารถใช้แทนตรวนได้ซึ่งเรียกกันในสมัยก่อนว่า “ตรวนแบบฝรั่ง”⁵⁸

การใช้กุญแจมือในปัจจุบัน อาจใช้เพิ่มขึ้นจากที่ใช้ตรวนกับจำเลยอยู่แล้วก็ได้ หากมีเหตุน่าเชื่อว่าจำเลยจะทำอันตรายต่อชีวิตหรือร่างกายของผู้อื่น และเห็นว่าไม่มีทางอื่นจะป้องกันได้ดีกว่า⁵⁹ ตรวนนี้อยู่ที่ดุลพินิจของผู้มีอำนาจสั่งให้ใช้ด้วย

สำหรับจำเลยซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องนำตัวไปพิจารณาคดีที่ศาล หรือนำตัวออกไปนอกเรือนจำในกรณีอื่น ก็ให้ใช้กุญแจมือ เว้นแต่คนต้องขังในคดีอุกฉกรรจ์จะใช้ตรวน หรือ กุญแจเท้าที่จะได้กล่าวต่อไปก็ได้⁶⁰

⁵⁴ กฎกระทรวงมหาดไทยฯ ข้อ 26 และข้อ 28 วรรคแรก.

⁵⁵ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์พ.ศ. 2479, มาตรา 14. และกฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษ ข้อ 33,34.

⁵⁶ กฎกระทรวงมหาดไทยฯ ข้อ 28 วรรคท้าย.

⁵⁷ กฎกระทรวงมหาดไทยฯ ข้อ 28 วรรคท้าย.

⁵⁸ อุดล พิธิวิทย์. (2514, พฤษภาคม-มิถุนายน). “เครื่องพันธนาการลงทัณฑ์และทรมานในสมัยโบราณ.” วารสารราชทัณฑ์, 19, 3. หน้า 72. และกฎกระทรวงมหาดไทยฯ ข้อ 28 วรรคท้าย. กรมราชทัณฑ์. (2536, 2 กันยายน). “ข่าวราชทัณฑ์.” วารสารราชทัณฑ์, 41, 1. หน้า 4.

⁵⁹ กฎกระทรวงมหาดไทยฯ ข้อ 28 วรรค 2.

⁶⁰ กฎกระทรวงมหาดไทยฯ ข้อ 28 วรรคท้าย.

กุญแจเท้า เป็นเครื่องพันธนาการที่มีน้ำหนักเบา ใสและถอดได้สะดวกกว่าตรวนมาก ใช้จำกัดความเคลื่อนไหวของขาทั้งสองข้างเช่นเดียวกับตรวน ลักษณะของกุญแจเท้า ใกล้เคียงกับกุญแจมือ โดยจะเป็นโลหะลักษณะวงแหวนสองอัน มีโซ่ที่ยาวพอให้ก้าวเท้าเดินได้ ยึดติดระหว่างวงแหวนทั้งสองข้าง เปิดออกได้โดยใช้กุญแจไข ขนาดของโซ่ระหว่างวงแหวนหรือ กุญแจเท้าทั้งสองข้างนั้น กฎหมายกำหนดให้ต้องมีความยาวไม่น้อยกว่า 38 เซนติเมตร และไม่เกิน 50 เซนติเมตร กับให้มีขนาดของลูกโซ่ซึ่งวัดผ่านศูนย์กลางเหล็กไม่เกิน 4.75 มิลลิเมตร ทั้งนี้ ทางกรมราชทัณฑ์ของไทย ได้เริ่มนำมาใช้ เมื่อปี พ.ศ. 2541 พร้อมกับการแก้ไขกฎกระทรวง ให้เพิ่มเติมกุญแจเท้าขึ้นมาอีกประเภทหนึ่ง เป็นไปตามแบบอย่างของบางประเทศ โดยเฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งแสดงถึงความเป็นอารยะและทันสมัยกับสภาพการณ์ปัจจุบันมากขึ้น⁶¹

กุญแจเท้า นั้น โดยปกติในทางปฏิบัติผู้มีอำนาจสั่งให้ใช้ อาจสั่งให้ใช้แทนตรวนได้ ถ้าเป็นกรณีที่ไม่ใช่ผู้ต้องขังในคดีอุกฉกรรจ์ และอาจใช้ร่วมกับกุญแจมือก็ได้ ซึ่งจะเป็นกรณีที่น่าตัวผู้ต้องขังไปพิจารณาคดีที่ศาลเป็นหลักเพื่อป้องกันการหลบหนีหรือเมื่อมีเหตุที่น่าเชื่อว่าผู้ต้องขังจะทำอันตรายต่อชีวิตหรือร่างกายของผู้อื่นและเห็นว่าไม่มีทางอื่นจะป้องกันได้ดีกว่า ทั้งนี้ก็อยู่ที่ดุลพินิจของผู้มีอำนาจสั่งให้ใช้ด้วย⁶²

โดยภาพรวม การใช้เครื่องพันธนาการต่อจำเลยไม่ว่าจะเป็นเครื่องพันธนาการประเภทใด ต่างก็มีข้อบ่งชี้ที่เหมือนกันตามกฎหมาย กล่าวคือ ในชั้นแรก ถ้าเป็นจำเลยโดยทั่วไปต้องห้ามมิให้ใช้เครื่องพันธนาการไว้ก่อน แต่ถ้าเป็นจำเลยที่จะกล่าวต่อไปนี้ก็อาจให้ใช้เครื่องพันธนาการได้⁶³

- (1) จำเลยที่น่าจะทำอันตรายต่อชีวิต หรือร่างกายของตนเองหรือผู้อื่น
- (2) จำเลยที่วิกลจริตหรือจิตไม่สมประกอบ อันอาจเป็นภัยอันตรายต่อผู้อื่น
- (3) จำเลยที่น่าจะพยายามหลบหนีการควบคุม ซึ่งกรณีนี้จะสั่งให้ใช้เครื่องพันธนาการหรือไม่ อยู่ที่ดุลพินิจและการพิจารณาความเป็นไปได้ในการจะหลบหนีของจำเลยนั้น
- (4) จำเลยที่ถูกคุมตัวไปนอกเรือนจำ เช่น นำตัวไปขึ้นศาล หรือมีการย้ายตัวไปคุมขังที่เรือนจำอื่น เป็นต้น ซึ่งจำเลยในลักษณะนี้ จะไปเข้าในลักษณะที่ (3) หากไม่ใส่เครื่องพันธนาการไว้ ก็จะเป็นการง่ายต่อการหลบหนี เพราะกำลังเจ้าหน้าที่ควบคุมมีน้อยกว่าจำนวนจำเลย จึงมีความจำเป็นต้องใส่เครื่องพันธนาการเพื่อป้องกันการหลบหนี ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะใช้โซ่ตรวน

⁶¹ กฎกระทรวงมหาดไทยฯ ข้อ 27 วรรค 2.

⁶² กฎกระทรวงมหาดไทยฯ ข้อ 28 วรรค 2. และอรรถสิทธิ ทองแสง. หัวหน้าฝ่ายมาตรการควบคุมผู้ต้องขัง 2 สำนักทัณฑ์วิทยา กรมราชทัณฑ์. สัมภาษณ์ 13 กุมภาพันธ์ 2555.

⁶³ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479, มาตรา 14.

สำหรับจำนวนที่อายุเกิน 60 ปี หรือจำนวนผู้หญิง หรือจำนวนที่สุขภาพไม่แข็งแรง หากไม่เป็นคนร้ายหรือวิกลจริตหรือไม่ใช้จำนวนในคดีอุกฉกรรจ์ก็จะได้รับการยกเว้นไม่ต้องใส่เครื่องพันธนาการ ทั้งนี้ในทางปฏิบัติก็ต้องพิจารณาถึงสภาพการณ์ของตัวจำเลยรายนั้นๆ ด้วย⁶⁴

อย่างไรก็ตาม ในการนำตัวจำเลยออกนอกเรือนจำเพื่อเดินทางไปพิจารณาคดีที่ศาลนั้น การที่จะสั่งให้ใส่เครื่องพันธนาการกับจำเลยรายใด ชนิดใด แม้กฎหมายจะบัญญัติเอาไว้ แต่ในทางปฏิบัติ จะอยู่ที่ดุลพินิจและการพิจารณาของผู้มีอำนาจสั่งให้ใช้เป็นสำคัญ เพราะต้องพิจารณาถึงข้อจำกัดทางกายภาพที่แตกต่างกันของจำเลย ทั้งนี้แม้มีข้อยกเว้น ให้ใช้เครื่องพันธนาการในบางกรณีได้ก็จริง แต่หากสามารถใช้ชีวิตอื่นได้ ก็น่าจะมีการนำมาใช้ และหากมีการใช้เครื่องพันธนาการก็ควรใช้ในระยะเวลาที่จำกัดและเท่าที่จำเป็นอย่างยิ่งเท่านั้น⁶⁵

จากลักษณะและการใช้เครื่องพันธนาการตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ และกฎกระทรวงฯ ของไทยดังกล่าว เมื่อพิจารณาถึงลักษณะของ โข้ตรวนแล้ว อาจเป็นกรณีเข้าข่ายการกระทำทารุณ และละเมิดสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ต่อจำเลยได้ แม้กฎหมายจะบัญญัติอนุญาตให้ใช้ในกรณีเข้าข้อยกเว้นก็ตาม เพราะเมื่อใช้แล้ว ก่อให้เกิดความเจ็บปวดหรือทุกข์ทรมานอย่างยิ่งไม่ว่าในด้านร่างกายหรือจิตใจ และหากพิจารณาในอารยประเทศและในมาตรฐานสากล ก็บัญญัติไว้โดยเฉพาะว่าห้ามใช้ตรวนและเครื่องพันธนาการที่เป็นการทรมานผู้ต้องขัง⁶⁶

2.4 ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชนของจำเลย

แนวความคิดเรื่องการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนโดยรัฐนั้นเป็นแนวความคิดที่คลาสสิกนับแต่อารยประเทศทั้งหลายตระหนักถึงการที่ต้องมีกฎหมายแม่บทสูงสุดที่ใช้ในการปกครองและบริหารประเทศ จะเห็นได้จากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญของแต่ละประเทศ ดังเช่นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ที่มีบทบัญญัติว่าด้วยเรื่องดังกล่าวปรากฏอยู่ในหมวด 3 การที่ทุกๆ ประเทศได้กล่าวถึงการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรนั้น เป็นการกระทำตามกันเพื่อแสดงถึงความเป็นอารยประเทศของตน หรือเป็นการที่แต่ละประเทศตระหนักถึงในเรื่องดังกล่าวว่าเป็นเรื่องสำคัญ ในสภาพความเป็นจริงแล้วสิทธิเสรีภาพของประชาชนก็ยังคงถูกแทรกแซงโดยฝ่ายปกครองทั้งสิ้นไม่มากก็น้อยตามสถานะและ

⁶⁴ กฎกระทรวงมหาดไทยฯ, ข้อ 29.

⁶⁵ กฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษ ข้อ 34.

⁶⁶ คู่มือละเอียดในกฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษ หัวข้อ 2.5.2.

สถานการณ์ของแต่ละสังคม⁶⁷ ซึ่งหลักการพื้นฐานของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนให้ปลอดพ้นจากการใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรมของรัฐหรือผู้อื่น และการคุ้มครองความเสมอภาคทางกฎหมายของบุคคล⁶⁸

ในประเทศหรือรัฐเสรีประชาธิปไตย ต่างก็ยึดมั่นในลัทธิปัจเจกชนนิยมหรือเฉพาะบุคคลทั้งสิ้น ซึ่งลัทธิปัจเจกชนนิยมนี้กล่าวไว้ว่า มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาย่อมมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) อันมีลักษณะเป็นนามธรรมโดยจะปรากฏให้เห็นในรูปของความสามารถในการที่จะกำหนดชะตากรรมของตนเองได้ ซึ่งการที่มนุษย์แต่ละคนจะสามารถกำหนดชะตากรรมได้ก็ต่อเมื่อแต่ละคนมี “แดนแห่งเสรีภาพ” และภายในแดนแห่งเสรีภาพนี้ บุคคลแต่ละคนสามารถที่จะกระทำการใดๆ ได้อย่างอิสระตามอำเภอใจ ปราศจากการแทรกแซงของบุคคลอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ใช้อำนาจปกครอง ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวถือเป็นที่มาในการให้การรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคล ในการที่บุคคลจะสามารถใช้สิทธิเสรีภาพที่ตนมีอยู่นั้น ไปพัฒนาบุคลิกภาพของตนไม่ว่าทางร่างกายหรือจิตใจ หรือที่เรียกโดยทั่วไปว่า เสรีภาพในขั้นพื้นฐาน⁶⁹

สืบเนื่องจากการพัฒนาแนวความคิดในเรื่องสิทธิมนุษยชนซึ่งเป็นสิทธิที่มีมาตั้งแต่สมัยกรีกและโรมันในรูปของสิทธิธรรมชาติ (Natural Right) โดยมีแนวความคิดว่า มนุษย์เกิดมาเท่าเทียมกัน และพระเจ้าเป็นผู้สร้างมนุษย์ขึ้นมาและได้ให้สิทธิบางอย่างแก่มนุษย์ สิทธิเหล่านี้จึงไม่อาจโอนกันได้ และไม่มีใครล่วงละเมิดได้ และรัฐทั้งหลายจะต้องทำทุกอย่างเพื่อให้มนุษย์มีสิทธิอย่างเต็มที่ สิทธิธรรมชาติดังกล่าวที่บุคคลทุกคนพึงมี ก็คือ สิทธิพื้นฐานของพลเมือง ซึ่งต่อมาเรียกสิทธิประเภทนี้ว่า “สิทธิมนุษยชน” (Human Right) อันครอบคลุมถึงสิทธิของผู้ต้องขัง⁷⁰

ดังนั้น การจะกล่าวถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ จึงต้องพิจารณาถึงสิทธิมนุษยชนไปควบคู่กัน เพราะสิทธิมนุษยชนเป็นคุณลักษณะประจำตัวของมนุษย์ทุกคนในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และเป็นสิ่งจำเป็นมิใช่เพียงเพื่อการมีชีวิตอยู่ แต่เพื่อการดำรงชีวิตที่มีศักดิ์ศรี กล่าวคือ เพื่อชีวิตที่มีคุณค่าสมกับความเป็นมนุษย์ อีกทั้งยังเป็นรากฐานของความยุติธรรมที่จะเกิดขึ้นในสังคมอีกด้วย

โดยที่รัฐเสรีประชาธิปไตยจะให้การรับรองถึงสิทธิและเสรีภาพของราษฎรไว้ในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ แต่จะมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับพื้นฐานในทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประเพณีและความก้าวหน้าในทางวิชาการหรือเทคโนโลยีของแต่ละประเทศ อย่างกรณี

⁶⁷ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. (2547). หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ. หน้า 11.

⁶⁸ มานิตย์ จุมปา. (2547). คำอธิบายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. 2540). หน้า 47.

⁶⁹ บรรเจิด สิงคะเนติ ก (2547). หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตามรัฐธรรมนูญ. หน้า 113.

⁷⁰ ฉัฐยา จรรยาชัยเลิศ. (2548). หลักประกันสิทธิผู้ต้องขัง : กรณีศึกษาสิทธิในการดำรงชีวิต. หน้า 14.

ของประเทศไทยนั้น สิทธิเสรีภาพของบุคคลได้มีการนำมากำหนดไว้ในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ อันเป็นการให้การรับรอง สิทธิเสรีภาพของบุคคล และนับได้ว่าเป็นหลักเกณฑ์ที่สำคัญยิ่งของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งได้มีการพัฒนาตลอดมาจนกระทั่งปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ผู้ปกครองจะมีอำนาจในการกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ แต่ก็เชื่อว่า จะสามารถใช้อำนาจที่มีนั้นได้อย่างมีอิสระเสรี เพราะมนุษย์ทุกคนที่เกิดมานั้น ไม่ว่าจะเป็ฯหญิงหรือชายย่อมมีสิทธิประเภทหนึ่งอันเป็นสิทธิประจำตัวอันไม่อาจโอนให้แก่กันได้ และไม่อาจถูกทำลายได้โดยอำนาจใดๆ เป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน (Fundamental Rights) ของความเป็นมนุษย์อันเท่าเทียมกัน และไม่อาจแบ่งแยกกันได้ ซึ่งการกระทำอย่างใดๆ ของผู้ปกครอง จะต้องคำนึงถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ การใช้อำนาจจะล่วงละเมิดสิทธิเช่นว่านี้ได้ รัฐบาลที่จัดตั้งโดยประชาชนมีหน้าที่ต้องปกป้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและพิทักษ์สิทธิและเสรีภาพ มิให้ถูกทำลาย แต่อย่างไรก็ตามสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนนั้น ครอบคลุมที่ไม่มียกข้อยกเว้นภายในของรัฐธรรมนูญรับรองไว้ให้ชัดเจน ก็จะมีผลเพียงแสดงว่าประชาชนควรจะมีอิสระ เป็นเพียงข้อเรียกร้องต่อรัฐในการกระทำการใดๆ ที่จะต้องคำนึงถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการออกกฎหมายภายในหรือนำมาบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ตามทฤษฎีอำนาจอธิปไตยของรัฐ อันจะทำให้มีผลบังคับใช้อย่างแท้จริง เพราะสิทธิเหล่านี้ได้ถูกรับรอง และถือเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายที่ได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ

กล่าวได้ว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) เป็นมูลฐานหนึ่งของสิทธิมนุษยชน ดังมีนัยสำคัญ 2 ประการ⁷¹ ดังนี้

ประการแรก คือ “ธรรมชาติของมนุษย์” กล่าวคือ ลักษณะที่แท้จริงของมนุษย์ที่เกี่ยวกับสภาพจิตใจและความต้องการจำเป็นที่มุ่งใจให้มนุษย์ทำการใดๆ ในทางทฤษฎี มนุษย์น่าจะเป็นอย่างเดียวกัน ไม่ว่าจะอยู่ ณ ที่ใด แต่ในทางปฏิบัติ พฤติกรรมของมนุษย์ย่อมอยู่ภายใต้อิทธิพลของสังคมและวัฒนธรรมด้วย

ประการที่สอง “ศีลธรรม” กล่าวคือ เป็นหลักที่ว่าด้วยความรับผิดชอบชั่วดีที่สังคมหนึ่งๆ กำหนดให้สมาชิกยึดถือปฏิบัติโดยไม่มีศีลธรรมสากลให้ยึดถือนอกจากอนุমানเอาจากส่วนที่กำหนดไว้เหมือนกันในความประพฤติดังเรื่อง

ในปัจจุบันยังไม่มีนิยามของคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ใด ที่จะได้รับการยอมรับเป็นการทั่วไป แม้จะเป็นเรื่องสำคัญต่อตัวจำเลยก็ตาม อีกทั้งในปฎิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ก็ยังมุ่งคุ้มครองในเรื่องนี้ โดยอ้างถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในฐานะที่เป็นวัตถุประสงค์หนึ่งในการ

⁷¹ อุดม รัฐอมฤต นพนิตี สุริยะ และบรรเจิด สิงคนัด. (2544). การอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามมาตรา 28 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. หน้า 9-10.

คุ้มครองสิทธิของมนุษย์และเสรีภาพขั้นพื้นฐาน แต่มีความพยายามของนักนิติศาสตร์ และคำพิพากษาของศาลรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธรัฐเยอรมันที่ให้ความหมายของคำว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ ซึ่งหมายถึงคุณค่าที่มีลักษณะเฉพาะและเป็นคุณค่าที่มีความผูกพันอยู่กับความเป็นมนุษย์ทุกคน โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงเพศ เชื้อชาติ ศาสนา วัย หรือคุณสมบัติอื่นๆ ของบุคคลนั้น โดยคุณค่าของความเป็นมนุษย์ดังกล่าว มีความมุ่งหมายเพื่อให้มนุษย์มีอิสระในการพัฒนาบุคลิกภาพส่วนตัวของบุคคลนั้นๆ ภายใต้ความรับผิดชอบของตนเอง โดยถือว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นคุณค่าที่ไม่อาจล่วงละเมิดได้⁷²

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จึงเป็นคุณค่าทั่วไปที่อยู่เหนือความเป็นส่วนตัวของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเฉพาะ โดยเป็นส่วนประกอบพิเศษที่มีอยู่ในตัวมนุษย์โดยธรรมชาติและมีความสำคัญต่อตัวบุคคล เนื่องจากมนุษย์โดยธรรมชาติแล้วมีความแตกต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือความเป็นคนจึงมีอยู่เฉพาะตัวมนุษย์เท่านั้น ดังนั้นรัฐธรรมนูญของรัฐเสรีประชาธิปไตยทุกรัฐจึงบัญญัติขึ้นเพื่อรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของปัจเจกบุคคลไว้ชัดแจ้งหรือโดยปริยาย และให้การรับรองคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพด้านต่างๆ ที่มนุษย์พึงมี ซึ่งในประเทศไทยหากพิจารณาจากรัฐธรรมนูญ ฉบับปัจจุบัน พ.ศ. 2550 ก็ได้บัญญัติรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้เช่นกัน ทั้งนี้ จึงถือว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นคุณค่าหรือวัตถุประสงค์ในทางกฎหมายอย่างหนึ่งที่ได้รับการคุ้มครองแยกต่างหากจากสิทธิและเสรีภาพ และยังถือว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นรากฐานของสิทธิเสรีภาพทั้งปวงด้วย เพราะโดยสภาพพื้นฐานแล้วสิทธิและเสรีภาพต่างๆ เป็นเพียงผลของการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

จากหลักการดังกล่าว ประเทศไทยซึ่งเป็นรัฐเสรีประชาธิปไตยประเทศหนึ่ง ก็มีการรับรองในเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เช่นกัน เมื่อพิจารณาได้จากเนื้อหาของรัฐธรรมนูญ ฉบับเดิม พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นฉบับที่ให้ความสำคัญกับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนมากที่สุด โดยมีบทบัญญัติรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนมากกว่ารัฐธรรมนูญฉบับก่อนๆ รวมถึงการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ได้บัญญัติไว้เป็นครั้งแรกในรัฐธรรมนูญ ซึ่งต่อมารัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ก็ได้นำหลักการดังกล่าวมาบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ซึ่งเป็นไปตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ.1948 (The Universal Declaration of Human Rights 1948) และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ.1966 (International Covenant on Civil and Political Rights 1966) แต่ถึงแม้จะมีการบัญญัติเอาไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ก็มิได้มีการให้คำนิยามเกี่ยวกับคำนี้เอาไว้ เหมือนกับในหลายๆ

⁷² บรรเจิด สิงคะเนติ ข (2552). หลักพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์. หน้า 88.

ประเทศ เนื่องจากเป็นเรื่องใหม่ที่ไม่เคยมีบัญญัติมาก่อน การหาคำจำกัดความหรือขอบเขตของ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น อาจจะยังหาข้อยุติมิได้ แต่ก็อาจสรุปได้ตามแนวทางของนักนิติศาสตร์ เยอรมันดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งถือว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นคุณค่าที่มีอาจจะล่วงละเมิดได้⁷³ โดยเจตนารมณ์สำคัญในการบัญญัติเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ลงในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็คือ แนวความคิดที่ต้องการให้ “มนุษย์ตระหนักว่าในความสัมพันธ์ระหว่างกันนั้น จะปฏิบัติต่อผู้อื่น เยี่ยงสัตว์ คือ ในลักษณะที่ต่ำกว่ามนุษย์ไม่ได้”⁷⁴

สำหรับประเด็นเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชน รวมไปถึงสิทธิและเสรีภาพต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น คงต้องยอมรับความจริงกันว่าเป็นประเด็นใหม่สำหรับประเทศไทยและประเทศอื่นๆ ที่มีได้มีวิวัฒนาการของเรื่องเหล่านี้มาด้วยตัวเอง หากแต่ทำการนำเข้า แนวความคิดเหล่านี้มาจากต่างประเทศ ตัวอย่างเช่น ในประเทศจีน อาจเป็นอุทาหรณ์ที่ดีว่า ในการเปิดประตูประเทศเพื่อรับแนวความคิดแบบตะวันตกนั้น มีปัญหาอย่างมาก ซึ่งในขั้นตอนของการยกร่างกฎหมายแห่งของประเทศจีนนั้น นักวิชาการก็ยังไม่สามารถจะหาคำที่มีความหมาย ตรงกับ คำว่า “สิทธิ” มาใช้ได้ โดยคำที่ท้ายสุดได้รับการยอมรับให้นำมาใช้แทนคำว่า “สิทธิ” นี้ ก็ปรากฏว่า ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะไม่อาจสื่อความหมายตามที่ต้องการ ได้ท้ายที่สุดเมื่อประเทศญี่ปุ่นได้ พัฒนากฎหมายแห่งขึ้นมาและเทียบเคียงหาคำที่ต้องการได้ ประเทศจีนจึงได้ยืมคำดังกล่าวมาใช้บ้าง ดังที่ประเทศไทยเองก็ได้รับอิทธิพลจากประมวลกฎหมายแห่งของญี่ปุ่นมาไม่น้อย ซึ่งที่กล่าวมานี้ ไม่ใช่เป็นการหยิบยกปัญหาขึ้นมาเพื่อบอกถึงความยุ่งยากในการร่างกฎหมายของประเทศใด ประเทศหนึ่ง แต่เป็นประเด็นสำคัญที่จะสะท้อนให้เห็นจากปัญหาดังกล่าว ว่า ปัญหาพื้นฐานของการรับแนวความคิดมาจากต่างประเทศนั้นจะประสบปัญหาเป็นอย่างมาก โดยเริ่มตั้งแต่การที่จะหาคำศัพท์ที่เหมาะสมที่สามารถจะสื่อความหมายจากกันแบบได้ตรงตามความต้องการของ ภายในประเทศนั้นๆ ได้หรือไม่⁷⁵

แนวความคิดเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งนับได้ว่าเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่ง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น คำว่า “สิทธิ” ถ้าพิจารณาในแง่ของเจ้าของสิทธิ หมายถึง ประโยชน์ที่ กฎหมายคุ้มครองและป้องกันให้ แต่ถ้าพิจารณาในแง่ของผู้มีหน้าที่ ก็หมายถึง อำนาจที่กฎหมายให้ไว้แก่เจ้าของสิทธิ ทำให้บุคคลอื่นมีหน้าที่ไม่รบกวนขัดขวางการถือสิทธิและใช้สิทธิของเขา และคำว่า “เสรีภาพ” หมายถึง อิสระที่จะกระทำหรืองดเว้น ไม่กระทำตามที่กฎหมายบัญญัติ ซึ่งถือเป็น

⁷³ บรรเจิด สิงคะเนติ ก เล่มเดิม. หน้า 107.

⁷⁴ อุดม รัฐอมฤต นพนิติ สุริยะ และบรรเจิด สิงคะเนติ. เล่มเดิม. หน้า 9-10.

⁷⁵ บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ. (2549). หลักการใช้อำนาจขององค์กรที่ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ (รายงานการวิจัย). หน้า 169-170.

ประเด็น ที่ได้รับการกล่าวอ้าง ถกเถียง วิพากษ์วิจารณ์ มาเป็นระยะเวลาานพอสมควรแล้วในประเทศไทย ก่อนที่จะอ้างอิงถึงวิถีเอเชียดังที่กล่าวขานกันในประเทศเพื่อนบ้านของเราในช่วงระยะเวลาไม่กี่ปีมานี้⁷⁶

สำหรับในประเทศไทยเรานั้น ในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน พ.ศ. 2550 ซึ่งมีการยอมรับกันว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่รับรองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนอย่างมากฉบับหนึ่ง ซึ่งนอกจากรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวจะบัญญัติไว้ในมาตรา 4 กำหนดให้รัฐให้ความคุ้มครองแก่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แล้ว ในหมวดที่ 3 ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ซึ่งบัญญัติในมาตรา 26 ก็ให้การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐทุกองค์กร ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ นอกจากนี้ในมาตรา 28 รัฐธรรมนูญดังกล่าวก็ยังให้สิทธิแก่ชนชาวไทยให้สามารถอ้างศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ได้ ซึ่งรวมไปถึงความสามารถที่จะยกเอาศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เพื่อการใช้สิทธิทางศาล หรือเพื่อการต่อสู้คดีในศาลได้ แต่แม้การบัญญัติดังกล่าวจะถือให้เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน แต่ก็ยังทำให้เกิดปัญหาต่อไปว่า เรื่องที่เกี่ยวกับศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์นั้น เป็นเรื่องที่ฝ่ายนิติบัญญัติสามารถออกกฎหมายมาจำกัดสิทธิของประชาชนได้ด้วยหรือไม่

จากประเด็นดังกล่าว อาจมีข้อพิจารณาที่จะทำให้ตอบง่ายขึ้น ก็คือ ในมาตรา 29 รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว กำหนดให้การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้จะกระทำไม่ได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อการที่รัฐธรรมนูญนี้กำหนดไว้ ซึ่งหากเป็นเรื่องในส่วนที่เกี่ยวกับจำเลย ก็คือ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญานั้นเอง แต่เนื่องจากรัฐธรรมนูญมิได้กำหนดให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ต้องอยู่ภายใต้กรอบแห่งกฎหมาย หากแต่รัฐธรรมนูญกำหนดกรอบของการใช้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในรัฐธรรมนูญเองว่า บุคคลย่อมอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน⁷⁷

ซึ่งจากบทบัญญัติดังกล่าว ทำให้พอสรุปได้ว่า หากเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แล้ว ก็จะเป็นเรื่องที่ฝ่ายนิติบัญญัติไม่สามารถออกกฎหมายมาจำกัดสิทธิได้ และหากพิจารณาว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นี้เป็นพื้นฐานของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแล้ว ประเด็นเรื่อง ของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ก็จะเป็นประเด็นที่ไม่อาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงตามกระบวนการแก้ไขเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญได้ทำนองเดียวกับแนวความคิดตามกฎหมายพื้นฐานของเยอรมันเช่นเดียวกัน⁷⁸

⁷⁶ แหล่งเดิม.

⁷⁷ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550, มาตรา 6, 26, 28 และ 29.

⁷⁸ บุญศรี มีวงศ์โษษ. เล่มเดิม. หน้า 176-177.

การใช้อำนาจในทางตุลาการที่จะต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น มีข้อพิจารณา 2 ประการคือ⁷⁹

ข้อพิจารณาในแง่ของกระบวนการพิจารณา กระบวนการพิจารณาที่คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นจะต้องเป็นกระบวนการที่ผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณามีใช่เป็นเพียงวัตถุของกระบวนการพิจารณา ซึ่งผู้มีส่วนร่วมในการพิจารณาคดีจะต้องมีสิทธิในการแสดงความเห็นโต้แย้งคัดค้าน พร้อมทั้งมีสิทธิที่จะแสดงความเห็นหรือพยานหลักฐานเพื่อสนับสนุนข้อกล่าวอ้างของตน หรือที่เรียกว่าหลักการรับฟังคู่ความ กระบวนการพิจารณาคดีในชั้นศาลที่คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น ศาลจะนำหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มาพิจารณาประกอบกับหลักการรับฟังคู่ความในการพิจารณาความในชั้นศาล ศาลรัฐธรรมนูญสหพันธ์ของเยอรมัน ได้ให้ความสำคัญแก่หลักการรับฟังคู่ความ โดยเห็นว่าหลักการดังกล่าวมีความหมาย 2 ประการ⁸⁰ ความมุ่งหมายประการแรก คือ คลี่คลายข้อเท็จจริงอันเป็นพื้นฐานของการวินิจฉัยสั่งการ และความมุ่งหมายที่สอง คือ การให้ความเคารพและความคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ นอกจากนี้ศาลยังได้ย้ำว่า หลักการรับฟังคู่ความนี้มีความสัมพันธ์กับหลักนิติรัฐและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การปฏิเสธที่จะรับฟังคู่ความแล้ววินิจฉัยให้กระทบสิทธิของเขาเป็นการดูแคลน และเป็นการปฏิบัติต่อผู้นั้นในลักษณะที่เป็นวัตถุของกระบวนการพิจารณา และเพราะเหตุที่การรับฟังคู่ความหรือผู้มีส่วนได้เสียเกี่ยวโยงไปถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หลักการรับฟังความจริงจึงต้องนำไปใช้กับการพิจารณาสหสิทธิทุกประเภท⁸¹

ความเสมอภาคของประชาชนต่อหน้าศาลนั้น หมายถึง การทำให้ประชาชนมีความเท่าเทียมกันในกระบวนการพิจารณาต่อหน้าศาล หลักสำคัญสำหรับความเสมอภาคในกระบวนการพิจารณา คือ สิทธิขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับการรับฟังคู่ความ (das rechtliche Gehör)

ความเสมอภาคต่อหน้าศาลในรูปแบบของการรับฟังคู่ความนั้น เป็นการเชื่อมโยงระหว่างเสรีภาพกับความเสมอภาค คุณสมบัติของศาลที่เป็นไปตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญนั้น จะต้องเป็นผู้ที่รับฟังคู่ความอย่างเท่าเทียมกัน จะต้องให้โอกาสคู่ความได้แสดงความคิดเห็นหรือพยานหลักฐานเพื่อสนับสนุนข้ออ้างหรือข้อโต้แย้งของตนอย่างเท่าเทียมกัน หลักประการสำคัญสำหรับการรับฟังคู่ความ คือ จะต้องถือว่าคู่ความในคดีนั้นเป็นประธานแห่งคดี หากการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีใด บุคคลผู้เป็นคู่ความมิฐานะเป็นเพียงวัตถุแห่งกระบวนการพิจารณาแล้ว

⁷⁹ บรรเจิด สิงคะเนติ ข เล่มเดิม, หน้า 100.

⁸⁰ คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญสหพันธ์ของเยอรมัน คำพิพากษานับลงวันที่ 6 กรกฎาคม ค.ศ. 1980.

⁸¹ กมลชัย รัตนสกวาส์. (2544). หลักกฎหมายปกครองเยอรมัน. หน้า 112.

กระบวนการพิจารณานั้นนอกจากจะขัดกับหลักการรับฟังคู่ความแล้วกระบวนการพิจารณานั้นย่อมขัดกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ด้วย⁸²

ข้อพิจารณาในแง่ของเนื้อหาของการพิจารณา นอกเหนือจากการคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ในแง่ของกระบวนการพิจารณาของศาลแล้ว ในแง่ของการพิจารณาบรรทัดคติของศาลเองก็ยังคงคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ทั้งนี้เพราะในมาตรา 26 ของรัฐธรรมนูญไทยได้บัญญัติว่า “การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐทุกองค์กร ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์...” โดยที่การใช้อำนาจในการพิพากษาบรรทัดคติเป็นการใช้อำนาจมหาชนประเภทหนึ่ง ดังนั้นการใช้อำนาจศาลจะต้องถูกผูกพันที่จะต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในการพิพากษาบรรทัดคติ ถึงแม้การใช้อำนาจของศาลในการพิพากษาบรรทัดคติจะเป็นเพียงมาตรการในเชิงแก้ไขก็ตาม แต่การใช้อำนาจของศาลย่อมมีบทบาทสำคัญในการปกป้องคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคดีที่มีการละเมิดสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ศาลต้องคำนึงเสมอว่า การละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชนดังกล่าวไปกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือไม่ นอกเหนือจากการพิจารณาถึงสิทธิและเสรีภาพนั้นๆ เป็นการเฉพาะตัวแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นกรณีที่ถูกกฎหมายที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ศาลจะต้องพิจารณาเสมอว่า การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนดังกล่าวนั้นไปกระทบต่อสาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพนั้นหรือไม่ อีกนัยหนึ่งกล่าวคือไปกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือไม่ หากกฎหมายฉบับใดฉบับหนึ่งมีผลกระทบต่อสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพ กฎหมายฉบับนั้นย่อมไม่ชอบด้วยกฎหมายรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ยังมีส่วนสำคัญในการพิจารณาวินิจฉัยคดีของศาล เช่น มีการกระทำอันใดอันหนึ่งซึ่งไม่เป็นการละเมิดสิทธิของบุคคลตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ซึ่งศาลไม่สามารถจะคุ้มครองบุคคลนั้นตามสิทธิใดสิทธิหนึ่งได้ในกรณีนี้ ศาลอาจนำเรื่อง “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” มาพิจารณาประกอบเพื่อคุ้มครองบุคคลดังกล่าวได้

การอธิบายถึงการละเมิดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในทางปฏิบัติวิธีที่ดีที่สุดคือการอธิบายเรื่องดังกล่าวในเชิงปฏิเสธ นอกจากนี้ ศาลรัฐธรรมนูญสหพันธ์ของเยอรมันได้เคยวินิจฉัยเกี่ยวกับการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์โดยการอธิบายถ้อยคำต่างๆ เช่น การทำให้ได้รับความอับอาย (Erniedrigung) การติดตามไล่ล่า (Verfolgung) การเนรเทศ (Aechtung) และการลงโทษที่มีลักษณะทารุณโหดร้าย หรือการกระทำที่เป็นการบังคับให้ทำงาน การใช้คนเป็นทาส การก่อการร้าย การทำลายล้างชาติพันธุ์ หรือการนำมนุษย์ไปใช้ในการทดลอง การกระทำเหล่านี้ล้วนแต่เป็นการกระทำที่ละเมิดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ทั้งสิ้น และต่อมาศาลรัฐธรรมนูญสหพันธ์ของเยอรมันได้พัฒนาแนวคิดในเรื่องของการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ออกมาในรูปแบบที่เป็นภาวะวิสัย

⁸² บรรเจิด สิงคะเนติ ข เล่มเดิม. หน้า 151.

(Objektformel) ซึ่งหมายความว่า สักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้รับความกระทบกระเทือน หากมนุษย์ได้ถูกลดคุณค่ามาเป็นเพียงวัตถุของการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง กรณีนี้ย่อมถือได้ว่าการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แล้ว นอกจากนี้ ได้มีความพยายามในการจำแนกการละเมิดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์โดยพิจารณาจากความเกี่ยวพันระหว่างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กับ สิทธิในความเสมอภาคและสิทธิในเสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กับความเกี่ยวพันต่อหลักนิติรัฐ⁸³ (Rechtssaathprinzip) ซึ่งอาจจำแนกการแทรกแซงในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ออกดังนี้⁸⁴

(1) การคุ้มครองลักษณะเฉพาะตัวและบูรณภาพของบุคคล (Integrität) ในกรณีนี้ ประการแรกเกี่ยวกับบูรณภาพของบุคคลในทางกายภาพ สักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลถูกล่วงละเมิดในกรณีที่บุคคลนั้น ได้รับการทรมาน ได้รับการปฏิบัติอย่างทารุณ โหดร้ายรวมทั้งการลงโทษที่กระทำต่อเนื้อตัวร่างกาย ส่วนอีกประการหนึ่งเป็นการเคารพต่อลักษณะเฉพาะตัวและบูรณภาพของบุคคลในทางจิตใจ การใช้วิธีสะกดจิต รวมทั้งการใช้วิธีการข่มขู่ย่อมมีผลกระทบต่อบูรณภาพของบุคคลในทางจิตใจได้ ปัญหาที่เกี่ยวกับบูรณภาพทางกายและจิตคือ การใส่โซ่ตรวนต่อจำเลยในการควบคุมตัวจำเลยมาที่ศาลเพื่อพิจารณาคดี ตั้งแต่เมื่อออกจากเค้นทางจากเรือนจำมาจนถึงที่ศาล และเข้าไปที่ห้องควบคุมตัวจำเลยในศาล ขณะเดินผ่านช่องทางเดินเฉพาะของจำเลยเพื่อเข้าสู่ห้องพิจารณาคดี และเวลาปรากฏตัวต่อหน้าศาล ตลอดระยะเวลาที่ทำการพิจารณาคดีในห้องพิจารณาคดีของศาล จนนำตัวจำเลยกลับไปยังเรือนจำนั้น เป็นการสอดคล้องกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือไม่

(2) การคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เกี่ยวกับการลงโทษทางอาญา เป็นไปตามหลักทั่วไปว่า การลงโทษในทางอาญานั้นจะกระทำเฉพาะความผิดตามกฎหมายอาญาที่บุคคลได้กระทำความผิด การลงโทษบุคคลในทางอาญานั้นจะต้องให้สัมพันธ์กับความร้ายแรงของการกระทำผิดในทางอาญาที่บุคคลนั้นได้กระทำความผิด ส่วนกระบวนการสืบสวนเพื่อหาความจริงในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาโดยการบังคับทางกายภาพก็ดี หรือโดยบังคับทางจิตใจก็ดี ย่อมมีผลทำให้บุคคลเหล่านั้นได้รับการปฏิบัติเป็นเพียงวัตถุของกระบวนการค้นหาความจริงของรัฐเท่านั้น

(3) สักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นถือว่าเป็นรากฐานในทางความคิดของการให้หลักประกันในกระบวนการพิจารณาในศาลตามหลักนิติรัฐ จากหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ก่อให้เกิดหลักการที่สำคัญในทางกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาว่าผู้ถูกกล่าวหาในคดีนั้นได้รับสิทธิที่จะได้แย้งข้อกล่าวหาของตน รวมทั้งมีสิทธิที่จะพิสูจน์เพื่อโต้แย้งข้ออ้างหรือข้อกล่าวหาตน

⁸³ บรรเจิด สิงคะเนติ ข เล่มเดิม. หน้า 101.

⁸⁴ Pieroth/Schlink, Grundrechte – Staatsrecht II, 9. Aufl., S. 89.

ได้จากการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ดังกล่าวนี้เอง ได้ก่อให้เกิดหลักในทางกฎหมายอาญาว่า บุคคลไม่อาจที่จะถูกบังคับเพื่อกล่าวโทษแก่ตนได้⁸⁵

การวินิจฉัยว่าพฤติกรรมใดเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในหรือไม่นั้น เบื้องต้น อาจแยกพิจารณาในสามประเด็นเบื้องต้น ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ประเด็นแรก ได้แก่ สิ่งนั้นๆ มนุษย์ควรปฏิบัติต่อกันหรือไม่

ประเด็นที่สอง ได้แก่ ความรู้สึกทางด้านจิตใจของคนในสังคมขณะนั้น สนับสนุนหรือ โต้แย้งอย่างไร และ

ประเด็นที่สาม ได้แก่ แนวทางที่สังคมอื่นที่มีประสบการณ์มาก่อนเป็นข้อพิจารณา ประกอบ⁸⁶

จึงกล่าวได้ว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่ใช่ภาพตายตัว แต่มีลักษณะพลวัต ดังนั้น ในการวินิจฉัยแต่ละครั้งแต่ละเรื่องจึงต้องมีคำอธิบายที่ชัดเจนต่อสังคม

สำหรับจำเลยซึ่งถือเป็นมนุษย์และพลเมืองของประเทศผู้หนึ่ง จึงควรได้รับสิทธิต่างๆ เช่นเดียวกับประชาชนทุกคนตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ เนื่องจากสถานะแห่งความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์เช่นนี้ ย่อมถือว่าดำรงอยู่ในมนุษย์ทุกคน และไม่อาจถูกกลืนหรือทำลายลงได้ ไม่ว่าจะโดยรัฐหรือโดยตัวของเขาเอง หมายความว่า แม้มนุษย์จะมีพฤติกรรมที่ดูแล้วไร้ศักดิ์ศรีหรือไร้คุณค่า แต่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเขาก็ยังคงอยู่มิได้ถูกกลืนไปด้วย ดังนั้นจึงต้องเคารพต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิมนุษยชนของบุคคลที่เป็นจำเลยในคดีอาญาด้วยเช่นเดียวกัน⁸⁷ การปฏิบัติต่อจำเลยในคดีอาญาด้วยการคงไว้ซึ่ง โชครวนหรือเครื่องพันธนาการอื่นในระหว่างพิจารณาคดีในห้องพิจารณา จำเลยอาจยกข้อต่อสู้ได้ว่าการกระทำนั้นเป็นการปฏิบัติต่อมนุษย์เยี่ยงสัตว์ เป็นการปฏิบัติที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ คือ ละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ดังนั้นในฐานะที่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องสำคัญที่ส่งผลต่อ จำเลยในคดีอาญาด้วยแล้ว ดังนั้นนอกจากการปฏิบัติต่อจำเลยต้องให้เป็นไปตามกฎหมายที่มีไว้ เฉพาะตามที่รัฐธรรมนูญบัญญัติรับรองไว้ดังกล่าวแล้ว หน่วยงานของรัฐซึ่งมีหน้าที่ในการใช้อำนาจตามกฎหมายในการปฏิบัติต่อจำเลยระหว่างพิจารณาคดี ซึ่งก็คือ ศาลยุติธรรม ก็ต้องเป็นองค์กรที่คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญด้วย ซึ่งถือว่าเป็นคุณค่าสูงสุดซึ่งองค์กรต่างๆ ของรัฐทุกองค์กร ไม่ว่าจะเป็นองค์กรผู้ใช้อำนาจนิติบัญญัติ บริหาร หรือตุลาการก็ตาม

⁸⁵ BVerfGE 55, 144 (150), 56 (43).

⁸⁶ อุดม รัฐอมฤต นพนิธิ สุริยะ และบรรเจิด สิงคะเนติ. เล่มเดิม. หน้า 9-10.

⁸⁷ จัญญ โฆษณานันท์ ก (2544). รัฐธรรมนูญ 2540 จากศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ สู่อำนาจนิติบัญญัติ บริหาร หรือตุลาการก็ตาม มนุษยชน. หน้า 65.

จะต้องเคารพและให้ความคุ้มครองบรรดาบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ ที่รับรองสิทธิและเสรีภาพทั้งหลายเหล่านี้ จึงมิได้มีฐานะเป็นแต่เพียง “คำประกาศ” อุดมการณ์ของรัฐเท่านั้น หากแต่มีฐานะเป็นบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่มีผลใช้บังคับโดยตรงแก่องค์กรของรัฐเหล่านั้นเลยทีเดียว จะมีบทบัญญัติใดของกฎหมาย กฎ หรือข้อบังคับ ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญมิได้ ซึ่งก็เนื่องมาจากสภาพความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญนั่นเอง และต้องได้รับการเคารพ และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด มิได้เป็นเพียงสิ่งที่เขียนขึ้นแล้วมิได้มีการนำมาใช้

2.5 มาตรฐานสากลขององค์การสหประชาชาติในการปฏิบัติต่อจำเลย

การให้หลักประกันคุ้มครองสิทธิจำเลยระหว่างพิจารณาคดีนั้น ถือว่าเป็นการให้การรับรองถึงสิทธิมนุษยชนแก่จำเลย ซึ่งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่พึงมีโดยเสมอภาคกัน สิทธิขั้นพื้นฐานในความเป็นมนุษย์ สิทธิที่ทุกคนมีอยู่ในฐานะเป็นมนุษย์ อันเป็นสิทธิที่เกิดจากมาตรฐานเพื่อความถูกต้อง ความเป็นธรรม หรือความยุติธรรม เพื่อการดำรงชีวิตได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีโอกาสเท่าเทียมกันในการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนอย่างเต็มที่และสร้างสรรค์ ดังนั้นจึงเป็นสิทธิที่ได้มาพร้อมกับการเกิด และเป็นสิทธิติดตัวบุคคลนั้นตลอดไปไม่ว่าจะอยู่ในเขตปกครองใด หรือเชื้อชาติศาสนาใด “จำเลย” นั้นถือว่าเป็นมนุษย์คนหนึ่งเช่นกัน ย่อมมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีสิทธิเสรีภาพ มีสิทธิขั้นพื้นฐานที่ทุกคนมีเหมือนกันและเท่าๆ กัน ย่อมต้องเคารพและให้เกียรติในความเป็น “บุคคล” เป็น “มนุษย์” นั้น ดังนั้นมนุษย์ทุกคนเกิดมาแล้วย่อมมีสิทธิในตนเอง สามารถปกป้องตนเองอย่างมีศักดิ์ศรี ไม่สมควรที่บุคคลอื่นจะถือสิทธิ ครอบครอง ใช้อำนาจ ใช้อำนาจกดขี่ ทรมาณ หรือได้รับการปฏิบัติหรือลงโทษด้วยวิธีการที่โหดร้าย

การยอมรับสิทธิของจำเลยว่าเป็นสิทธิมนุษยชนประเภทหนึ่งได้นำมาสู่การรับรองสิทธิต่างๆ ที่จำเลยพึงมีไว้ในข้อตกลงรับรองสิทธิระหว่างประเทศหลายฉบับ โดยถือว่าสิทธิมนุษยชนเป็นระบบคุณค่าประการหนึ่งที่สังคมมนุษย์พยายามรังสรรค์ขึ้นมาในสภาพที่สังคมกำลังเผชิญกับสภาพการณ์ของการลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ที่เป็นไปอย่างค่อนข้างรุนแรง ทั้งนี้เพื่อนำเอาระบบคุณค่าดังกล่าวมาจัดระเบียบทางสังคม โดยเฉพาะทั้งด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ด้วยกันและความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนและรัฐ โดยคำนึงถึงคุณประโยชน์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุขแม้จะเป็นจำเลยก็ตาม

ทิศทางในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในประเทศที่มีการยอมรับแนวความคิดในเรื่องนี้แล้วหลายประเทศจึงได้พัฒนาไปในแนวเดียวกัน ทั้งนี้สังคมมนุษย์ในปัจจุบันได้มีการปรับเข้าสู่คุณภาพมากขึ้นไม่ว่าในแง่ของความเสมอภาคในสังคม ในแง่การเรียกร้องสิทธิหรือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกันโดยมีความคิดที่จะเชื่อมต่อเรื่องหลักนิติธรรมเข้ากับเรื่องสิทธิมนุษยชน

โดยได้เพียรพยายามที่จะกำหนดให้สิทธิมนุษยชนเป็นมาตรฐานร่วมกันที่จะประกันให้ประชาชนทุกคนได้รับการปกป้องและคุ้มครองโดยถ้วนหน้ากัน และถือเป็นปณิธานอันสูงสุดที่ประชาชนในโลกปรารถนาให้บังเกิดขึ้น ทั้งในระดับประเทศและระดับระหว่างประเทศ

ดังนั้น ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 คณะกรรมการนักนิติศาสตร์สากล⁸⁸ จึงได้บุกเบิก และแสดงแนวความคิดในเรื่องหลักนิติธรรมและสิทธิมนุษยชนดังกล่าวให้ปรากฏ เพื่อเป้าหมายที่จะมีสังคมแห่งเสรีภาพ เป็นสังคมที่มวลสมาชิกสามารถสำแดงจิตวิญญาณเสรีของตนได้อย่างเต็มเปี่ยม หรือสังคมที่ยอมรับในคุณค่าสูงสุดในตัวมนุษย์ด้วยการพิจารณาถึงสถาบันทางสังคมทั้งหมด โดยเฉพาะรัฐว่าเป็นเสมือนผู้รับใช้มิใช่เจ้านายของปัจเจกบุคคล⁸⁹ โดยถือเป็นหลักการที่สำคัญต่อการปกป้องปัจเจกบุคคลจากรัฐบาลที่ใช้อำนาจตามอำเภอใจ และทำให้ปัจเจกบุคคลสามารถชื่นชมในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ได้

หลักประกันการคุ้มครองสิทธิของจำเลยระหว่างพิจารณาคดีนั้น องค์การสหประชาชาติในฐานะองค์การระหว่างประเทศได้กำหนดเป็นข้อตกลงระหว่างประเทศรวมทั้งมาตรฐานสากลในด้านต่างๆ ในแนวทางการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนต่อจำเลยขึ้นหลายฉบับ โดยจะได้นำมาเป็นหลักในการเปรียบเทียบ เพราะกฎเกณฑ์ดังกล่าวได้กำหนดเป็นมาตรฐานขั้นต่ำ ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นบรรทัดฐานในการกำหนดสิทธิขั้นพื้นฐานของผู้ที่ต้องถูกควบคุมตัวโดยเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรม เพื่อวัตถุประสงค์ในการเคารพสิทธิมนุษยชนมากที่สุด โดยในเรื่องของการปฏิบัติต่อจำเลยโดยใช้โซ่ตรวนนั้น จะต้องพิจารณาในส่วนที่เกี่ยวกับการใช้เครื่องพันธนาการต่อผู้ต้องขังก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุด อาจแยกการพิจารณาจากมาตรฐานทางการปฏิบัติต่อจำเลย ดังนี้

2.5.1 มาตรฐานทางด้านสิทธิของจำเลย

2.5.1.1 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights, 1948: UDHR)

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนนี้ ถือเป็นเครื่องหมายอันยิ่งใหญ่แห่งประวัติศาสตร์การคุ้มครองสิทธิมนุษยชน เพราะแสดงถึงเจตนารมณ์ร่วมกันของประเทศต่างๆ หลายสิบประเทศ

⁸⁸ เป็นองค์การระหว่างประเทศที่มีศักดิ์เป็นที่ปรึกษาขององค์การสหประชาชาติ ก่อตั้งเมื่อปี ค.ศ. 1952 จุดก่อตั้งขององค์กรทางกฎหมายนี้เป็นผลมาจากการประชุมของนักนิติศาสตร์ ซึ่งจัดให้มีขึ้นที่กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมันตะวันตกในขณะนั้น โดยสรุปเน้นความสำคัญของสังคมแห่งเสรีภาพในฐานะเป็นเป้าหมายอันพึงบรรลุของหลักนิติธรรม ซึ่งในปี ค.ศ. 1983 ศาสตราจารย์จิดดี ดิงส์คัททีย์ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นคณะกรรมการ โดยถือเป็นนักกฎหมายไทยคนแรกที่ได้รับเกียรติสูงสุดดังกล่าว อ้างถึงใน ศิริพร ดังคนานุกุลชัย. (2549). การใช้กำลังรุนแรงถึงตายของเจ้าพนักงานในการปฏิบัติกรตามหน้าที่ : การตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมาย. หน้า 9.

⁸⁹ จรัญ โฆษณานันท์ ข (2541). นิติปรัชญา. หน้า 131 และ 358.

ในการกำหนดเป็นหลักฐานว่า สิทธิมนุษยชนที่สำคัญๆ และควรให้ความคุ้มครองนั้นมีอะไรบ้าง ทั้งนี้เป็นนิมิตอันดีว่า การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในประเทศต่างๆ ย่อมจะดีขึ้นเป็นลำดับ และปฏิญญานี้เป็นพื้นฐาน หรือหลักการสำคัญอย่างยิ่งในคุ้มครองสิทธิมนุษยชนโดยสหประชาชาติ โดยปฏิญญานี้ได้รับอิทธิพลมาจากกฎหมายธรรมชาติและเป็นผลงานชิ้นแรกๆ ที่เป็นการนำแนวคิดในทางปรัชญาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่มีผู้คิดค้นมานานนับปีนำมาบัญญัติไว้ ซึ่งรับรองโดยที่ประชุมสมัชชาองค์การสหประชาชาติเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ. 1948 (พ.ศ. 2491)⁹⁰ อันมีข้อความที่เป็นการรับรองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไว้หลายประการ ซึ่งอ้างอิงไปใช้กับจำเลยด้วย เพราะถือว่าจำเลยก็เป็นประชาชนพลเมืองคนหนึ่งที่ย่อมได้รับสิทธิอันพึงมีด้วย

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ไม่ใช่หลักเกณฑ์ที่มีสภาพบังคับเหมือนกฎหมายระหว่างประเทศทั่วไปและไม่ใช่นิติบัญญัติระหว่างประเทศ ดังนั้น โดยทั่วไป จึงไม่เกิดพันธกรณีให้ต้องปฏิบัติตาม เพียงแต่เป็นเรื่องที่ควรปฏิบัติเพราะจะเกิดผลดีในทางส่งเสริมมาตรฐานการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประเทศนั้นเองให้เป็นที่ยอมรับของประชาคมโลก และ ประเทศที่ให้การยอมรับหลักการของปฏิญญาสากล ส่วนใหญ่ก็ได้นำมาบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ อันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศตนเองด้วย ซึ่งจะเห็นได้จากประเทศที่ปกครองระบอบประชาธิปไตยในหลายๆ ประเทศ

ทั้งนี้ปฏิญญาฯ ดังกล่าว ได้จำแนกสิทธิเสรีภาพของบุคคลทั่วไป ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ⁹¹ คือ

1) สิทธิทางการเมืองและสิทธิพลเมือง (Political or Civil Right)

สิทธิประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นสิทธิตามธรรมชาติที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม คือ สิทธิในการดำรงชีวิต เสรีภาพ ทรัพย์สิน ความเสมอภาค ความยุติธรรม และการแสวงหาความสุข (The rights to, property, equality, justice and the pursuit of happiness) สิทธิประเภทนี้เป็นสิทธิในทางลบ เป็นการจำกัดอำนาจรัฐไม่ให้กระทำการใดตามอำเภอใจและรัฐจะล่วงละเมิดสิทธิดังกล่าวมิได้

2) สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม (Economic and Social Right)

สิทธิประเภทนี้ถือว่าเป็นสิทธิในทางบวก เป็นที่รู้จักกันว่าเป็นชัยชนะของกลุ่มประเทศสังคมนิยมที่ทำให้มีการระบุสิทธิเหล่านี้ลงในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนได้ โดยสิทธิดังกล่าวบัญญัติขึ้นเพื่อให้รัฐต้องจัดบริการต่างๆ แก่พลเมือง เช่น สิทธิที่จะจัดตั้งสหพันธ์ กรรมการสิทธิในมาตรฐานการครองชีพอันเพียงพอสำหรับสุขภาพและความเป็นอยู่ของตนเอง และ

⁹⁰ ชาติ ชัยเดชสุริยะ. เล่มเดิม. หน้า 14-15.

⁹¹ สิริพร ตังคณานุกุลชัย. (2549). เล่มเดิม. หน้า 10.

ครอบครัว สิทธิในการพักผ่อนและเวลาว่าง รวมทั้งการจำกัดเวลาการทำงานตามสมควรและ มีวันหยุดงานเป็นครั้งคราวโดยได้รับเงินจ้าง ตลอดจนสิทธิในการศึกษา เป็นต้น

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนในส่วนที่เป็นการคุ้มครองสิทธิของจำเลยระหว่างพิจารณาคดี ได้แก่⁹²

ข้อ 1. “มนุษย์ทั้งหลายเกิดมามีอิสระและเสมอภาคกันในเกียรติศักดิ์และสิทธิ ต่างมีเหตุผลและมโนธรรม และควรปฏิบัติต่อกันด้วยเจตนารมณ์แห่งภราดรภาพ”

ข้อ 7. “ทุกคนต่างเสมอภาคในกฎหมายและมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองของกฎหมายเท่าเทียมกันโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติใดๆ ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองอย่างเท่าเทียมกันจากการเลือกปฏิบัติใดๆ อันเป็นการล่วงละเมิดปฏิญญานี้ และจากการยุ้งให้เกิดการเลือกปฏิบัติดังกล่าว”

ข้อ 10. “ทุกคนมีสิทธิโดยเสมอภาคอย่างเต็มที่ในอันที่จะได้รับการพิจารณาที่เป็นธรรมและเปิดเผยจากศาลที่เป็นอิสระและเที่ยงธรรมในการวินิจฉัยชี้ขาดสิทธิและหน้าที่ของตน และการกระทำผิดอาญาใดๆ ที่ตนถูกกล่าวหา”

และในเรื่องที่ถือว่าเป็นหลักการสำคัญในการคุ้มครองสิทธิของจำเลยในคดีอาญา ซึ่งเป็นหลักการที่เรียกว่า หลักการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ (presumption of innocence)⁹³ ซึ่งได้บัญญัติไว้ในปฏิญญาฯ นี้เช่นกัน กล่าวคือ

ข้อ 11 (1). “ทุกคนที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดทางอาญา มีสิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์ จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ามีความผิดตามกฎหมาย ในการพิจารณาเปิดเผย ซึ่งตนได้รับหลักประกันบรรดาที่จำเป็นในการต่อสู้คดี”

ซึ่งจากหลักปฏิญญาฯ ข้อ 11 (1). ดังกล่าว ทำให้มีการกระตุ้นเตือนต่อหน่วยงานต่างๆ ในการคุ้มครองสิทธิจำเลยมากขึ้นต่อประเทศภาคีสมาชิกของสหประชาชาติ เพราะข้อสันนิษฐานดังกล่าวมีผลโดยตรงต่อจำเลย ทั้งในเรื่องสิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นทางการ สิทธิในการพบและปรึกษาทนายความเป็นการเฉพาะตัว สิทธิที่จะได้รับการประกันตัว เป็นต้น

2.5.1.2 กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966: ICCPR)

กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองดังกล่าว มีการรับรองโดยที่ประชุมสมัชชาองค์การสหประชาชาติเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม ค.ศ. 1966 (พ.ศ. 2509) และมีผล

⁹² คณะกรรมการประสานงานองค์การสิทธิมนุษยชน. (ผู้แปล). เล่มเดิม. หน้า 11.

⁹³ ดูรายละเอียดในหัวข้อ 2.2.2.

ใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 23 มีนาคม ค.ศ. 1976 (พ.ศ. 2519)⁹⁴ มีผลผูกพันทางกฎหมายระหว่างประเทศแก่ประเทศภาคีสมาชิก ทั้งนี้โดยนำหลักการที่รับรองไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนซึ่งไม่มีผลผูกพันทางกฎหมายระหว่างประเทศ มาทำให้เป็นสิทธิตามกฎหมายระหว่างประเทศ โดยมีระบบการตรวจสอบ โดยองค์การสหประชาชาติว่า ได้มีการปฏิบัติตามกติกาหรือไม่และมีการละเมิดกติกาหรือไม่ รวมทั้งวิธีการดำเนินการเมื่อมีการกล่าวหาว่ารัฐภาคีที่ละเมิดสิทธิเสรีภาพที่ได้มีการรับรองหรือคุ้มครองไว้ในกติกาฯ ดังกล่าว

สำหรับประเทศไทย ได้เข้าเป็นภาคีของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง โดยการภาคยานุวัติเมื่อวันที่ 29 ตุลาคม ค.ศ. 1996 (พ.ศ. 2539) และมีผลใช้บังคับกับประเทศไทยเมื่อวันที่ 30 มกราคม ค.ศ. 1997 (พ.ศ. 2540) โดยคณะรัฐมนตรีมีมติมอบหมายให้กระทรวงยุติธรรมและสำนักงานอัยการสูงสุดรายงานผลการปฏิบัติตามพันธกรณีแห่งกติกาฯ ไปยังสหประชาชาติ และเกิดเป็นพันธกรณีที่ประเทศไทยจะต้องปฏิบัติตามกติกาฯดังกล่าว⁹⁵

สาระสำคัญของกติกาฯ ดังกล่าว ประกอบด้วย วรรคอารัมภบท และบทบัญญัติ 53 ข้อ แบ่งเป็น 6 ส่วน เป็นบทบัญญัติที่รับรองสิทธิเสรีภาพที่รับรองไว้ในข้อ 28-53 โดยมีข้อความที่เป็นการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาหลายประการ

ในส่วนที่เป็นการคุ้มครองสิทธิของจำเลยระหว่างพิจารณาคดี ได้แก่⁹⁶ ในภาค 3 เรื่องสิทธิในกระบวนการยุติธรรม

ข้อ 10. บัญญัติไว้ดังนี้

1) “บุคคลทั้งหลายที่ถูกลิดรอนเสรีภาพ ต้องได้รับการปฏิบัติอย่างมีมนุษยธรรมและได้รับการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ข้อ 14. ได้บัญญัติไว้ในส่วนที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1) “บุคคลทุกคนย่อมเสมอภาคในการพิจารณาของศาลและตุลาการในการพิจารณาคดีอาญาอันบุคคลต้องหาว่ากระทำ...ทุกคนย่อมมีสิทธิได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรมและเปิดเผยในศาลที่มีอำนาจมีอิสระและเป็นกลาง...”⁹⁷

2) “บุคคลทุกคนผู้ถูกหาว่ากระทำผิดอาญา ย่อมมีสิทธิได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ากระทำผิดกฎหมาย”⁹⁸

⁹⁴ ซาดิ ซัยเดชสุริยะ. เล่มเดิม. หน้า 14-15.

⁹⁵ แหล่งเดิม. หน้า 33.

⁹⁶ คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชน. (ผู้แปล). เล่มเดิม. หน้า 58.

⁹⁷ ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 241. และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 8 (1) และ 173/1.

3) “ในการพิจารณาคดีอาญาซึ่งบุคคลถูกหาว่ากระทำความผิด บุคคลทุกคนย่อมมีสิทธิที่จะได้รับหลักประกันขั้นต่ำอย่างเสมอภาคเต็มที่ดังต่อไปนี้...” ได้แก่ สิทธิที่จะได้รับแจ้งข้อหาความผิด สิทธิในการต่อสู้คดีปรีกษาทนาย สิทธิที่จะไม่ถูกบังคับให้ปรักปรำตนเองหรือรับสารภาพผิด เป็นต้น⁹⁹

5) “บุคคลทุกคนที่ถูกลงโทษในความผิดอาญา ย่อมมีสิทธิที่จะอุทธรณ์การลงโทษและคำพิพากษาต่อศาลสูงให้พิจารณาทบทวนอีกครั้งตามกฎหมาย

ข้อ 16. ซึ่งกติกานี้ ได้บัญญัติไว้สำคัญอย่างยิ่งสำหรับจำเลย กล่าวว่า “บุคคลทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นบุคคลตามกฎหมายในที่ทุกสถาน”

จะเห็นว่ากติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองดังกล่าว ได้รับรองสิทธิของบุคคลและจำเลยไว้สอดคล้องกันกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนดังที่กล่าวข้างต้น การรับรองสิทธิของจำเลยที่เห็นได้ชัดในกติการะหว่างประเทศนี้ ได้แก่ สิทธิของจำเลยที่ได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ากระทำความผิดกฎหมาย (presumption of innocence) ในการพิจารณาเปิดเผย ซึ่งตนได้รับหลักประกันอันจำเป็นในการต่อสู้คดี สิทธิโดยเสมอภาคอย่างเต็มที่ในอันที่จะได้รับการพิจารณาคดีที่เป็นธรรม และเปิดเผย จากศาลที่เป็นอิสระและเที่ยงธรรม สิทธิที่ต้องได้รับการปฏิบัติอย่างมีมนุษยธรรม และได้รับการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และสิทธิที่จะได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นบุคคลตามกฎหมายในที่ทุกสถาน ซึ่งพึงได้รับความคุ้มครองจากกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เพื่อเป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลภายใต้กรอบแห่งกฎหมาย

ดังนั้น จากข้อความดังกล่าวที่ตามหลักแล้วเป็นกฎหมายระหว่างประเทศ ดังนั้น แม้จะมีฐานะเป็นจำเลยก็ย่อมที่จะต้องได้รับการปฏิบัติตามกฎหมายภายในประเทศนั้น จะใช้อำนาจในทางที่มีขอบ และจะจำกัดสิทธิของเขา นอกเหนือขอบเขตของกฎหมายที่มีอยู่ไม่ได้เช่นกัน

2.5.1.3 กฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษ (Standard Minimum Rules For the Treatment of Prisoners, 1955: SMR)¹⁰⁰

กฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษดังกล่าว องค์การสหประชาชาติได้พยายามกำหนดขึ้น โดยถือเอาหลักการและทางปฏิบัติอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าดีสำหรับปฏิบัติต่อ

⁹⁸ ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 39 วรรคสอง.

⁹⁹ ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 237, 239, 242-247. และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 7/1, 8, 83, 134, 134/1, 134/3, 134/4, 135, 172, 173/1 และ 173/2.

¹⁰⁰ กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ ชาติ ชัยเดชสุริยะ และฉัฐวสา ฉัตรไพฑูริย์. (ผู้แปล). (2547). **มาตรฐานองค์การสหประชาชาติว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมทางอาญา**. หน้า 1 และ 17.

ผู้ต้องขังและสะดวกต่อการบริหารงานเรือนจำ โดยอาศัยแนวความคิดที่เห็นสอดคล้องต้องกันในที่ประชุมสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ และอาศัยหลักสำคัญของระบบการราชทัณฑ์ที่นิยมใช้ปฏิบัติในแต่ละประเทศเป็นเกณฑ์¹⁰¹ กฎฉบับนี้รับรองโดยที่ประชุมองค์การสหประชาชาติ ว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด ครั้งที่ 1 ซึ่งจัดขึ้นที่กรุงเจนีวา เมื่อปี ค.ศ. 1955 และสภาเศรษฐกิจและสังคมขององค์การสหประชาชาติได้เห็นชอบแล้ว โดยมติที่ 663 ซี (24) เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม ค.ศ. 1957 และมติที่ 2076 (62) เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม ค.ศ. 1977¹⁰² โดยมีประเทศสมาชิกรวม 57 ประเทศ ได้ให้สัตยาบันรับรองกฎมาตรฐานดังกล่าว รวมถึงประเทศไทยด้วย และองค์การสหประชาชาติยังได้พยายามผลักดันให้ประเทศสมาชิกปฏิบัติตามกฎมาตรฐานดังกล่าว โดยกำหนดเป็นมาตรการให้ประเทศสมาชิกรับทราบและปฏิบัติในปี ค.ศ. 1984

อย่างไรก็ตาม โดยเหตุที่กฎมาตรฐานดังกล่าวมิใช่กฎหมาย และขาดอำนาจบังคับให้ปฏิบัติตาม ซึ่งการที่ประเทศใดประเทศหนึ่งจะปฏิบัติตามหรือไม่ ก็เป็นเรื่องของประเทศนั้นๆ องค์การสหประชาชาติไม่มีอำนาจใดๆ จะไปบังคับให้ปฏิบัติตาม สิ่งที่องค์การสหประชาชาติจะพึงกระทำได้ ก็คือ การส่งเสริมให้ประเทศสมาชิกต่างๆ ปฏิบัติตามกฎมาตรฐานดังกล่าวให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยคำนึงถึงความแตกต่างด้านต่างๆ ของแต่ละประเทศ

ในส่วนกฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษที่เป็นการคุ้มครองสิทธิจำเลยระหว่างพิจารณาคดี ได้บัญญัติไว้เป็นการเฉพาะในภาคสอง หัวข้อ ค) เกี่ยวกับผู้ถูกคุมขังที่อยู่ระหว่างถูกควบคุมตัวหรือรอการพิจารณาคดี ซึ่งมีดังต่อไปนี้¹⁰³

ข้อ 84. (1) “ผู้ถูกจับกุมหรือคุมขังด้วยเหตุที่ถูกกล่าวหาในคดีอาญาที่ศาลยังไม่ได้มีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษจำคุกนั้น ไม่ว่าจะถูกควบคุมตัวอยู่ที่สถานีตำรวจหรือถูกขังอยู่ในเรือนจำ ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปในกฎฉบับนี้ จะเรียกว่า “ผู้ถูกคุมขังระหว่างการดำเนินคดี”

(2) “ผู้ถูกคุมขังที่ศาลยังไม่มีคำพิพากษาถึงที่สุด ให้ลงโทษจำคุกนั้นพึงได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่ายังเป็นผู้บริสุทธิ์ และพึงได้รับการปฏิบัติแตกต่างหากจากผู้ที่ต้องคำพิพากษาถึงที่สุดแล้วว่าได้กระทำความผิด”

¹⁰¹ อารัลดิกันซ์ สินธพพันธ์. (2531). การปฏิบัติตามข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำของสหประชาชาติ ว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังของเรือนจำในประเทศไทย. หน้า 1-2.

¹⁰² กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ ชาติ ชัยเดชสุริยะ และฉัตรวิภา ฉัตรไพฑูริย์. (ผู้แปล). เล่มเดิม. หน้าเดิม.

¹⁰³ แหล่งเดิม. หน้า 15-16.

2.5.2 มาตรฐานทางด้านการใช้โซ่ตรวนต่อจำเลย

2.5.2.1 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights, 1948: UDHR)

จากที่ได้กล่าวรายละเอียดของปฏิญญามาแล้วในหัวข้อ 2.5.1.1 ต่อไปจะได้กล่าวถึงบทบัญญัติในส่วนที่เกี่ยวกับการกระทำทรมานต่อจำเลย ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญเช่นกันในการคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนของจำเลยต่อการใช้โซ่ตรวน มีดังนี้

ข้อ 5. “บุคคลใดๆ จะถูกทรมานหรือได้รับผลปฏิบัติ หรือการลงโทษที่โหดร้ายผิดมนุษยธรรมหรือต่ำช้า ไม่ได้”¹⁰⁴

2.5.2.2 กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966: ICCPR)

จากที่ได้กล่าวรายละเอียดมาแล้วในหัวข้อ 2.5.1.2 ว่ากติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองเป็นกฎหมายระหว่างประเทศที่ประเทศภาคีสมาชิกพึงต้องปฏิบัติตาม นอกเหนือจากที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิของจำเลย ยังถือว่าไปเกี่ยวข้องกับในเรื่องของการกระทำทรมานต่อจำเลย ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญเช่นกันในการคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนของจำเลยต่อการใช้โซ่ตรวน ดังนี้¹⁰⁵

ข้อ 7. “บุคคลจะถูกทรมานหรือได้รับการปฏิบัติ หรือการลงโทษที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือต่ำช้ามิได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลจะถูกใช้ในการทดลองทางการแพทย์ หรือ ทางวิทยาศาสตร์ โดยปราศจากความยินยอมอย่างเสรีของบุคคลนั้นมิได้”¹⁰⁶

2.5.2.3 กฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษ (Standard Minimum Rules For the Treatment of Prisoners, 1955: SMR)

นอกจากที่ได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อ 2.5.1.3 หากพิจารณาถึงเรื่องการใช้โซ่ตรวนต่อจำเลยแล้ว กฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษ ถือเป็นกฎหมายฉบับหนึ่งที่สำคัญต่อการวางแนวทางในการใช้เครื่องพันธนาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับเรื่องโซ่ตรวน โดยคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนของจำเลย และถือเป็นมาตรฐานสากลขององค์การสหประชาชาติฉบับเดียวที่บัญญัติไว้ ซึ่งในหลายๆ ประเทศ ก็เห็นชอบด้วยกับมาตรฐานด้านเครื่องพันธนาการในกฎหมายฉบับดังกล่าว

¹⁰⁴ คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชน. (ผู้แปล). เล่มเดิม. หน้า 10.

¹⁰⁵ แหล่งเดิม. หน้า 55.

¹⁰⁶ กติกาฯ ข้อดังกล่าว ถือเป็นกฎหมายระหว่างประเทศซึ่งประเทศไทยต้องปฏิบัติตาม เพราะเป็นภาคี.

ส่วนที่เกี่ยวกับการใช้โซ่ตรวนและการกระทำทรมานต่อจำเลยในกฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษ มีดังนี้¹⁰⁷

ข้อ 33. “บรรดาเครื่องพันธนาการ เช่น กุญแจมือ โซ่ ตรวน และเล็กรัดตัว จะต้องไม่นำมาใช้เพื่อการลงโทษนอกจากนี้จะใช้โซ่ตรวนในการจองจำนักโทษไม่ได้ ส่วนเครื่องพันธนาการอย่างอื่น จะนำมาใช้ได้ต่อเมื่อมีพฤติการณ์ดังต่อไปนี้

(ก) เพื่อป้องกันการหลบหนีในระหว่างข้าย้ายนักโทษ แต่ควรจะต้องถอดเครื่องพันธนาการนั้นออก เมื่อนักโทษนั้นไปปรากฏตัวที่ศาล....”

ข้อ 34. “รูปแบบและลักษณะของการใช้เครื่องพันธนาการ จะต้องมีการกำหนดโดยหน่วยงานราชทัณฑ์ของประเทศ และเครื่องพันธนาการนั้นจะใช้ได้เพียงในระยะเวลาที่จำกัด และเท่าที่จำเป็นอย่างยิ่งเท่านั้น”

ซึ่งกรณีดังกล่าว ผู้เขียนเห็นว่า เมื่อจำเลยอยู่ในห้องพิจารณาคดีที่มีมาตรการรักษาความปลอดภัยที่ได้มาตรฐานแล้ว จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้เครื่องพันธนาการต่อจำเลย

2.5.2.4 ปฏิญญาว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนให้พ้นจากการกระทำทรมาน และ การปฏิบัติหรือการลงโทษอื่นที่เป็นการทรมาน โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Declaration on the Protection of All Persons from Being Subjected to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 1975)

ปฏิญญาฯ ดังกล่าว ถือเป็นมาตรฐานขององค์การสหประชาชาติ ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาโดยเฉพาะเจาะจง ในเรื่องการทำใดๆ ก็ตาม ที่เป็น การทรมาน ทารุณ โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ต่อบุคคลทั่วไป แต่ในที่นี้ ขอนำมาพิจารณากับจำเลยด้วย เพราะจำเลย ก็คือ มนุษย์ ที่เป็นบุคคลที่จะต้องออกไปใช้ชีวิตในสังคมเหมือนกัน เพียงแต่นั้น เขาต้องถูกควบคุมตัวเพื่อรอการพิสูจน์ความผิดของตนในชั้นการพิจารณาคดีของศาลเท่านั้น และเมื่อมีการใช้โซ่ตรวนต่อจำเลยระหว่างการพิจารณาจนเกิดเป็นผลร้ายต่อร่างกายและจิตใจของจำเลย จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องนำ ปฏิญญาฯ ดังกล่าวมาพิจารณาด้วย

ปฏิญญาฯ ฉบับนี้โดยทั่วไปแล้วไม่มีการให้ประเทศต่างๆ เข้าเป็นภาคี หากแต่เป็นมาตรฐานเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติที่ดี ซึ่งไม่ใช่บังคับโดยตรง ทั้งนี้องค์การสหประชาชาติได้รับรองปฏิญญาฯ ฉบับนี้โดยที่ประชุมสมัชชาทั่วไป โดยมติที่ 3452 (30) เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม ค.ศ. 1975 โดยมีเนื้อหาทั้งหมด ข้อ 1 ถึง ข้อ 12 ถือว่ามีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกันและสำคัญทั้งหมด จึงขอกล่าวเป็นบางข้อ โดยสรุปได้ความว่า¹⁰⁸

¹⁰⁷ กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ ชาติ ชัยเดชสุริยะ และฉัฐวสา ฉัตรไพฑูริย์. (ผู้แปล). เล่มเดิม. หน้า 5-6.

¹⁰⁸ แหล่งเดิม. หน้า 30-33.

ข้อ 1. (1) “โดยจุดมุ่งหมายของปฏิญญาฉบับนี้การกระทำทรามาน หมายถึง การกระทำใดๆ ก็ตาม ที่ก่อให้เกิดความเจ็บปวดหรือทุกข์ทรมานอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะในด้านร่างกายหรือจิตใจ โดยเป็นการกระทำโดยเจตนาที่จะล่วงละเมิดหรือโดยการยุยงส่งเสริมของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งกระทำต่อบุคคลใดเพื่อที่จะบีบบังคับให้ผู้นั้นหรือบุคคลที่สามยอมบอกข้อเท็จจริงหรือให้การรับสารภาพหรือเพื่อลงโทษผู้นั้นสำหรับการกระทำของผู้นั้นหรือที่ผู้นั้นต้องสงสัยว่าได้กระทำนั้น หรือเพื่อเป็นการข่มขู่ผู้นั้นหรือบุคคลอื่น แต่ทั้งนี้ไม่รวมถึงความเจ็บปวดหรือทุกข์ทรมานที่เกิดขึ้นเองประจำตัว หรือโดยปกติธรรมดาสำหรับการลงโทษตามกฎหมายที่เป็นไปโดยชอบตามกฎหมายมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษ

(2) “การกระทำทรามาน ประกอบด้วยรูปแบบที่รุนแรงหรือจงใจ ของการปฏิบัติหรือการลงโทษที่เป็นการทารุณ โหดร้าย ไร้มนุษยธรรมหรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์”

ข้อ 2. “การกระทำใดๆ ก็ตาม ที่เป็นการทรมานหรือการปฏิบัติหรือ การลงโทษอื่นที่เป็นการทารุณ โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ถือเป็นความผิดที่กระทำต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และพึงถูกประณาม โดยเหตุที่เป็นการปฏิบัติต่อกฎบัตรขององค์การสหประชาชาติ และยังเป็น การล่วงละเมิดต่อสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐานที่มีการประกาศไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน”

ข้อ 4. “แต่ละประเทศ จะต้องวางมาตรการเข้มแข็งที่จะป้องกันการกระทำทรามานหรือการปฏิบัติหรือการลงโทษอื่นที่เป็นการทารุณ โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยให้เกิดผลในทางปฏิบัติตามกรอบอำนาจของประเทศนั้น”

ข้อ 8. “บุคคลใดที่ถูกกระทำทรามาน หรือการปฏิบัติ หรือการลงโทษอื่น ที่เป็นการทารุณ โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยการกระทำหรือการยุยง ส่งเสริมของเจ้าหน้าที่ของรัฐนั้น ให้มีสิทธิทำคำร้องทุกข์ต่อองค์กรของรัฐที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้อง และคำร้องทุกข์นั้นพึงได้รับการไต่สวนอย่างเป็นธรรม”

2.5.2.5 ประมวลระเบียบการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย (Code of Conduct for Law Enforcement Officials, 1979)¹⁰⁹

ประมวลฉบับนี้รับรองโดยที่ประชุมสมัชชาทั่วไปขององค์การสหประชาชาติ โดยมีมติที่ 34/169 เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม ค.ศ. 1979 ซึ่งตามประมวลฉบับนี้ คำว่า “เจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย” ให้รวมถึงเจ้าหน้าที่ตามกฎหมายทุกประเภท ไม่ว่าจะได้รับการแต่งตั้ง หรือการเลือกตั้งที่มีอำนาจหน้าที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจในดำเนินกระบวนการพิจารณาคดี ดังนั้นจึงได้นำประมวลระเบียบการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมายมากล่าวไว้ในที่นี้ด้วย

¹⁰⁹ กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ ชาติ ชัยเดชสุริยะ และฉัฐวสา ฉัตรไพฑูริย์. (ผู้แปล). เล่มเดิม. หน้า 34-42.

เพราะ “ผู้พิพากษา” ก็คือ เจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย โดยต้องปฏิบัติต่อจำเลยให้ เป็นไปตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ยิ่งในเรื่องของการใช้เครื่องพันธนาการ ซึ่งกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชนของจำเลยแล้ว ยิ่งต้องกระทำตามกฎหมาย หรือบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่ที่มีต่อปัญหาของการกระทำทรมานและการใช้โซ่ตรวน ต่อจำเลย มีดังนี้

ข้อ 2. “ในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมายนั้นจะต้อง กระทำโดยเคารพและมุ่งคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตลอดจนพิทักษ์รักษาสิทธิมนุษยชนของ บุคคลทุกคน”

ข้อ 5. “จะต้องไม่มีเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมายคนใดไปกระทำการ หรือยุยงส่งเสริม หรือเพิกเฉยต่อการกระทำทรมานหรือการปฏิบัติหรือการลงโทษอื่นที่เป็นการ ทารุณโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์...”

ปัญหาในการใช้โซ่ตรวนต่อจำเลยระหว่างพิจารณาคดีในห้องพิจารณาคดีนั้น ถือว่าเป็น ประเด็นปัญหาที่ต้องพิจารณาถึงรายละเอียดของการละเมิดสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็น มนุษย์ในหลายเรื่อง ดังนั้นการนำมาตรฐานสากลมาพิจารณาจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อแนวทางปฏิบัติใน ประเทศไทย ที่เป็นมาตรฐานโดยตรง ก็คือ กฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษ ซึ่งกล่าว เกี่ยวกับ เครื่องพันธนาการและโซ่ตรวนโดยตรง แม้กฎฯ ดังกล่าว จะไม่ใช่กฎหมายระหว่าง ประเทศก็ตาม แต่ทั้งนี้และทั้งนั้น การจะพิจารณาเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อจำเลยซึ่งถือเป็นผู้ต้องขัง ระหว่างพิจารณาคดี ในกรณีปัญหาของการใส่โซ่ตรวนต่อจำเลยเพื่อการคุมตัวมาศาลทำการ พิจารณาในห้องพิจารณา โดยสรุปจึงต้องดูรายละเอียดจากมาตรฐานดังนี้

- 1) ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน
- 2) กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง
- 3) กฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษ
- 4) ปฏิญญาว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนให้พ้นจากการกระทำทรมาน และการ ปฏิบัติหรือการลงโทษอื่นที่เป็นการทารุณโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
- 5) ประมวลระเบียบการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย

อย่างไรก็ตาม จากที่ได้กล่าวมาในหัวข้อ 2.5.1 และ 2.5.2 ไม่ว่าจะจะเป็นมาตรฐาน ทางด้านสิทธิของจำเลยหรือมาตรฐานทางด้านการใช้โซ่ตรวนต่อจำเลย เรื่องเหล่านี้ต้องคำนึงถึง สิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ทั้งสิ้น ทั้งนี้ ตำรวจศาลและเจ้าพนักงานเรือนจำก็มีส่วน สำคัญเพราะเป็นบุคคลที่ต้องปฏิบัติต่อจำเลยระหว่างพิจารณาโดยตรง จึงต้องคำนึงถึงว่าการกระทำ

นั้นจะไปละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของจำเลยหรือไม่ด้วย หรือเป็นการกระทำที่เหมาะสมหรือไม่

ปัญหาที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ก็คือ หน่วยงานของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ได้ปฏิบัติตามมาตรฐานสากลของสหประชาชาติ จึงเกิดเป็นปัญหาขึ้นต่อจำเลยเมื่อปรากฏตัวต่อศาล ระหว่างการพิจารณาคดี ในเรื่องการใช้โซ่ตรวนต่อจำเลยในการพิจารณาในห้องพิจารณา ซึ่งหากไม่เป็นไปตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา หรือไม่ได้ปฏิบัติตามมาตรฐานสากล เช่น การใส่โซ่ตรวนต่อจำเลยในขณะที่ปรากฏตัวต่อหน้าศาลระหว่างการพิจารณาคดี ก็อาจเข้าข่ายการกระทำที่เป็นการทรมานและการปฏิบัติ หรือการลงโทษอื่นที่เป็นการทารุณโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้ แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นในทางปฏิบัติ การนำมาตรฐานสากลขององค์การสหประชาชาติมาพิจารณาภายในประเทศไทยประเภทหนึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะหมายถึงความมั่นคงภายในประเทศนั้นๆ ด้วย การที่สหประชาชาติจะเข้าไปมีบทบาทภายในประเทศไทยประเทศหนึ่ง ก็เป็นเรื่องยากอยู่แล้วที่จะกระทำได้ ดังนั้นในทางที่ดีที่สุดในประเทศนั้นเอง โดยเฉพาะประเทศไทยควรที่จะต้องพัฒนาและส่งเสริมคุ้มครองสิทธิมนุษยชนรวมทั้งคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้มากขึ้น

2.6 การมีอิสระในการต่อสู้คดีของจำเลย

ในปัจจุบันกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของนานาอารยประเทศรวมทั้งของประเทศไทยเราด้วยได้ให้สิทธิต่างๆแก่จำเลยในอันที่จะให้จำเลยสามารถต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ และในขณะเดียวกันก็มีบทบัญญัติห้ามการตรวจสอบค้นหาความจริงในลักษณะที่มีขอบ¹¹⁰ เพื่อให้สอดคล้องกับพัฒนาการด้านสิทธิมนุษยชน ดังนั้น ตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในปัจจุบัน “จำเลย” เป็น “ประธานในคดี” (Subject) ที่มีสิทธิต่างๆในอันที่จะต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ จึงควรที่จะได้รับอิสระในการต่อสู้คดีอย่างเต็มที่

ในปัจจุบัน มีการคุ้มครองสิทธิของจำเลยในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาโดยให้สิทธิต่างๆ แก่จำเลยในการพิจารณาคดีอาญามากขึ้นตามที่รัฐธรรมนูญได้กำหนดไว้ กระบวนการยุติธรรมจึงเปิดโอกาสให้จำเลยมีสิทธิในการต่อสู้คดีโดยมีอิสระได้อย่างเต็มที่ ซึ่งอิสระในการต่อสู้คดีของจำเลยนั้น แบ่งเป็น 2 กรณี ดังนี้

¹¹⁰ ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, มาตรา 40. และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 134/4 วรรคสาม มาตรา 135 มาตรา 226

2.6.1 อีสาระในทางนามธรรม

รูปแบบหนึ่งของการให้อีสาระในการต่อสู้คดีของจำเลยในการพิจารณาคดีในทางนามธรรมนั้น กล่าวคือ การที่ให้สิทธิที่จะไม่ให้การ (right to silence) และสิทธิที่จะไม่ถูกบังคับให้พูดอะไรในทางที่เป็นผลร้ายแก่ตนเอง (privilege against self-incrimination) ซึ่งเป็นเรื่องที่สอดคล้องกับข้อสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบุคคลทุกคนเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะได้มีคำพิพากษาอันถึงที่สุดว่าผู้นั้นได้กระทำความผิด ดังนั้นโดยทั่วไปแล้ว จำเลยไม่มีหน้าที่ที่จะต้องไปพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเอง หากแต่เป็นหน้าที่ของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่จะต้องพิสูจน์ว่าจำเลยได้กระทำความผิดตามข้อกล่าวหาหรือไม่ หากพิสูจน์ไม่ได้ก็ต้องเป็นไปตามข้อสันนิษฐาน คือจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ดังกล่าว โดยที่กระบวนการยุติธรรมทางอาญาจะไปบังคับจำเลยให้ต้องให้การนั้นไม่ได้¹¹¹ หลักเกณฑ์ดังกล่าวมาจากหลักการของสหประชาชาติเพื่อการคุ้มครองบุคคลที่ถูกคุมขังหรือจำคุก (Body of Principle for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment 1988) ข้อ 21. ก็กำหนดหลักเกณฑ์นี้ไว้สรุปความได้ว่า “การบังคับให้ผู้ที่ถูกคุมขังหรือจำคุกให้การรับสารภาพหรือให้การในทางที่เป็นปฏิปักษ์ต่อตนเองหรือผู้อื่นถือเป็นการต้องห้าม” คำว่า “ให้การในทางปฏิปักษ์ต่อตนเองหรือผู้อื่น” ดังกล่าวไม่ได้หมายความว่าห้ามเฉพาะว่าเป็นเรื่องที่ไม่จริงและใส่ร้ายป้ายสีเท่านั้น หากแต่มีความหมายครอบคลุมว่าจะไปบังคับให้ผู้ที่ถูกคุมขังหรือจำคุกให้การตามความจริงในทางที่จะยืนยันว่าตนเองหรือผู้ใดกระทำความผิดอันนำไปสู่การดำเนินคดีกับตนหรือผู้อื่นต่อไปไม่ได้ด้วย เหตุผลที่จำเป็นต้องกำหนดห้ามเช่นนี้ก็เพราะผู้ถูกกล่าวหาโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อยู่ระหว่างถูกจำกัดอิสรภาพนั้นย่อมอยู่ภายใต้แรงกดดันอันอาจมีการแสวงหาข้อเท็จจริงโดยมิชอบจากผู้ถูกกล่าวหา นั่น โดยหลักการของการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาจึงจำเป็นต้องมีมาตรการป้องกันปัญหาการล่วงละเมิดสิทธิมาตั้งแต่ต้น¹¹²

สิทธิที่จะไม่ต้องให้ถ้อยคำเป็นปฏิปักษ์ต่อตนเองตามกฎหมายไทย อาจแยกได้เป็น 4 กรณี ดังนี้

1. กรณีทั่วไป ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 40 (4) บัญญัติว่า “ผู้เสียหาย ผู้ต้องหา โจทก์ จำเลย คู่กรณี ผู้มีส่วนได้เสีย หรือพยานในคดีมีสิทธิได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมในการดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรมรวมทั้งสิทธิในการได้รับการสอบสวนอย่างถูกต้อง รวดเร็ว เป็นธรรม และการไม่ให้ถ้อยคำที่เป็นปฏิปักษ์ต่อตนเอง” ซึ่งเป็นหลักการเบื้องต้นโดยมีที่มาจากหลักการสากลเรื่องบุคคลมีสิทธิที่จะไม่ต้องถูกบังคับให้พูดอะไรในทางที่เป็นปฏิปักษ์ต่อตนเองนั้น

¹¹¹ ชาติ ชัยเดชสุริยะ. เล่มเดิม. หน้า 70.

¹¹² แหล่งเดิม. หน้า 71.

2. ในชั้นจับกุม โดยตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 83 วรรคสอง บัญญัติว่า “.....ในกรณีที่เจ้าพนักงานเป็นผู้จับ ต้องแจ้งข้อกล่าวหาให้ผู้ถูกจับทราบ หากมีหมายจับ ให้แสดงต่อผู้ถูกจับ พร้อมทั้งแจ้งด้วยว่า ผู้ถูกจับมีสิทธิที่จะไม่ให้การหรือให้การก็ได้และถ้อยคำของผู้ถูกจับนั้นอาจใช้เป็นพยานหลักฐานในการพิจารณาคดีได้.....” นอกจากนี้ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 84 ยังได้บัญญัติไปถึงขนาดว่า “...ถ้อยคำใดๆ ที่ผู้ถูกจับให้ไว้ต่อเจ้าพนักงานผู้จับ หรือพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจในชั้นจับกุมหรือรับมอบตัวผู้ถูกจับ ถ้าถ้อยคำนั้นเป็นคำรับสารภาพของผู้ถูกจับว่าตนได้กระทำความผิด ห้ามมิให้รับฟังเป็นพยานหลักฐาน แต่ถ้าเป็นถ้อยคำอื่น จะรับฟังเป็นพยานหลักฐานในการพิสูจน์ความผิดของผู้ถูกจับได้ต่อเมื่อได้มีการแจ้งสิทธิตามวรรคหนึ่ง หรือตามมาตรา 83 วรรคสอง แก่ผู้ถูกจับ แล้วแต่กรณี” ซึ่งเป็นการไปไกลถึงขนาดไม่ให้รับฟังคำรับสารภาพในชั้นจับกุมเป็นพยานหลักฐานในการพิสูจน์ความผิดของผู้ถูกจับนั้น

3. ในชั้นสอบสวน ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 134/4 บัญญัติว่า “ในการถามคำให้การผู้ต้องหา ให้พนักงานสอบสวนแจ้งให้ผู้ต้องหาทราบก่อนว่า

ผู้ต้องหา มีสิทธิที่จะให้การหรือไม่ก็ได้ ถ้าผู้ต้องหาให้การ ถ้อยคำที่ผู้ต้องหาให้การนั้น อาจให้เป็นพยานหลักฐานในการพิจารณาคดีได้.....”

4. ในชั้นพิจารณาคดีของศาล ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 232 บัญญัติว่า “ห้ามมิให้โจทก์อ้างจำเลยเป็นพยาน” และตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 172 วรรคสอง บัญญัติว่า “เมื่อโจทก์หรือทนายโจทก์และจำเลยมาอยู่ต่อหน้าศาลแล้ว และศาลเชื่อว่าเป็นจำเลยจริง ให้อ่านและอธิบายฟ้องให้จำเลยฟังและถามว่าได้กระทำความผิดจริงหรือไม่ จะให้การต่อสู้อย่างไรบ้าง คำให้การของจำเลยให้จดไว้ ถ้าจำเลยไม่ยอมให้การ ก็ให้ศาลจดรายงานไว้และดำเนินการพิจารณาต่อไป”

ตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวมาข้างต้น เป็นการยืนยันว่าผู้ถูกกล่าวหาทั้งในฐานะผู้ถูกจับ ในฐานะผู้ต้องหาในชั้นสอบสวน และฐานะจำเลยในชั้นพิจารณาคดีของศาล มีสิทธิที่จะไม่ให้การใดๆ¹¹³ ซึ่งเป็นสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาที่แตกต่างจากบุคคลที่อยู่ในฐานะอื่นๆ เช่น พยานหรือ

¹¹³ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1276/2479, 1250/2481, 225/2508 แม้ว่าผู้ถูกกล่าวหาให้การเท็จ เช่น ให้การรับสารภาพว่าได้กระทำความผิดต่างๆ ที่ ตามความเป็นจริงไม่ได้กระทำความผิด หรือให้การปฏิเสธว่าไม่ได้กระทำความผิดต่างๆ ที่ ตามความจริงได้กระทำความผิด ก็ไม่เป็นความผิดฐานแจ้งความอันเป็นเท็จแก่เจ้าพนักงาน ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 137 เพราะเป็นสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาที่จะไม่ให้การหรือให้การอย่างไรก็ได้ อนึ่ง กรณีการเบิกความต่อหน้าศาลในฐานะพยาน ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 234 ประกอบ.

ผู้เสียหาย โดยเป็นหน้าที่ของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่จะต้องเป็นฝ่ายแสวงหาพยานหลักฐานมาพิสูจน์ความผิดของผู้ถูกกล่าวหา¹¹⁴

ดังนั้น สิทธิที่จะไม่ต้องให้การเป็นปฎิปักษ์แก่ตนเองของจำเลยมีอยู่ตลอดระยะเวลาในการพิจารณาของศาล ซึ่งถือว่าเป็นการให้อิสระอย่างเต็มที่ในการต่อสู้คดีแก่จำเลยอย่างเป็นทางการ แต่ถึงอย่างไรก็ดี การไม่ยอมให้การอาจทำให้จำเลยเองเสียโอกาสที่จะได้ชี้แจงข้อเท็จจริงที่จำเลยรับรู้รับทราบมาด้วยตนเอง แต่ก็ยังคงเป็นสิทธิของจำเลยที่กฎหมายจำต้องรักษาไว้ให้ เพื่อเป็นมาตรการคุ้มครองไม่ให้เจ้าพนักงานของรัฐใช้วิธีการอันมิชอบแสวงหาข้อเท็จจริงจากผู้ถูกกล่าวหาเป็นหลัก แทนที่จะมุ่งมั่นแสวงหาพยานหลักฐานอื่นๆ ตามที่ควรจะเป็น

2.6.2 อิสระในทางรูปธรรม

การดำเนินคดีอาญาย่อมกระทบถึงสิทธิและเสรีภาพของบุคคล แม้การกระทำความผิดอาญาจะเป็นการกระทำที่กระทบต่อสังคมโดยรวมก็ตาม แต่ในการปฏิบัติต่อจำเลยก็จะต้องคำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของบุคคลในฐานะที่เขาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้นด้วย การดำเนินคดีอาญาในปัจจุบันได้เปลี่ยนรูปแบบจากที่ดำเนินการโดยไม่คำนึงถึงสิทธิมนุษยชนไปสู่การดำเนินคดีที่เป็นการดำเนินการโดยคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มากขึ้น ซึ่งการดำเนินการนั้นต้องให้เกิดผลในทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมด้วย

ลักษณะสำคัญของการพิจารณาคดีในศาล แตกต่างจากลักษณะของการสอบสวน การพิจารณาคดีของศาลจะกระทำโดยเปิดเผย ซึ่งการพิจารณาคดีโดยเปิดเผยนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการให้สาธารณชนได้รู้เห็นการทำงานของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในชั้นศาลอันเป็นส่วนหนึ่งของการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐแล้ว ยังเกี่ยวพันกับสิทธิของจำเลยในคดีอาญาที่จะได้เผชิญหน้ากับพยานโจทก์ เพื่อการพิสูจน์ความจริงในอันจะเป็นประโยชน์ต่อการอำนวยความสะดวกด้วย โดยศาลจะต้องพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรม ซึ่งถือเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด เพราะวัตถุประสงค์ของการพิจารณาคดีก็เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้รับความเป็นธรรม แต่ความเป็นธรรมมิใช่เป็นเพียงผลลัพธ์ที่กระบวนการยุติธรรมทางอาญาจะต้องทำให้เกิดขึ้นเท่านั้น หากแต่วิธีการและทุกขั้นตอนของการดำเนินการของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาจะต้องเป็นธรรมด้วย¹¹⁵ ระหว่างการพิจารณาคดีในห้องพิจารณาของศาลนั้น จำเลยต้องมีอิสระในการต่อสู้คดีอย่างเต็มที่ เพราะจำเลยอยู่ในฐานะเป็นประธานในคดีที่มีสิทธิต่างๆ ในการต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ แต่จำเลยจะสามารถต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ได้อีกต่อเมื่อจำเลยได้รับการปฏิบัติที่มี “ความเสมอภาคในการต่อสู้คดี”

¹¹⁴ ชาติ ชัยเดชสุริยะ. เล่มเดิม. หน้า 74

¹¹⁵ แหล่งเดิม. หน้า 104.

หลักความเสมอภาคเป็นหลักที่ทำให้ประชาชนทุกคนได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน โดยองค์กรต่างๆ ของรัฐรวมทั้งฝ่ายปกครองให้ต้องปฏิบัติต่อบุคคลที่เหมือนกันในสาระสำคัญอย่างเดียวกัน หลักความเสมอภาคเป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ นอกจากสิทธิในชีวิตและร่างกายที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกันตามธรรมชาติ และทุกคนต้องเคารพในสิทธิและเสรีภาพของกันและกัน สิทธิที่จะได้รับความเสมอภาค ถือว่าเป็นรากฐานของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สถานะของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น ถือว่าเป็นคุณค่าที่สูงสุดของรัฐธรรมนุษย์ การดำเนินการต่างๆ ของรัฐต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และจำต้องให้ความคุ้มครองปกป้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ในฐานะที่เป็นสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพ

ในการพิจารณาคดีอาญาระหว่างโจทก์กับจำเลยในห้องพิจารณาของศาลนั้น การที่จำเลยจะต้องถูกใส่โซ่ตรวนอยู่ตลอดเวลาจนเสร็จสิ้นกระบวนการพิจารณาในแต่ละครั้งนั้น เมื่อถือว่าจำเลยนั้นเป็นประธานแห่งคดี แต่การใส่โซ่ตรวนต่อจำเลยในการพิจารณาคดีในห้องพิจารณานั้น เป็นการกระทำที่กระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของจำเลย เพราะเป็นการปฏิบัติต่อจำเลยเหมือนกับจำเลยเป็นวัตถุชิ้นหนึ่งแห่งกระบวนการพิจารณา ซึ่งถือว่าการกระทำนั้นเป็นการลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของจำเลย

ดังนั้น การให้อิสระแก่จำเลยในการต่อสู้คดีอย่างเต็มที่ในทางที่เป็นรูปธรรมมากที่สุด คือ การมีอิสระในทางกายภาพ กล่าวคือ การต่อสู้คดีของจำเลยในห้องพิจารณานั้นจะต้องให้อิสระและเสรีภาพอย่างแท้จริงโดยปราศจากเครื่องพันธนาการร่างกาย โดยเฉพาะปราศจากโซ่ตรวนที่จำเลยถูกตีตรวนมาจากเรือนจำ ซึ่งเมื่อจำเลยมาปรากฏตัวต่อหน้าศาลแล้ว จะต้องปราศจากเครื่องพันธนาการ โซ่ตรวนควรจะต้องถอดออก เพื่อให้อิสระและเสรีภาพในการต่อสู้คดีแก่จำเลยอย่างเต็มที่ระหว่างการพิจารณาคดีในห้องพิจารณา และเป็นการให้ความเสมอภาคระหว่างโจทก์และจำเลยด้วย เพราะเมื่อโจทก์หรือจำเลยที่ได้รับอนุญาตให้ปล่อยชั่วคราวต่อสู้คดีโดยปราศจากโซ่ตรวน จำเลยที่ไม่ได้รับอนุญาตให้ปล่อยชั่วคราวก็ควรที่จะได้รับการปฏิบัติที่เท่าเทียมกัน คือ การต่อสู้คดีโดยปราศจากโซ่ตรวนเช่นเดียวกัน เพราะจำเลยยังได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ากระทำผิดกฎหมาย และไม่ว่าจะอยู่ในฐานะโจทก์หรือจำเลย ก็ยังคงเป็น “มนุษย์” คนหนึ่งในสังคมเหมือนกัน ซึ่งการให้อิสระแก่จำเลยในการต่อสู้คดีอย่างเต็มที่โดยการไม่ใส่โซ่ตรวนนั้น จะต้องกระทำโดยมีมาตรการรักษาความปลอดภัยของศาลที่ได้มาตรฐาน และมีประสิทธิภาพ เพื่อความปลอดภัยในการพิจารณาคดีควบคู่กันไปด้วย

2.7 ความปลอดภัยในการพิจารณาคดี

การดำเนินคดีอาญาในส่วนของศาลชั้นต้นที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาอรรถคดีนั้น โดยปกติแล้วศาลจะนั่งพิจารณาคดีโดยเปิดเผย ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าฟังการพิจารณาคดีได้ เว้นแต่บางคดีที่ศาลต้องพิจารณาเป็นการลับ ซึ่งสามารถเข้าฟังได้เฉพาะผู้ที่เกี่ยวข้องกับเท่านั้น แต่โดยทั่วไปแล้ว ประชาชนทั่วไปมีสิทธิเข้ารับฟังการพิจารณาคดีได้เสมอ แม้จะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคดีนั้นเลย ทางศาลจึงต้องจัดที่นั่งสำหรับประชาชนเพื่อเข้าฟังการพิจารณาคดีไว้ทุกห้อง พร้อมทั้งมีการจัดหาบุคลากรเจ้าหน้าที่ในส่วนต่างๆอย่างเพียงพอ เพื่อให้บริการอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนที่มาศาลนั้น

ในระหว่างการพิจารณาคดีอาญาในห้องพิจารณาของศาลนั้น หากจะให้อิสระในการต่อสู้คดีแก่จำเลยอย่างเต็มที่ด้วยการให้อิสระในการต่อสู้คดีทางกายภาพที่เป็นรูปธรรม โดยการถอดโซ่ตรวนดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น สิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงควบคู่กับอิสระในการต่อสู้คดีของจำเลย โดยปราศจากโซ่ตรวน คือ “ความปลอดภัยในการพิจารณาคดี” ซึ่งการศึกษาการใช้โซ่ตรวนต่อจำเลยในการพิจารณาในห้องพิจารณานั้น เรื่องความปลอดภัยของผู้พิพากษา บุคลากรของศาล ยุติธรรม และประชาชนทั่วไปที่มาศาล ถือเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องกล่าวถึงควบคู่กันไป

ในการรักษาความปลอดภัยภายในศาลยุติธรรมนั้น คณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรม (ก.บ.ศ.) ได้อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 17 (1) แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการศาลยุติธรรม พ.ศ. 2543 ออกระเบียบคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรม ว่าด้วยการรักษาความปลอดภัย พ.ศ. 2550 กำหนดบรรดากฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ประกาศ และคำสั่งใดๆ เกี่ยวกับการรักษาความปลอดภัยภายในศาล เพื่อป้องกันเหตุร้าย เสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์แห่งสถาบัน และคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนผู้มีอรรถคดีในศาลยุติธรรม ตลอดจนเป็นหลักประกันความปลอดภัยให้แก่บุคลากรของศาลยุติธรรม และบุคคลต่างๆ ที่มาศาล อันจะทำให้ศาลยุติธรรมสามารถดำเนินการพิจารณาพิพากษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยให้เลขาธิการสำนักงานศาลยุติธรรมเป็นผู้รักษาการตามระเบียบดังกล่าว และให้มีอำนาจตีความ วินิจฉัยปัญหา กำหนดหลักเกณฑ์ และวิธีปฏิบัติเพื่อให้เป็นไปตามระเบียบนั้นด้วย แต่หากศาลยุติธรรมใดจัดให้มีระเบียบศาลว่าด้วยมาตรการรักษาความปลอดภัยใช้บังคับภายในเขตพื้นที่ของตนขึ้นเองก็ให้ใช้บังคับไปตามระเบียบศาลนั้นๆ เช่น ระเบียบศาลอาญาธนบุรีว่าด้วยมาตรการรักษาความปลอดภัย พ.ศ. 2553¹¹⁶

¹¹⁶ ระเบียบศาลอาญาธนบุรี ว่าด้วยมาตรการรักษาความปลอดภัย พ.ศ. 2553.

2.7.1 ความปลอดภัยของผู้พิพากษา และบุคลากรของศาลยุติธรรมในการพิจารณาคดี

ศาลยุติธรรมมีหน้าที่กำหนดมาตรการรักษาความปลอดภัยภายในศาลอย่างทั่วถึงและได้มาตรฐาน เพื่อเป็นหลักประกันความปลอดภัยให้แก่บุคคลทุกคนที่อยู่ในศาลนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในบริเวณโดยรอบอาคารศาล ตัวอาคาร หรือพื้นที่ต่างๆ ที่มีระดับความสำคัญแตกต่างกัน อย่างเหมาะสมและปลอดภัย เพื่อป้องกันเหตุร้ายอันอาจเกิดมิได้อย่างทันท่วงที จึงได้มีระเบียบคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรม ว่าด้วยการรักษาความปลอดภัย พ.ศ. 2550 ซึ่งกำหนดเรื่องของมาตรการรักษาความปลอดภัยไว้อย่างเหมาะสมในการรักษาความปลอดภัย ทำให้การดำเนินงานของผู้พิพากษาและบุคลากรต่างๆของศาลยุติธรรมในการพิจารณาพิพากษาคดีอาญาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนผู้มีอรรถคดีในศาลยุติธรรมนั้น ดังนี้¹¹⁷

1. เรื่องการจัดการเกี่ยวกับบริเวณโดยรอบอาคารศาลยุติธรรม ซึ่งถือว่าเป็น “พื้นที่ควบคุม” จะมีมาตรการควบคุมบุคคลและยานพาหนะที่หัวหน้าส่วนราชการกำหนด เพื่อช่วยกั้นกรองเสียชั้นหนึ่งก่อนที่จะให้เข้าถึงตัวอาคารศาลยุติธรรม ซึ่งถือว่าเป็น “พื้นที่หวงห้าม” เช่น จัดที่จอดรถสำหรับบุคลากรของศาลยุติธรรมและผู้มาติดต่อแยกกันอย่างเหมาะสม มีช่องทางเข้าออกอย่างเป็นระบบ สำหรับรถราชนาวิกที่นั่งที่รับส่งผู้ต้องคุมขังก็แยกช่องทางเข้าออก และมีที่จอดรถพิเศษให้ใกล้กับห้องคุมขัง การเดินเข้าสู่อาคารศาล ได้กำหนดให้มีช่องทางเข้าออกทางเดียว และจัดให้มีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยประจำช่องทางและเครื่องตรวจอาวุธทั้งชนิดประตูลูกและขนาดเล็ก เพื่อตรวจหาอาวุธและสิ่งต้องห้ามก่อนเข้าสู่ตัวอาคาร ภายในอาคารศาลยุติธรรมก็ได้กำหนดช่องทางเดินไว้เป็นสัดส่วน สำหรับผู้พิพากษา ผู้ต้องหาหรือจำเลย และผู้มาติดต่อ ไม่ให้ปะปนกัน ทั้งยังได้จัดให้ห้องทำงานผู้พิพากษาและห้องพิจารณาอยู่ใกล้เคียงกัน และติดตั้งสัญญาณเตือนภัยภายในห้องทำงานผู้พิพากษาทุกห้อง โดยจัดให้มีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยคอยดูแลบริเวณหน้าห้องทำงานผู้พิพากษาอย่างทั่วถึง ซึ่งในส่วนของห้องธุรการศาลก็เช่นเดียวกัน และมีอุปกรณ์ที่จำเป็นสำหรับการดำเนินการตามมาตรการรักษาความปลอดภัยตามความจำเป็นและจำนวนตามที่เหมาะสม เช่น โทรทัศน์วงจรปิด กล้องจับภาพ วิทยุสื่อสารมือถือ เครื่องตรวจอาวุธทั้งชนิดประตูลูกและขนาดเล็ก สัญญาณเตือนภัย อาวุธประเภทกระบอกหรือกัญญแจมือ เป็นต้น

2. เรื่องการตรวจค้น เนื่องจากทางศาลไม่อนุญาตให้นำอาวุธเข้าไปในศาลได้ เพื่อความปลอดภัยในชีวิตและร่างกายของบุคคลทุกคนในศาลนั้น จึงได้กำหนดมาตรการให้เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยประจำทางเข้าออก สอดส่องดูแลความเรียบร้อยของบุคคลที่เข้าออกบริเวณอาคารคอยดูแลให้ผู้ที่จะเข้าไปในอาคารผ่านช่องทางที่ติดตั้งเครื่องตรวจอาวุธชนิดประตูลูก กรณีสงสัยให้ตรวจกระเป๋าหรือสัมภาระ โดยใช้เครื่องตรวจอาวุธขนาดเล็กอีกครั้ง และใช้เครื่องตรวจอาวุธขนาดเล็ก

¹¹⁷ ระเบียบคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรม ว่าด้วยการรักษาความปลอดภัย พ.ศ. 2550.

ตรวจบุคคลที่จะเข้าห้องพิจารณา หากพบสิ่งที่น่าสงสัยให้แจ้งผู้มีอำนาจจัดการ เพื่อพิจารณาดำเนินการตามความเหมาะสมก่อนอนุญาตให้เข้าในอาคาร หรือหากพบอาวุธหรือสิ่งของต้องห้าม ให้แจ้งให้บุคคลภายนอกฝากอาวุธและสิ่งของต้องห้ามนั้น ณ บริเวณทางเข้าอาคาร และให้เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยตามจุดต่างๆ ทำการตรวจค้นบุคคลได้ทันทีทันใด หากมีเหตุอันควรสงสัยว่าบุคคลนั้นจะมีอาวุธติดตัวมาด้วย และให้ควบคุมตัวบุคคลนั้นไว้แล้วจึงรายงานให้ผู้อำนวยการหรือหัวหน้าส่วนราชการศาลยุติธรรมทราบโดยทันที ซึ่งการตรวจค้นนั้นจะต้องกระทำโดยสุภาพ และเท่าที่จำเป็น เพื่อตรวจทราบว่าบุคคลนั้นได้นำอาวุธ วัตถุระเบิด หรือสิ่งอื่นใดที่อาจก่ออันตรายติดตัวมาหรือไม่ กรณีค้นตัวผู้หญิง ต้องให้หญิงอื่นเป็นผู้ค้น

3. กำหนดมาตรการอื่นๆ เกี่ยวกับระบบการรักษาความปลอดภัยในศาล ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาคดี เช่น ในกรณีที่ผู้พิพากษาจะพิจารณาพิพากษาคดีที่สำคัญ ให้จัดเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยดูแลอย่างเพียงพอ และประสานกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ เพื่อเพิ่มมาตรการรักษาความปลอดภัยในศาล และให้เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย เจ้าหน้าที่ตำรวจประจำศาล หรือเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ที่มีหน้าที่ควบคุมจำเลยพกอาวุธในบริเวณศาลยุติธรรมได้ แต่จะต้องเข้มงวดในการตรวจค้นอาวุธ และตรวจสอบเครื่องพันธนาการที่ใช้กับจำเลยก่อนควบคุมตัวจำเลยไปยังห้องพิจารณาคดี

2.7.2 วิธีรักษาความปลอดภัยในห้องพิจารณาคดี

เพื่อให้การดำเนินคดีในศาลเป็นไปโดยไม่ติดขัด มาตรการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในศาลย่อมมีความจำเป็น กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้บัญญัติไว้ว่าให้นำบทบัญญัติเรื่องรักษาความสงบเรียบร้อยในศาลในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับแก่การพิจารณาคดีอาญาโดยอนุโลม และห้ามมิให้ศาลสั่งให้จำเลยออกจากห้องพิจารณา เว้นแต่ จำเลยขัดขวางการพิจารณาคดี¹¹⁸ กล่าวคือ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 30 ที่กำหนดให้ศาลออกข้อกำหนดเพื่อรักษาความเรียบร้อยในบริเวณศาลและเพื่อให้การพิจารณาดำเนินไปตามเที่ยงธรรมและรวดเร็วได้ และเมื่อศาลออกข้อกำหนดไปแล้ว หากมีการฝ่าฝืน ศาลมีอำนาจลงโทษฐานละเมิดอำนาจศาลตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 33¹¹⁹

ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีอาญาแต่ละคดีนั้น พื้นที่ส่วนที่สำคัญที่สุดที่ควรจัดให้มีมาตรการรักษาความปลอดภัยอย่างยิ่ง คือ ภายในห้องพิจารณาคดีทุกห้อง เพราะเป็นจุดที่จำเลยต้องไปปรากฏตัวต่อหน้าศาลในการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีของตนในนัดนั้น ตามหลักการสำคัญที่ว่าจะต้องมีตัวจำเลยมาศาล และการพิจารณาคดีโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย ซึ่งต้อง

¹¹⁸ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 180.

¹¹⁹ คณิต ณ นคร ก เล่มเดิม. หน้า 540.

ควบคุมไปกับการคุ้มครองสิทธิของจำเลยในการต่อสู้คดี เพื่อประโยชน์ในการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ หรือความผิดของจำเลย

มาตรการในส่วนของการจัดการเกี่ยวกับห้องพิจารณาคดีอาญาของศาลนั้น ระเบียบคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรม ว่าด้วยการรักษาความปลอดภัย พ.ศ. 2550 กำหนดไว้มีใจความสำคัญดังนี้ คือ ทางศาลยุติธรรมได้จัดเตรียมห้องพิจารณาไว้หลายขนาด มีพื้นที่ภายในแยกเป็นสัดส่วนระหว่างผู้พิพากษา เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ประชาชน โจทก์และจำเลย โดยจัดให้มีช่องทางเข้าออกบัลลังก์ที่แยกกันระหว่างผู้พิพากษา เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และจำเลย เพื่อแยกมิให้จำเลยอยู่ใกล้กับผู้พิพากษาและประชาชน ที่เห็นได้ชัดคือ บัลลังก์พิจารณาคดีของผู้พิพากษาจะยกสูงจากพื้นพอสมควร เพื่อป้องกันการประชิดตัวผู้พิพากษา และจะมีสัญญาณเตือนภัยติดตั้งไว้ในห้องพิจารณาทุกห้อง เพื่อแจ้งเตือนเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยในกรณีที่มีเหตุฉุกเฉินเกิดขึ้น เพื่อให้ทำการควบคุมเหตุนั้นได้ทัน่วงที และจัดให้มีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยดูแลบริเวณหน้าห้องพิจารณาทุกชั้น แต่มักจะไม่จัดที่นั่งบริเวณหน้าห้องพิจารณา และไม่อนุญาตให้บุคคลภายนอกอยู่หน้าห้องพิจารณา ซึ่งถือเป็นมาตรการเพื่อป้องกันการก่อเหตุร้ายขึ้นในศาล

เจ้าหน้าที่หน้าบัลลังก์หรือเจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายมีหน้าที่ตรวจตราภายในห้องพิจารณาให้เรียบร้อยก่อนอนุญาตให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเข้าไปในห้องพิจารณา ซึ่งจะต้องไม่มีอาวุธและสิ่งผิดกฎหมายทุกชนิด เว้นแต่เจ้าหน้าที่ตำรวจประจำศาลแต่เพียงผู้เดียวเท่านั้นที่มีอำนาจพกพาอาวุธปืนในห้องพิจารณาคดีได้ เพื่อรักษาความปลอดภัยเมื่อเกิดเหตุร้ายแรงขึ้นภายในห้องพิจารณา อีกทั้งเมื่อเจ้าหน้าที่ควบคุมตัวจำเลยเข้ามาอยู่ในห้องพิจารณาคดีแล้วนั้นจะอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่ตำรวจประจำศาลตลอดระยะเวลาที่อยู่ในห้องพิจารณาคดีนั้นด้วย นับว่าเป็นมาตรการรักษาความปลอดภัยที่สำคัญมากประการหนึ่ง เพื่อให้การดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีนั้นเป็นไปอย่างราบรื่น ปลอดภัย และสร้างความเชื่อมั่นให้กับทุกฝ่ายที่เข้าร่วมการพิจารณาคดีในห้องพิจารณาคดีนั้น